

ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΑΘΗΝΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

***ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΡΑΣΗ - ΜΕΘΟΔΟΙ
ΣΤΗΝ ΠΡΟΑΣΠΙΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.***

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ: ΔΗΜΗΤΡΑ ΜΑΝΩΛΗ (01582)

ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΒΑΓΙΑ

**ΑΘΗΝΑ
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2009**

Κοινωνική Δράση - Μέθοδοι Στην Προάσπιση Κοινωνικών Δικαιωμάτων

Π Ι Ν Α Κ Α Σ Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Ω Ν

Ευχαριστίες	I
Εισαγωγή	II
Αρκτικόλεξα	IV

Κεφάλαιο 1^ο Σελίδα

ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

1.1. Κοινωνικά Δικαιώματα: Γενική αναφορά.	1
1.2. Ιστορική εξέλιξη της κατοχύρωσης.	5
1.2.1. Τρεις γενεές ανθρωπίνων δικαιωμάτων.	10
1.3. Η ανάγκη προάσπισης των Κοινωνικών Δικαιωμάτων.	11
1.4. Φορείς και Αποδέκτες.	13
1.5. Το κανονιστικό περιεχόμενο.	14
1.6. Το ζήτημα της τριτενέργειας.	15
1.7. Περιορισμοί.	16
1.8. Συνταγματική νομιμότητα και Κοινωνικά Δικαιώματα.	18
1.9. Η στέρηση Κοινωνικού Δικαιώματος ως αιτία κοινωνικής σύγκρουσης	19

Κεφάλαιο 2^ο

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΧΩΡΟ

2.1. Εξέλιξη της προστασίας των Κοινωνικών Δικαιωμάτων.	22
2.2. Μορφές προστασίας:	24
2.2.1. Θεμέλια Κείμενα Προστασίας	25
2.2.1.1. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.	25

2.2.1.2. Ο Ευρωπαϊκός Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.	27
2.2.2. Θεμέλιοι Φορείς Προστασίας	32
2.2.2.1. Δικαιοδοτικά Όργανα Ελέγχου Εφαρμογής.	32
2.2.2.2. Άλλοι Φορείς Προστασίας.	35
2.3. Ιδιαιτερότητες της προστασίας των Κοινωνικών Δικαιωμάτων στην Ελλάδα.	40
2.4. Νέοι κίνδυνοι παραβίασης Κοινωνικών Δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή κοινωνία.	43

Κεφάλαιο 3^ο

ΠΡΟΑΣΠΙΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

3.1. Σχέση Κοινωνικών Δικαιωμάτων και Κοινωνικής Εργασίας.	48
3.2. Κοινωνική Δράση (Social Action): Μεθοδολογία Κοινωνικής Εργασίας στην προάσπιση Κοινωνικών Δικαιωμάτων.	54
3.2.1. Κοινωνική Συνηγορία (Social Advocacy) και Κοινωνική Διαμεσολάβηση (Social Ombudsman).	56
3.2.2. Ενδυνάμωση (Empowerment).	64
3.2.3. Κοινωνικό Παζάρεμα (Social Bargaining) – Κοινωνικές Διαπραγματεύσεις (Social Negotiations).	68
3.2.4. Σύμβουλος Προώθησης Ειδικών Συμφερόντων (Social Lobbyist)	74
3.2.5. Αναμέτρηση (Confrontation) – Τακτικές Μη Βίας (Non Violence Tactics)	77

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ:

Ευρετήριο Πινάκων

Ευχαριστίες

Ένα βαθύ αίσθημα χαράς με διακατέχει τώρα που η συγγραφή αυτής της πτυχιακής εργασίας έφτασε στο τέλος της.

Πρωτίστως, οφείλω να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στην καθηγήτριά μου κα Χριστίνα Βάγια για την παρότρυνσή της να ασχοληθώ με το συγκεκριμένο θέμα, καθώς και για τις υποδείξεις της και την στήριξή της καθόλη τη διάρκεια της εκπόνησης της παρούσας εργασίας.

Ευχαριστώ θερμά την κα Σταυρούλα Θαλασσινού, Κοινωνική Λειτουργό, Προϊσταμένη της Κοινωνικής Υπηρεσίας του Ειδικού Αντικαρκινικού Νοσοκομείου «Μεταξά», για το αμέριστο ενδιαφέρον της, καθώς και για το βιβλιογραφικό υλικό που μου προσέφερε.

Ευχαριστίες οφείλω, επίσης, στην κ. Νινέττα Ζώη, Κοινωνική Λειτουργό και Σύμβουλο του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, στον κο Σφακιανάκη Προϊστάμενο του Τμήματος Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος, της Γενικής Αστυνομικής Διεύθυνσης Αθηνών, και στον κο Γιώργο Μόσχο Βοηθό Συνήγορο του Πολίτη για το παιδί, για τις συνεντεύξεις που μου παραχώρησαν και το υλικό που μου διέθεσαν. Ακόμη, στην κα Μακεδών Υπεύθυνη του Τμήματος Πληροφόρησης στο γραφείο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στην Αθήνα, για τη βοήθεια και το υλικό που μου προσέφερε, πολλές ευχαριστίες.

Θέλω θερμά να ευχαριστήσω την αδελφή μου Σοφία, όταν στην περιπέτεια της υγείας μου, μου προσέφερε την στήριξή της, η οποία αποτέλεσε παράγοντα καθοριστικό για την πορεία της πτυχιακής και την προσωπική μου ανάκαμψη.

Πολλές ευχαριστίες στον αδελφό μου Γιώργο στην Ευγενία Κωστόγιαννη και στην Αглаΐα Μιχαλοπούλου, που μου δάνεισαν τα χέρια τους για τη δακτυλογράφηση μέρους του κειμένου της πτυχιακής εργασίας.

Τέλος, θερμές ευχαριστίες στις: κα Ελένη Κοντογιάννη η οποία με απόφαση Συμβουλίου της Σχολής, τοποθετήθηκε στη θέση της νέας εισηγήτριας της παρούσης πτυχιακής, κα Μαρία Παπαθανασίου και κα Δέσποινα Κομπότη μέλη της επιτροπής πτυχιακής.

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΊΔΡΥΜΑ ΑΘΗΝΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

«ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΡΑΣΗ - ΜΕΘΟΔΟΙ
ΣΤΗΝ ΠΡΟΑΣΠΙΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ»

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ: ΔΗΜΗΤΡΑ ΜΑΝΩΛΗ (01582)

ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ: ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΒΑΓΙΑ

ΑΡ. ΣΕΛ: 93

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η επιλογή ενός θέματος πτυχιακής εργασίας αποτελεί αναμφίβολα σημαντική υπόθεση. Η παρότρυνση της καθηγήτριας ήταν μόνο η αρχή. Στην πορεία διαπιστώθηκε ότι πλην μιας εξαιρέσεως, καμία άλλη πτυχιακή φοιτητών της Σχολής μας δεν είχε ως τώρα καταπιαστεί με το θέμα αυτό. Εντυφώνοντας στο μεθοδολογικό μοντέλο της Κοινωνικής Δράσης αποδείχθηκε η ωφελιμότητά του, ότι, δηλαδή, αποτελεί απαραίτητο εργαλείο δουλειάς στα χέρια κάθε Κοινωνικού Λειτουργού. Μελετώντας δε τη σχετική βιβλιογραφία διαπιστώθηκε ότι πρόκειται για ένα θέμα που βρίσκει τις απαρχές του στην αρχαία Ελλάδα. Οι νομοθεσίες του Σέλευκου (660 π.Χ.), του Σόλωνα (594 π.Χ.), του Κλεισθένη (508 π.Χ.) και του Περικλή (431 π.Χ.), προστατεύουν το άτομο και του παρέχουν ελευθερίες, όπως η ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι και των συναλλαγών, η ισονομία και η ίση συμμετοχή στη δημόσια ζωή με βάση την αξία του καθενός, και η ισηγορία. Έκτοτε, από τις διακηρύξεις των φιλοσόφων του 18^{ου} αιώνα - Montesquieu, Rousseau, Voltaire και Diderot - ως την Κοινωνία των Εθνών (1919) και τη δημιουργία του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (1945) πολλές ήταν οι ζυμώσεις οι οποίες με τη σειρά τους επέδρασαν στη διαμόρφωση της σημερινής μορφής της προστασίας και προάσπισης των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Η παρούσα πτυχιακή εργασία, λοιπόν, ξεκινά με μια ευρεία ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για τα κοινωνικά δικαιώματα και την προστασία τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ελλάδα. Στη συνέχεια επικεντρώνεται στις μεθόδους τις οποίες χρησιμοποιούν οι Κοινωνικοί Λειτουργοί, όταν έρχονται αντιμέτωποι με την παραβίαση κοινωνικών δικαιωμάτων. Οι μέθοδοι αυτές στο σύνολό τους αποτελούν την μεθοδολογική προσέγγιση της Κοινωνικής Δράσης.

Καθίσταται σαφές, ότι ο Κοινωνικός Λειτουργός, για να προασπιστεί δικαιώματα διαφόρων ευπαθών κοινωνικών ομάδων τα οποία έχουν παραβιαστεί,

πρέπει προηγουμένως να γνωρίζει πώς αυτά τα δικαιώματα προστατεύονται διεθνώς. Επικαλούμενος τα διεθνή κείμενα προστασίας, επισημαίνει το μέγεθος της παραβίασης των κοινωνικών δικαιωμάτων και εδραιώνει την αξίωση της προσωπικής του συμβολής στην προάσπισή τους, προσαρμόζοντας το μοντέλο της Κοινωνικής Δράσης στις ανάγκες της συγκεκριμένης ευάλωτης κοινωνικής ομάδας.

Έτσι, στο πρώτο κεφάλαιο δίνεται στον αναγνώστη η ευκαιρία να γνωρίσει βασικές έννοιες για τα κοινωνικά δικαιώματα, να πάρει στοιχειώδεις πληροφορίες για την κατοχύρωσή τους και να συλλάβει τη δημιουργία της ανάγκης για την προάσπισή τους. Παράλληλα, γίνεται αναφορά για τα αποτελέσματα από την παραβίαση, την συρρίκνωση, ή τη μη εκχώρησή τους.

Στο δεύτερο κεφάλαιο δίνεται ένα στίγμα για το τί ακριβώς γίνεται στον ευρωπαϊκό χώρο για την προάσπιση των κοινωνικών δικαιωμάτων. Μελετώνται οι μορφές προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων στην Ευρώπη, μέρος της οποίας αποτελεί και η Ελλάδα με τις όποιες ιδιαιτερότητές της, και ανακαλύπτονται νέοι κίνδυνοι παραβίασης των κοινωνικών δικαιωμάτων που ελλοχεύουν στη σημερινή πραγματικότητα.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται η σχέση που έχουν τα κοινωνικά δικαιώματα με την επιστήμη της Κοινωνικής Εργασίας, καθώς και οι δυσκολίες που συναντούν οι Κοινωνικοί Λειτουργοί στην προάσπισή τους. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την Κοινωνική Δράση (Social Action), η οποία αξιοποιείται από την επιστήμη μας, προκειμένου να αποκατασταθούν ή να προστατευτούν κοινωνικά δικαιώματα διαφόρων ευπαθών ομάδων. Περιγράφονται οι κυριότεροι ρόλοι που αναλαμβάνει ένας Κοινωνικός Λειτουργός για την προάσπιση κοινωνικών δικαιωμάτων ευάλωτων κοινωνικών ομάδων.

Η εργασία περιλαμβάνει εκτεταμένη βιβλιογραφία (έντυπη και ηλεκτρονική) η οποία εντοπίστηκε και αξιοποιήθηκε από τη συγγραφέα αυτής της πτυχιακής εργασίας. Ας σημειωθεί ότι όλοι οι πίνακες και τα σχεδιαγράμματα που περιλαμβάνονται σε αυτήν την πτυχιακή, είναι επιμελημένοι / επιμελημένα από τη συγγραφέα και προέρχονται είτε από σημειώσεις και διδακτικό υλικό κατά τη διάρκεια της φοίτησής της στη Σχολή, είτε από τη μελέτη διαφόρων βιβλιογραφικών πηγών κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της πτυχιακής εργασίας.

ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΑ

A.K	Α στικός Κ ώδικας
CoR	C ommittee of the R egions
ΔΕΚ	Δ ικαστήριο Ε υρωπαϊκών Κ οινοτήτων
Δ.Ε.Κ.Ο	Δ ημόσιες Ε πιχειρήσεις Κ οινής Ω φέλειας
ΔΟΕ	Δ ιεθνής Ο ργάνωση Ε ργασίας
ΕΕ	Ε υρωπαϊκή Έ νωση
ΕΔ	Ε υρωπαϊός Δ ιαμεσολαβητής
ΕΔΔΑ	Ε υρωπαϊκό Δ ικαστήριο Δ ικαιωμάτων του Α νθρώπου
ΕΕΠΔ	Ε υρωπαϊός Ε πόπτης Π ροστασίας Δ εδομένων
ΕΟ	E uropean O mbudsman
ΕΟΚ	Ε υρωπαϊκή Ο ικονομική Κ οινότητα
ΕΟΚΕ	Ε υρωπαϊκή Ο ικονομική και Κ οινωνική Ε πιτροπή
ΕΣΔΑ	Ε υρωπαϊκή Σ ύμβαση Δ ικαιωμάτων του Α νθρώπου
ΕτΠ	Ε πιτροπή των Π εριφερειών
ECOSOC	E conomic and S ocial C ouncil
ECRI	E uropean C ommittee of R acism and I ntolerance
EDPS	E uropean D ata P rotection S upervisor
EESC	E uropean E conomic and S ocial C ommittee
E.O.I	E uropean O mbudsman I nstitute
I.O.I	I nternational O mbudsman I nstitute
ΚτΠ	Κ οινωνία της Π ληροφορίας
N.	Ν όμος
N.Δ	Ν ομοθετικό Δ ιάταγμα
ΟΕΓ	Ο ργάνωση Ε πισιτισμού και Γ εωργίας
ΟΗΕ	Ο ργανισμός Η νωμένων Ε θνών
ΟΟΣΑ	Ο ργανισμός για την Ο ικονομική Σ υνεργασία και Α νάπτυξη
Ο.Τ.Α	Ο ργανισμός Τ οπικής Α υτοδιοίκησης
Π.Δ	Π ροεδρικό Δ ιάταγμα
ΠΕΚ	Π ρωτοδικείο Ε υρωπαϊκών Κ οινοτήτων
ΠΟΥ	Π αγκόσμια Ο ργάνωση Υ γείας
ΣΑΠΔ	Σ ύμφωνο για τα Α τομικά και Κ οινωνικά Δ ικαιώματα
ΣτΕ	Σ υμβούλιο της Ε υρώπης
ΣτΠ	Σ υνήγορος του Π ολίτη
ΦΕΚ	Φ ύλλο Ε φημερίδας της Κ υβερνήσεως
UNESCO	U nited N ations E ducational, S cientific and C ultural O rganization

Κεφάλαιο 1^ο

ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

- 1.1. Κοινωνικά Δικαιώματα: Γενική αναφορά.
- 1.2. Ιστορική εξέλιξη της κατοχύρωσης.
 - 1.2.1. Τρεις γενεές ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
- 1.3. Η ανάγκη προάσπισης των Κοινωνικών Δικαιωμάτων.
- 1.4. Φορείς και Αποδέκτες.
- 1.5. Το κανονιστικό περιεχόμενο.
- 1.6. Το ζήτημα της τριτενέργειας.
- 1.7. Περιορισμοί.
- 1.8. Συνταγματική Νομιμότητα και Κοινωνικά Δικαιώματα.
- 1.9. Η στέρηση Κοινωνικού Δικαιώματος ως αιτία κοινωνικής σύγκρουσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

1.1 Κοινωνικά Δικαιώματα: Γενική αναφορά

Η οργανωμένη σε κράτος κοινωνία εξασφαλίζει κατά τρόπο δραστικό την ομαλότητα και τη διάρκεια της κοινωνικής συμβίωσης, ώστε η τελευταία να αποδώσει τους καρπούς της. Ομαλότητα και διάρκεια, όμως, μπορεί να υπάρξει μόνο εκεί όπου οι άνθρωποι που συμβιώνουν μπορούν να έχουν εμπιστοσύνη στο πρόσωπο του συνανθρώπου τους. Η εν λόγω εμπιστοσύνη (Π. Σούρλας 1995:29-39) μπορεί να συνίσταται είτε στην ασφάλεια ότι οι άλλοι θα αντιδράσουν με τρόπο προβλεπτό στη δική μας συμπεριφορά, δεν θα μας αιφνιδιάσουν, δηλαδή, αντιδρώντας απροσδόκητα, οπότε γίνεται λόγος για εμπιστοσύνη κοινωνικής σταθερότητας, είτε στην πεποίθηση ότι οι ενέργειες των άλλων δεν θα βλάψουν χωρίς λόγο τα αγαθά και τα συμφέροντά μας που η κοινωνική συμβίωση προασπίζει, οπότε μπορούμε να κάνουμε λόγο για εμπιστοσύνη δικαιοσύνης, είτε στην πίστη ότι, σε περίπτωση ξαφνικής και δυσβάστακτης χρείας, οι υπόλοιποι θα σπεύσουν σε βοήθεια, οπότε πρόκειται για εμπιστοσύνη κοινωνικής αλληλεγγύης.

Το πιο συνηθισμένο μέσο εξασφάλισης αυτών των μορφών εμπιστοσύνης είναι η ρύθμιση των κοινωνικών σχέσεων μέσω της καθιέρωσης κανόνων συμπεριφοράς, υποδειγμάτων, δηλαδή, τρόπων δράσης, συνοδευόμενων από δεσμευτικότητα - αξίωση συμμόρφωσης στο περιεχόμενό τους. Οι κυριότεροι τρόποι ρύθμισης των κοινωνικών σχέσεων είναι οι συνήθειες, οι οποίες άπτονται ευρύτατου φάσματος κοινωνικών σχέσεων, χωρίς, όμως, να δεσμεύουν τα μέλη της κοινωνικής ομάδας ιδιαίτερα αποτελεσματικά, η κοινωνική ηθική, που περιλαμβάνει το σύνολο των επικρατουσών σε μια κοινωνία αντιλήψεων περί αγαθού και κακού, και το δίκαιο, ο δραστικότερος, αναμφισβήτητος, τρόπος ρύθμισης της κοινωνικής συμβίωσης, που αποτελεί σύνολο γενικών και αφηρημένων κανόνων που ρυθμίζουν ετερόνομα και επιτακτικά την εξωτερική συμπεριφορά των μελών μιας οργανωμένης σε κράτος κοινωνίας.

Υποκείμενα του δικαίου είναι ο άνθρωπος, υπό την προϋπόθεση της ικανότητας δικαίου, ήτοι της ικανότητας να είναι φορέας δικαιωμάτων, υποχρεώσεων, εννόμων σχέσεων ή καταστάσεων, και τα νομικά πρόσωπα, με τη μορφή είτε σωματείου, ως ένωσης προσώπων, είτε ιδρύματος, ως συνόλου περιουσίας.

Δικαίωμα συνιστά η εξουσία που απονέμεται από το δίκαιο στο πρόσωπο (φυσικό ή νομικό) για την ικανοποίηση των εννόμων συμφερόντων του. Στο χώρο των δικαιωμάτων δεσπόζει η γνωστή τριμερής ταξινόμηση: ατομικό δικαίωμα - πολιτικό δικαίωμα - κοινωνικό δικαίωμα. Τα δύο τελευταία περιλαμβάνουν την αξίωση

μιας ενεργητικής συμμετοχής στα κοινά και μιας ωφέλιμης «παροχής» προς το άτομο. Τα κοινωνικά δικαιώματα μάλιστα είναι μια από τις πιο αμφισβητούμενες νομικές έννοιες. Και οι τρεις αυτές κατηγορίες, ωστόσο, αλληλοκαλύπτονται με κύριο γνώμονα το σεβασμό προς την προσωπικότητα του ανθρώπου.

Τα ατομικά δικαιώματα είναι εκείνα που αναγνωρίζονται υπέρ του ατόμου και του επιτρέπουν να απαιτεί τόσο την μη υπέρβαση ορισμένων ορίων κατά τη δράση των κρατικών οργάνων και των ιδιωτών απέναντί του όσο και την ενεργοποίηση των κρατικών και ενδεχομένως διεθνών οργάνων για την προστασία τους. Με τις σύγχρονες εξελίξεις έχουν, επίσης, κατοχυρωθεί και συλλογικά δικαιώματα που προβάλλονται από ομάδες ατόμων προς άλλες ομάδες ή προς το κράτος, ή από κράτη προς άλλα κράτη και διεθνείς οργανισμούς. Τα συλλογικά δικαιώματα έχουν ως πυρήνα το σεβασμό προς τον άνθρωπο, συναρτώνται, όμως, προς το κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον στο οποίο ζούμε. Συχνά, λοιπόν, δεν αφορούν μόνο σε συγκεκριμένα άτομα, αλλά επεκτείνονται στη δράση ευρύτερων ομάδων ανθρώπων.

Εμπειρογνώμονες και κυβερνήσεις των σοσιαλιστικών ή και αναπτυσσόμενων κρατών υποστήριξαν συστηματικά ότι μέχρι τώρα δεν τονίσθηκε επαρκώς ο συλλογικός χαρακτήρας ορισμένων δικαιωμάτων και ότι η επίκληση του ατομικού χαρακτήρα των δικαιωμάτων είτε δεν ανταποκρινόταν στις σύγχρονες ανάγκες είτε αποτελούσε οπισθοδρόμηση ως προς την προστασία και την ανάπτυξή τους.

Σήμερα η αντιπαράθεση του ατομικού προς το συλλογικό δικαίωμα έχει μετριασθεί σε μεγάλο βαθμό στους διεθνείς οργανισμούς, λόγω κυρίως των πολιτικών μεταβολών στην κέντρο-ανατολική Ευρώπη. Υπάρχουν βεβαίως δικαιώματα κατ' εξοχήν ατομικά και άλλα που παρουσιάζουν συλλογικό ή μεικτό χαρακτήρα. «Το κράτος, όμως, δεν είναι διεκδικητής, αλλά εγγυητής τους και, όταν ενδεχομένως τα προβάλλει διεθνώς, ενεργεί ως εντολοδόχος των φορέων τους, δηλαδή των ατόμων ή των ομάδων» (Ε. Ρούκουνας 1995:14).

Σε αντίθεση προς τα ατομικά, τα κοινωνικά δικαιώματα αναγνωρίζονται αποκλειστικά στο άτομο - πολίτη και όχι σε κάθε άτομο που διαμένει στο συγκεκριμένο κράτος (π.χ. αλλοδαποί, πρόσφυγες). «Η αναγνώριση, συνεπώς, ενός κοινωνικού δικαιώματος υπέρ ενός ατόμου προϋποθέτει την ύπαρξη ενός στενού δεσμού μεταξύ ατόμου και κράτους ή κοινωνικής οργάνωσης, όπου συνήθως το πρώτο έχει επιλέξει το δεύτερο ως πεδίο ανάπτυξης της προσωπικότητάς του και έτσι διατηρεί τον χαρακτηρισμό του πολίτη (Γ. Λεβέντης 1976:140 επ.).

Τα κοινωνικά δικαιώματα συνιστούν απότοκο της ανάγκης να μεταβληθούν σε ουσιαστικά τα ατομικά δικαιώματα του ανθρώπου, συμπεριλαμβανομένων της ελευθερίας, της ισότητας, του σεβασμού και της προστασίας της ανθρώπινης ζωής.

Το κράτος και οι κοινωνικοί οργανισμοί οφείλουν, λοιπόν, μέσω των κοινωνικών παροχών, να διασφαλίζουν τις προϋποθέσεις άσκησης των ατομικών δικαιωμάτων εκ μέρους των πολιτών. Έτσι, η κρατική δραστηριότητα δεν περιορίζεται στη διασφάλιση της Ειρήνης, του Νόμου και της Τάξης, αλλά συμβάλλει ουσιαστικά στην ισότιμη συμμετοχή όλων των πολιτών στην οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική ζωή, με σκοπό τη σύμμετρη ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους.

Γι' αυτό και δεν υπάρχει διάσταση ή αντίθεση μεταξύ ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. «Τα ατομικά, από στεγανές εγγυήσεις κατά της κρατικής αυθαιρεσίας, μετατράπηκαν σε κοινωνικούς φραγμούς εναντίων των αντικοινωνικών δυνάμεων και σε δυνάμεις εξισορροπήσεως των κοινωνικών αντιθέσεων» (Χ. Βάγια 1994:78). Τα κοινωνικά δικαιώματα «είναι θεσμικές εγγυήσεις ελευθερίας, που περιέχουν αντικειμενικές αξίες, ισχύουσες και μεταξύ των πολιτών» (Γ. Λεβέντης 1976:130). Αυτές τις θεσμικές και πραγματικές εγγυήσεις το καθεστώς τις «βάζει στην διάθεση των ατόμων και των ομάδων για να αποφευχθεί η αλλοτρίωση της ελευθερίας τους»(Γ.Κ. Βλάχος 1976:127).

Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα τελούν, επομένως, υπό καθεστώς αλληλεπίδρασης και αμοιβαιότητας, η δε αναγκαιότητα συνύπαρξής τους για την ευημερία μιας οργανωμένης σε κράτος κοινωνίας είναι αναμφισβήτητη. *Η παραβίαση ενός ή περισσότερων ατομικών δικαιωμάτων και η παρεπόμενη συρρίκνωση των κοινωνικών δικαιωμάτων, που τα θεμελιώνουν, επισύρει τον φόβο για κοινωνικούς κινδύνους και αφήνει ακάλυπτες ανάγκες των πολιτών.*

Στα διάφορα συνταγματικά κείμενα τα κοινωνικά δικαιώματα συναντώνται με διαφορετικές ονομασίες π.χ. «κοινωνικές σχέσεις», ή «πολιτιστικά και κοινωνικά δικαιώματα». Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Γ.Κ. Βλάχος, αυτές οι ονομασίες «υπογραμμίζουν το γεγονός ότι δεν πρόκειται για μονομερείς υλικές «παροχές» του κράτους, αλλά για κοινωνικές και πολιτιστικές δομές που περιβάλλουν το κράτος από παντού και προσφέρουν μια νέα αρχιτεκτονική βάση στο όλο κοινωνικό οικοδόμημα» (1976:110).

Η αναγκαία διάκριση μεταξύ ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων έχει ήδη υλοποιηθεί στην πράξη, χάρη στην εξαιρετικά διαδεδομένη χρήση του όρου στη νομολογία και την επιστήμη, σε αναφορά προς τις συγκεκριμένες συνταγματικές διατάξεις. Σοβαρότερο μειονέκτημα είναι ότι ο όρος αυτός παραπέμπει στην παραδοσιακή και σε μεγάλο βαθμό ξεπερασμένη πια τριπλή διάκριση ατομικών - κοινωνικών - πολιτικών δικαιωμάτων. Παραμένει, όμως, ισχυρό πλεονέκτημα των όρων ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα η επιλογή αυτών από τον ίδιο τον συντακτικό νομοθέτη ως επικεφαλίδας του δευτέρου μέρους του Συντάγματος (άρθρα 4 - 25),

προάγοντας έτσι την περιγραφή του γνωστικού αντικειμένου, το οποίο είναι ακριβώς οι παραπάνω διατάξεις.

Οφείλουμε να σημειώσουμε, όμως, ότι το Σύνταγμα του 1975, ενώ στο ειδικό μέρος διαστέλλει μεταξύ ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, αλλού χρησιμοποιεί αδιακρίτως τον όρο ατομικά δικαιώματα. Στο διεθνές δίκαιο, η αναφορά σε ατομικά δικαιώματα γίνεται σε μερικές περιπτώσεις για να υποδηλωθεί ο αγώνιμος χαρακτήρας τους, όχι το περιεχόμενό τους.

«Ως θεμελιώδη κοινωνικά δικαιώματα γίνονται δεκτά αυτά που έχουν ήδη διατυπωθεί και διασφαλιστεί από Διεθνείς Οργανισμούς και έχουν συμπεριληφθεί στο Σύνταγμα της χώρας μας (1975)» (Χ. Βάγια οπ.). Τα Κοινωνικά Δικαιώματα του πολίτη, σύμφωνα με το Ελληνικό Σύνταγμα ταξινομούνται σε τέσσερις μεγάλες κατηγορίες, όπου κάθε μια από αυτές παριστάνει ένα σύνολο μερικότερων κοινωνικών δικαιωμάτων:

Το δικαίωμα για εργασία «οικονομικό δικαίωμα», όπως αυτό χαρακτηρίζεται από τον Γ. Δασκαλάκη(1964:8).

Το δικαίωμα για κοινωνική ασφάλιση (για παράδειγμα, προστασία υγείας, γήρατος) - κοινωνική ασφάλεια και απόκτηση κατοικίας.

Το δικαίωμα για κοινωνική και πολιτική ανάπτυξη της προσωπικότητας (προστασία της οικογένειας, του γάμου, της μητρότητας και της παιδικής ηλικίας, δικαίωμα εκπαίδευσης, συμμετοχής στην πολιτιστική ζωή κλπ).

Το δικαίωμα για προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.

Στη συνταγματική θεωρία, εκτός από τους όρους «ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα» (σύμφωνα με τις διατάξεις του δεύτερου μέρους του ισχύοντος Συντάγματος - άρθρα 4 έως 25), χρησιμοποιούνται και άλλοι συναφείς όροι, όπως ατομικές, δημόσιες ελευθερίες, θεμελιώδη και ανθρώπινα δικαιώματα. Η χρήση της ανωτέρω ορολογίας δεν καθορίζεται από τυχαίους παράγοντες - κάθε όρος επιλέγεται με την προοπτική προβολής μίας διαφορετικής διάστασης του ίδιου φαινομένου.

Ο όρος συνταγματικές ελευθερίες τονίζει, παράλληλα με τους συναφείς όρους ατομικές ή δημόσιες ελευθερίες, την «εξασφάλιση ενός πεδίου ελεύθερης ύπαρξης και δράσης του ατόμου από αυθαίρετες επεμβάσεις της κρατικής εξουσίας» (Α. Μάνεσης 1982:13). Η πρώτη ιστορικά λειτουργία των διακηρύξεων αυτού του είδους υπήρξε η κατοχύρωση μιας σφαίρας ιδιωτικής αυτονομίας απέναντι στην έως τότε μοναρχική εξουσία. Ωστόσο, η λειτουργία αυτή δεν είναι πλέον η μόνη που καλούνται να επιτελέσουν τα δικαιώματα αυτά. Στα πλαίσια μιας δημοκρατικά οργανωμένης σε κράτος κοινωνίας, τα κοινωνικά δικαιώματα, σε αντιδιαστολή προς τα ατομικά, είναι άρρηκτα συνυφασμένα με την κρατική δράση και παρέμβαση, που αποτελεί δικλείδα

ασφαλείας των ελευθεριών αυτών. Η χρήση του όρου «ελευθερίες» δεν φαίνεται, λοιπόν ενδεδειγμένη, διότι δεν τονίζει επαρκώς αυτήν την αναγκαία παρεμβατική διάσταση της κρατικής λειτουργίας για την θωράκιση των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Ο όρος θεμελιώδη δικαιώματα αναδεικνύει τον θεμελιακό χαρακτήρα τους για την έννομη τάξη. Το καθένα τους μπορεί να θεωρηθεί «ως ένα ιδιαίτερο πολιτικό ή και πολιτισμικό αγαθό, εν ονόματι και εν όψει του οποίου διασφαλίζεται η πολιτική ενότητα ενός λαού»(Κ. Χρυσόγονος 1998:4). Το συνταγματικό κράτος είναι «το κράτος ενός συγκεκριμένου πολιτισμικού συστήματος, στο μέτρο που ένας αριθμός θεμελιωδών στοιχείων αυτού του συστήματος αναγνωρίζονται ως υπέρτατος νόμος της χώρας. Από την άποψη αυτή, τα παραπάνω δικαιώματα δεν αποτελούν περιορισμό, αλλά αντίθετα ενίσχυση για το κράτος το οποίο τα κατοχυρώνει» (R. Smend 1968:91-93, στο Κ. Χρυσόγονος οπ.). Θεμελιώδη, με την έννοια αυτή, δεν είναι μόνο τα ατομικά και κοινωνικά, αλλά και τα πολιτικά δικαιώματα, τα οποία στα περισσότερα Συντάγματα υπάγονται στις διατάξεις που αφορούν στην οργάνωση της πολιτείας.

Ο όρος ανθρώπινα δικαιώματα, παραπέμπει στην ύπαρξη ενός «φυσικού δικαίου» και αφήνει να εννοηθεί ότι είναι κατά κάποιον τρόπο έμφυτη ιδιότητα της ανθρωπίνης ύπαρξης. Είναι γεγονός ότι, τόσο μέσα από τα κείμενα προστασίας¹ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τα αντίστοιχα διεθνή δικαιοδοτικά όργανα, όσο και κυρίως από τη διαμόρφωση ενός είδους παγκόσμιας κοινής γνώμης, ως συνέπεια της τεχνολογικής και κοινωνικής εξέλιξης, προκύπτουν κάποιες δεσμεύσεις της κρατικής εξουσίας για σεβασμό στοιχειωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

1.2 Ιστορική εξέλιξη της κατοχύρωσης

Εκτός από τις οικείες διατάξεις του Συντάγματος, σημασία για την κατανόηση των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων έχει και πλήθος άλλων κανόνων δικαίου, οι οποίοι αρούνται τη δεσμευτικότητά τους σε πολυάριθμες διεθνείς συμβάσεις, συνθήκες διατυπωθείσες από Διεθνείς Οργανισμούς (όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, το Συμβούλιο της Ευρώπης, ο ΟΟΣΑ, η Ευρωπαϊκή Ένωση κλπ), εκτελεστικούς του Συντάγματος νόμους, ένα πλήθος άλλων, περισσότερο ή λιγότερο σχετικών, τυπικών νόμων και κανονιστικές πράξεις της Διοίκησης.

Θα πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί αναφορικά με τη ρητή κατοχύρωση συγκεκριμένων δικαιωμάτων ότι δεν πρόκειται για «νησίδες ελευθερίας σε μία θάλασσα ανελευθερίας», όπως αναφέρει ο Κ. Χρυσόγονος στο βιβλίο του «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα» (1998:6). Αντίθετα, συνεχίζει, ισχύει ως γενικός κανόνας,

¹ Βλέπε Πίνακες I.I, I.II και I.III:«Η Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε Παγκόσμιο Επίπεδο» σελ. 6, 7 και 8 αντίστοιχα.

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι.Ι: «Η Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε Παγκόσμιο Επίπεδο» (I)

ΜΕΡΟΣ Α΄ : Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΕ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΕΠΙΠΕΔΟ (I)			
Η Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο πλαίσιο του Συστήματος των Ηνωμένων Εθνών	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (1945)	Οι διατάξεις του Χάρτη του ΟΗΕ (1945)	
		Θεσμοί	Το Συμβούλιο Ασφαλείας
			Το Διεθνές Δικαστήριο
			Το Συμβούλιο Κηδεμονιών - ο Γενικός Γραμματέας
			Η Γενική Συνέλευση
			Το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο (ECOSOC)
			Ο Ύπατος Αρμοστής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (1993)
		Όργανα και Επιτροπές Προστασίας Δικαιωμάτων	Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (1950)
			Επιτροπή για την πρόληψη του εγκλήματος και την Ποινική Δικαιοσύνη (1992)
			Επιτροπή για την Εγκατάσταση Πληθυσμών (1978)
	Μόνιμο Forum για τα ζητήματα Αυτοχθόνων		
	Ειδικευμένες Οργανώσεις¹	Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (ΔΟΕ) (1919)	
		Οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό (UNESCO)	
		Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας (ΠΟΥ) (1948)	
Οργάνωση Επισιτισμού και Γεωργίας (ΟΕΓ)			

1. Οι Ειδικευμένες Οργανώσεις των Ηνωμένων Εθνών είναι παγκόσμιοι διακυβερνητικοί Οργανισμοί, των οποίων η δραστηριότητα είναι περιορισμένη σε ένα πεδίο καθορισμένο και ειδικευμένο. Λειτουργούν ανεξάρτητα αλλά και σε συνεργασία με τον ΟΗΕ, έχουν τους δικούς τους θεσμούς και διαμορφώνουν τη δική τους πολιτική στους κατ' ιδίαν τομείς και κατ' επέκταση στον τομέα των δικαιωμάτων του ανθρώπου, εφόσον εμπίπτει στις αρμοδιότητές τους.

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι.ΙΙ: «Η Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε Παγκόσμιο Επίπεδο» (ΙΙ)

ΜΕΡΟΣ Α΄ : Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΕ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΕΠΙΠΕΔΟ (ΙΙ)

Διεθνής Πράξη	Μηχανισμός Ελέγχου Εφαρμογής
Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	Άνευ προβλεπόμενων μηχανισμών ελέγχου
Το Σύμφωνο του ΟΗΕ για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα και τα προαιρετικά πρωτόκολλα (ΣΑΠΔ)	Η Επιτροπή Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων
Το Σύμφωνο του ΟΗΕ για τα Οικονομικά Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα και το προαιρετικό πρωτόκολλο	Η Επιτροπή Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων
Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την κατάργηση κάθε μορφής φυλετικών διακρίσεων	Η Επιτροπή για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων
Η Σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών και το προαιρετικό πρωτόκολλο	Η Επιτροπή για την εξάλειψη όλων των διακρίσεων κατά των γυναικών
Η Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και άλλης σκληρής, απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας	Η Επιτροπή κατά των βασανιστηρίων και άλλης σκληρής, απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας
Η Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού και τα προαιρετικά πρωτόκολλα	Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού
Η Σύμβαση για την προστασία των δικαιωμάτων όλων των εργαζομένων μεταναστών και των μελών των οικογενειών τους	Η Επιτροπή για την προστασία των δικαιωμάτων όλων των εργαζομένων μεταναστών και των μελών των οικογενειών τους
Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία και το προαιρετικό πρωτόκολλο	Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

ΠΙΝΑΚΑΣ I.III: «Η Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε Παγκόσμιο Επίπεδο» (III)

ΜΕΡΟΣ Β΄ : ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΕΛΕΓΧΟΥ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΣΕ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ		
Πλαίσιο Αναφοράς	Μορφή Προστασίας	Μηχανισμός Ελέγχου Εφαρμογής
Συμβούλιο της Ευρώπης	Η Σύμβαση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών και τα Πρωτόκολλα (1950)	Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου(1959) Η Επιτροπή Υπουργών
	Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης (1961)	Άνευ Μηχανισμού Ελέγχου Εφαρμογής
Οργανισμός Αμερικανικών Κρατών	Η Αμερικανική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων και Καθηκόντων του Ανθρώπου (1948) ¹	Άνευ Μηχανισμού Ελέγχου Εφαρμογής
	Αμερικανικός Χάρτης Κοινωνικών Εγγυήσεων (1954)	Η Διαμερικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1959)
	Η Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τα πρόσθετα Πρωτόκολλα (1969) ²	Η Επιτροπή Το Διαμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
Αφρικανική Ένωση	Ο Αφρικανικός Χάρτης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών (1981)	Η Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών
		Το Αφρικανικό Δικαστήριο
Οργανισμός Αραβικών Κρατών	Ο Αραβικός Χάρτης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1994)	Η Επιτροπή

1. Δεσμεύει όλα τα κράτη του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών (35 συνολικά).

2. Δεσμεύει 24 κράτη που κύρωσαν τη Σύμβαση.

Βιβλιογραφικές Πηγές για τους Πίνακες I.I – I.III: 1) Νάσκου-Περράκη Π., (2008), «Μηχανισμοί Προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου», Εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα. και 2) Ρούκουνας Ε., (1995), «Διεθνής Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων», Εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

πως ό,τι δεν απαγορεύεται με ρητή διάταξη,² επιτρέπεται χωρίς να είναι αναγκαία η ρητή πρόβλεψή του.

Η κατοχύρωση των ατομικών καταρχήν δικαιωμάτων υπήρξε κοινός τόπος ήδη για όλα τα ελληνικά επαναστατικά Συντάγματα, στα οποία κατά τρόπο ατελή αρχικά διασφαλίζονται η ιδιοκτησία, η τιμή, η ασφάλεια, η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, η ελευθεροτυπία, το δικαίωμα του αναφέρεσθαι και του νομίμου δικαστή, καταργούνται δε τα βασανιστήρια, η δουλεία και η ποινή δήμευσης.

Από το 1844 οι κατάλογοι ατομικών δικαιωμάτων των ελληνικών Συνταγμάτων αρχίζουν να παίρνουν μια μορφή η οποία σε πολλά σημεία μοιάζει με τη σημερινή: οι συνταγματικές μεταβολές που μεσολάβησαν έκτοτε ασφαλώς εμπλούτισαν το εύρος των δικαιωμάτων αυτών με νέα στοιχεία, χωρίς ωστόσο να αναιρέσουν στη βάση της την ιστορική συνέχεια. Οι σχετικές διατάξεις του Συντάγματος του 1844 αρθρώνονται γύρω από το τρίπτυχο προσωπική ελευθερία - ισότητα - ιδιοκτησία, που σκιαγραφεί τα κλασικά ατομικά - αμυντικά δικαιώματα, τα ονομαζόμενα δικαιώματα «πρώτης γενιάς» (Δ. Τσάτσος 1988:66).

Με το Σύνταγμα του 1864, το οποίο ορίζει το πολίτευμα ως Βασιλευόμενη Δημοκρατία (άρ. 21), καθιερώνονται για πρώτη φορά ατομικά δικαιώματα συλλογικής δράσης, όπως αυτά του συνέρχεσθαι (άρ. 10) και συνεταιρίζεσθαι (άρ. 11). Τα δικαιώματα αυτά ενισχύουν τον δημοκρατικό χαρακτήρα του πολιτεύματος (Α. Μάνεσης 1980:86), αφού διευκολύνουν την προβολή κοινωνικών διεκδικήσεων έναντι της εξουσίας αλλά και τη μαζική προάσπιση των ελευθεριών του λαού. Αξίζει, επίσης, να επισημανθεί ότι στο άρθρο 16 του εν λόγω Συντάγματος η εκπαίδευση περιβάλλεται το μανδύα της κοινωνικής παροχής, είτε με δαπάνη του Κράτους (η ανώτερη) είτε από τους δήμους με τη συνδρομή του (η δημοτική).

Το Σύνταγμα του 1911, από το οποίο ξεπροβάλλει το κράτος δικαίου, δεν καθιέρωσε κανένα νέο δικαίωμα, χαρακτηρίζεται δε από μία επίμονη τάση συμβιβασμού. Διαπνέεται από φιλελεύθερο και δημοκρατικό πνεύμα, ενισχύει την προστασία ορισμένων δικαιωμάτων και σχετικοποιεί την προστασία άλλων.

Μετά την κατάργηση της βασιλείας με το δημοψήφισμα του 1924, το Σύνταγμα του 1927, το οποίο καθιέρωσε την αβασίλευτη δημοκρατία, θέσπισε δύο νέα κοινωνικά δικαιώματα στα άρθρα 22 και 24: προστασία της εργασίας και του γάμου από το Κράτος με ειδική μέριμνα για τις «πολυμελείς» οικογένειες. Πρόκειται για τα λεγόμενα δικαιώματα της «δεύτερης γενιάς» που εμφανίζονται μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες ως μερική τουλάχιστον απάντηση

² Πρβλ. άρ. 5 της Γαλλικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη.

στην άνοδο του εργατικού κινήματος και γενικότερα στις κοινωνικές διεκδικήσεις και ως μέτρο πρόληψης ενδεχόμενης κορύφωσής τους σε μια επαναστατική έκρηξη.

Το Σύνταγμα του 1952 κηρύσσει Βασιλευόμενη Δημοκρατία και σηματοδοτεί μια σαφή οπισθοδρόμηση στην προστασία των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων στη χώρα μας, απότοκη της ιστορικής συγκυρίας της εμφυλιοπολεμικής περιόδου κατά την οποία καταρτίστηκε.

Αντιθέτως, το Σύνταγμα του 1975 περιέχει ασφαλώς πληρέστερο κατάλογο ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων σε σύγκριση με όλα τα προϋσχύσαντα. Θα πρέπει ιδίως να επισημανθεί η προσθήκη στα κλασικά ατομικά δικαιώματα των διατάξεων των άρθρων 5 §1 (ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας), 20 §1 (παροχή έννομης προστασίας) και §2 (προηγούμενη ακρόαση του διοικουμένου) και η κατοχύρωση νέων ατομικών δικαιωμάτων συλλογικής δράσης στο άρθρο 23 §1 (συνδικαλιστική ελευθερία) και §2 (δικαίωμα απεργίας). Επιπλέον, θεσπίστηκε σειρά ολόκληρη κοινωνικών δικαιωμάτων στα άρθρα 21 και 22 και το δικαίωμα στο περιβάλλον του άρθρου 24, το οποίο, κατά μια άποψη, χαρακτηρίζεται ως κοινωνικό, ενώ κατά άλλη άποψη, θεωρείται δικαίωμα «τρίτης γενιάς», διακριτό τόσο προς τα ατομικά όσο και προς τα κοινωνικά δικαιώματα.

Από διαδικαστική άποψη, πάντως, το Σύνταγμα, αν εξαιρέσουμε τη διάταξη του άρθρου 72 §1, δεν προβλέπει ιδιαίτερες εγγυήσεις τήρησης των διατάξεών του για τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, πέρα από εκείνες που αφορούν στο σύνολο του. Στην πράξη, βέβαια, η άσκηση ορισμένων δικαιωμάτων μπορεί να λειτουργήσει και ως εγγύηση υπέρ των υπολοίπων. Έτσι, για παράδειγμα, η άσκηση των ατομικών δικαιωμάτων συλλογικής δράσης, ιδίως του συνέρχεσθαι και της απεργίας, μπορεί να αποτελέσει μοχλό πίεσης για τη διεκδίκηση ίσης αμοιβής για ίσης αξίας παρεχόμενη εργασία ή για την υλοποίηση των συνταγματικά κατοχυρωμένων κοινωνικών δικαιωμάτων. Επίσης προς την ίδια κατεύθυνση μπορεί να αξιοποιηθεί το δικαίωμα του αναφέρεσθαι γενικά και ειδικότερα η αναφορά προς τη Βουλή.

1.2.1 Τρεις γενεές ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Χρήσιμη για την κατανόηση των προβλημάτων που προκύπτουν κατά την εφαρμογή των δικαιωμάτων συνιστά η διάκριση των τριών γενεών ανθρωπίνων δικαιωμάτων που αποδίδεται στον καθηγητή Karel Vasak (Ρούκουνας 1995:15).

A. Πρώτη γενιά: Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (Civil and Political Rights)

Χαρακτηριστικό των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων αποτελεί το ότι απαιτούν από το κράτος στάση αποχής, δηλαδή τη μη παρεμπόδιση της ασκήσεώς τους. Κάποιες, όμως, φορές επιβάλλουν τη λήψη θετικών μέτρων, για τη διασφάλιση της δυνατότητας απολαύσεώς τους εκ μέρους των φορέων τους.

Πολλά ατομικά δικαιώματα θεωρούνται ότι ανήκουν και στη δημόσια εκδήλωση του βίου και συνδέονται με τις ελευθερίες της συνειδήσεως, της θρησκείας, της εκφράσεως, του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι. Ωστόσο, με τον όρο ατομικά δικαιώματα δεν νοούνται μόνο δικαιώματα αστικού δικαίου, αλλά μια ευρύτερη κατηγορία, που αντιπαραβάλλεται προς τα πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα.

Η έννοια των πολιτικών δικαιωμάτων εκτείνεται στο δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι, τη δυνατότητα ανάληψης δημόσιας υπηρεσίας και τη διασφάλιση της συμμετοχής του πολίτη στη διαχείριση των κοινών.

B. Δεύτερη γενιά: Οικονομικά Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (Economic, Social and Cultural Rights)

Για την εξασφάλιση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, κρίσιμος θεωρείται ο, κατά τρόπο συστηματικό και αποτελεσματικό, κρατικός παρεμβατισμός στον κοινωνικό βίο. Το κράτος οφείλει, συνεπώς, να δημιουργεί τις προϋποθέσεις για ανάπτυξη, πρόσβαση στην εργασία, ίση αμοιβή, άσκηση των συνδικαλιστικών ελευθεριών, κοινωνική ασφάλιση, αποτελεσματικό βιοτικό επίπεδο, υγεία, εκπαίδευση, πολιτιστική ζωή και συμμετοχή στην επιστήμη.

Τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα ανήκουν στη δεύτερη γενιά, επειδή προβλήθηκαν μαζικά κι άρχισαν να κατοχυρώνονται τον εικοστό αιώνα, ιδίως μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο.

Γ. Τρίτη γενιά: Δικαιώματα Αλληλεγγύης (Rights of Solidarity)

Στην τρίτη γενιά εντάσσονται τα συλλογικά εκείνα δικαιώματα, στα οποία το κίνητρο της αλληλεγγύης δεσπόζει, αντιμετωπίζοντας τον άνθρωπο ως σημείο αναφοράς ολόκληρου του πλανήτη.

1.3 Η ανάγκη προάσπισης των Κοινωνικών Δικαιωμάτων

Για την κατανόηση της νομικής φύσης των Συνταγματικών δικαιωμάτων (Κ. Χρυσόγονος 1998:28-31) καίριο ρόλο διαδραμάτισε η παραδοσιακή τους διάκριση σε ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά. Υπό το πρίσμα της παραδοσιακής αυτής διάκρισης, τα ατομικά δικαιώματα εμφανίζονται ως αξιώσεις του ατόμου έναντι του κράτους για αποχή από παρεμβάσεις στα πλαίσια της συνταγματικά κατοχυρωμένης ιδιωτικής αυτονομίας.

Τα πολιτικά δικαιώματα έχουν ως αντικείμενό τους την ενεργό συμμετοχή του πολίτη στον σχηματισμό της πολιτειακής βούλησης, ενώ αντίστοιχα το κράτος υποχρεούται όχι απλώς να ανέχεται, αλλά να αποδέχεται την παρέμβαση αυτή των πολιτών στις πιο καίριες λειτουργίες του.

Τα κοινωνικά δικαιώματα θεσπίζουν υποχρέωση του κράτους για παρέμβαση με θετικές ενέργειες και παροχή αγαθών ή υπηρεσιών, χωρίς, όμως, τούτο να συνοδεύεται κατ' ανάγκη από αντίστοιχες αξιώσεις συγκεκριμένων δικαιούχων κατά του κράτους.

Προφανώς, είναι καταρχήν ευκολότερο να υποχρεώσει κανείς το κράτος σε αποχή παρά σε συγκεκριμένες ενέργειες, είτε για την πρόβλεψη και την εφαρμογή διαδικασιών πολιτικής συμμετοχής είτε ακόμη περισσότερο για την υλοποίηση κοινωνικών παροχών. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις ανακύπτει η ανάγκη τόσο σχετικών ρυθμίσεων, όποτε ερωτάται πως μπορεί να εξαναγκαστεί ο νομοθέτης να τις θεσπίσει, όσο και σημαντικών δαπανών, όποτε ερωτάται πού θα βρεθούν οι πόροι. Θα ήταν, όμως, απαράδεκτο να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα ότι δήθεν μόνο τα ατομικά δικαιώματα έχουν κανονιστική ισχύ, ενώ, αντίθετα, τα κοινωνικά δικαιώματα αποτελούν απλές προγραμματικές διακηρύξεις, δηλαδή ευχολόγιο χωρίς ουσιαστικές συνέπειες. Τέτοιου είδους συμπεράσματα θα υποκαθιστούσαν τον ερμηνευτή σε ρόλο καταργητικό του συντακτικού νομοθέτη. Αντιθέτως, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο κανονιστικός χαρακτήρας του Συντάγματος έχει μεν ενότητα, όχι όμως και ρυθμιστική πληρότητα. Όλες οι συνταγματικές διατάξεις έχουν κανονιστικό περιεχόμενο (Κ. Χρυσόγονος οπ.:35-40), δηλαδή δεσμευτική νομική ισχύ, έστω και αν η νομική φύση και οι συνέπειες καθεμιάς μπορεί να είναι διαφορετικές.

Επιπλέον, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η διάκριση δεν είναι τόσο καθαρή και απλή, ούτε καλύπτει ολόκληρο το φάσμα των συνταγματικών δικαιωμάτων.

Το μεγάλο ζήτημα της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων εξικνείται από το γεγονός ότι από τα κοινωνικά δικαιώματα δεν προκύπτουν αγωγήμες αξιώσεις συγκεκριμένων φορέων τους έναντι του κράτους για κοινωνικές παροχές. Αυτό διαφαίνεται πρώτα από όλα από την ίδια τη διατύπωση των σχετικών συνταγματικών διατάξεων, όπως ότι «η απόκτηση κατοικίας από αυτούς που τη στερούνται ή που στεγάζονται ανεπαρκώς αποτελεί αντικείμενο ειδικής φροντίδας του Κράτους». Με άλλα λόγια, δεν εξειδικεύονται επαρκώς οι σχετικές υποχρεώσεις του κράτους, με αποτέλεσμα να είναι ανεπίδεκτα δικαστικής εκτίμησης πάνω στη βάση αποκλειστικά των συνταγματικών διατάξεων, οι προϋποθέσεις και τα λοιπά στοιχεία των κοινωνικών παροχών.

Αν από όλα τα κοινωνικά δικαιώματα απέρρεαν αγωγήμες αξιώσεις (Γ. Κατρούγκαλος 2006:118-127), τότε η κατανομή των πόρων αυτών θα γινόταν σχεδόν αποκλειστικά με δικαστικές αποφάσεις, με αποτέλεσμα να καθίσταται αδύνατο να χρηματοδοτηθούν νέες πολιτικές ή να προωθηθούν κατά προτεραιότητα ορισμένες από τις παλιές. Την άσκηση πολιτικής από τους αντιπροσώπους του κυρίαρχου λαού θα υποκαθιστούσε η εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων και τη λαϊκή κυριαρχία

«το κράτος των δικαστών». Εκτός από αυτά όμως, η αναγνώριση αγώγιμων αξιώσεων προσκρούει και στο ότι το άρθρο 93 §4 του Συντάγματος προβλέπει τον δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων και όχι των νομοθετικών παραλείψεων. Η παράλειψη μπορεί να ελεγχθεί μόνο αντανακλαστικά στα πλαίσια του παρεμπόπτοντος ελέγχου υπάρχουσας ρύθμισης, όπως για παράδειγμα όταν γενική ευνοϊκή ρύθμιση παραλείπει, κατά αδικαιολόγητη δυσμενή διάκριση, ειδική κατηγορία προσώπων. Αν δεν υπάρχει καθόλου σχετική ρύθμιση, εκ των πραγμάτων είναι αδύνατο να ελεγχθεί και η παράλειψη.

Η απορρέουσα από τα κοινωνικά δικαιώματα υποχρέωση του κράτους είναι προς την κοινωνία ως σύνολο, όπου σε περίπτωση μη εκπλήρωσής της, η επανόρθωση εναπόκειται στο Κοινοβούλιο και όχι προς συγκεκριμένα άτομα τα οποία δεν μπορούν να επιδιώξουν δικαστικά την ικανοποίηση αξιώσεων ευθέως από το Σύνταγμα.

Πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι η συνταγματική επιταγή για κρατική μέριμνα δεν αποκλείει την παράλληλη δραστηριοποίηση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας προς την προσφορά κοινωνικών παροχών.

1.4 Φορείς και Αποδέκτες

Φορέας ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων (Κ. Χρυσόγονος οπ.:47-52) μπορεί να γίνει ο καθένας, ανεξάρτητα από την εθνικότητά του, εξαιρουμένων των αλλοδαπών μόνο στην περίπτωση ρητού αποκλεισμού τους από την οικεία συνταγματική διάταξη. Και στην προκειμένη, όμως, περίπτωση η αναφορά στους Έλληνες δεν έχει την έννοια ότι θεσπίζεται συνταγματική απαγόρευση οποιασδήποτε σχετικής δραστηριότητας των αλλοδαπών, αλλά απλώς ότι εκκρεμεί, ως προς τους τελευταίους, σχετική νομοθετική ρύθμιση, με δέσμευση του κοινού νομοθέτη από τα διατυπωθέντα υπό των διεθνών συμβάσεων ανθρώπινα δικαιώματα.

Κάθε φυσικό πρόσωπο είναι ικανό να έχει δικαιώματα και υποχρεώσεις (Γ. Κατρούγκαλος 2006:86-104). Τα φυσικά πρόσωπα είναι, λοιπόν, φορείς ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων από τη γέννηση ως το θάνατό τους. Εντούτοις, δεν πρέπει να συγχέεται η ικανότητα δικαίου με την δικαιοπρακτική ικανότητα, όπως η τελευταία ορίζεται στις διατάξεις του Αστικού Κώδικα (ΑΚ 127 κ.ε.) για τη διευκόλυνση των συναλλαγών, κύρια κριτήρια της οποίας συνιστούν η υγεία και η ηλικία του προσώπου: κάτι τέτοιο θα σήμαινε αντιστροφή της ιεραρχίας των πηγών του δικαίου.

Τα νομικά πρόσωπα δύνανται να είναι φορείς όσων δικαιωμάτων προσιδιάζουν στη φύση τους, επομένως, όχι των κοινωνικών. Υποστηρίζεται η άποψη (Α. Μανιτάκης 1981:116) ότι δεν αποκλείεται γενικά να αποτελέσουν φορείς

δικαιωμάτων και ενώσεις προσώπων στερούμενες νομικής προσωπικότητας, έστω κι αν αυτές έχουν βασικά αυθόρμητο και παροδικό χαρακτήρα. Η νομολογία, ωστόσο, δέχεται ότι ο αποκλεισμός με διάταξη νόμου των εν λόγω ενώσεων προσώπων από την ικανότητα του να είναι διάδικοι συμπορεύεται προς τις συνταγματικές διατάξεις (20 §1 και 95 §4), που επιφυλάσσουν στο νόμο τη θέσπιση των αναγκαίων οικονομικών διατάξεων για την προσφυγή εν γένει ενώπιον των δικαστηρίων.

Το ίδιο το κράτος δεν είναι, βέβαια, φορέας ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, αλλά, αντίθετα, ο κύριος αποδέκτης των υποχρεώσεων που απορρέουν από αυτά.

Κατά κανόνα, και τα νομικά πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου σωματειακού ή μη χαρακτήρα είναι αποδέκτες των υποχρεώσεων που απορρέουν από τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα κατά την άσκηση της ανατεθειμένης σε αυτά Δημόσιας εξουσίας.

1.5 Το κανονιστικό περιεχόμενο

Τα κοινωνικά δικαιώματα έχουν κανονιστικό περιεχόμενο και δεσμευτική ισχύ με κυριότερη εκδήλωση τη μορφή του σχετικού κοινωνικού κεκτημένου.

Από τη στιγμή που ένα κοινωνικό δικαίωμα κατοχυρώνεται, ο νομοθέτης μπορεί μεν στη συνέχεια, με νεότερο νόμο, να ρυθμίσει διαφορετικά, ενισχύοντας ή ακόμη και περιορίζοντας, επιμέρους στοιχεία της κοινωνικής παροχής, δεσμευόμενος όμως από το πνεύμα του συνολικού προστατευτικού αποτελέσματος. Υπό την έννοια αυτή, ο νεότερος νομοθέτης στερείται της ευχέρειας να καταργήσει πλήρως, αλλά και να περιορίσει αυθαίρετα δεδομένη κοινωνική παροχή.

Είναι, επιπλέον, προφανές ότι δεν μπορεί να γίνει δεκτή η θεωρία του απόλυτου κοινωνικού κεκτημένου, η οποία διακηρύσσει ως αθέμιτο ακόμα και τον απλό περιορισμό κοινωνικών παροχών. Η προσήλωση σε δεδομένες κοινωνικές παροχές ενέχει τον κίνδυνο καταστρατήγησης της αρμοδιότητας της Βουλής σε θέματα δημοσιονομικής διαχείρισης, η οποία είναι η κατεξοχήν υπεύθυνη για τη διοχέτευση των πόρων και τη χάραξη της γενικής πολιτικής της Χώρας.

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, δεν θα ήταν συνταγματικά ανεκτή μία εντελώς αυθαίρετη, πέρα δηλαδή από τα όρια του προφανούς σφάλματος, μείωση κοινωνικών παροχών ούτε ενδεχόμενη πλήρης κατάργηση ενός προστατευτικού καθεστώτος χωρίς τη συνδρομή επαρκών δημοσιονομικών λόγων. Ακόμα και μία αιφνίδια και δραστική μείωση κοινωνικών παροχών, χωρίς πρόβλεψη μεταβατικών διατάξεων, κρίνεται ως απαράδεκτη, αντικείμενη στις αρχές του Συντάγματος. Η προστασία αυτή θα μπορούσε να γίνει αντιληπτή ως εφαρμογή όχι μόνο της θεωρίας του κεκτημένου, αλλά και της αρχής της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης.

Το κανονιστικό περιεχόμενο των κοινωνικών δικαιωμάτων εκδηλώνεται και ως υποχρέωση της Διοίκησης να λαμβάνει υπόψη το γενικότερο προστατευτικό πλαίσιο του νόμου.

Επιπλέον, τα κοινωνικά δικαιώματα μπορούν να παράσχουν έρεισμα για τον νομοθετικό περιορισμό ατομικών δικαιωμάτων, χωρίς βεβαίως να αναγνωρίζεται οποιασδήποτε μορφής προβάδισμα ή ιεραρχική προτεραιότητα στα πρώτα.

Τα κοινωνικά δικαιώματα μπορούν να αποτελέσουν τη βάση, το κριτήριο μιας σύμφωνης με το Σύνταγμα ερμηνείας κοινών νόμων από τα δικαστήρια.

Τέλος, θα μπορούσε να γίνει δεκτό ότι, υπό προϋποθέσεις, απορρέει ευθέως από τις σχετικές συνταγματικές διατάξεις, σε συνδυασμό με την αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, αξίωση όχι παροχής αλλά αποχής έναντι του κράτους.

Χρέος της δημοκρατικής πολιτείας είναι να υπηρετεί την ευημερία των ανθρώπων και όχι το αντίστροφο. Στην κατοχύρωση των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων προέχει ο άνθρωπος ως άτομο και ως μέλος του κοινωνικού συνόλου. Υπό το πρίσμα αυτό, τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα αποτελούν κατά βάση αυτοσκοπούς.

1.6 Το ζήτημα της τριτενέργειας

«Μέσα στην κρατικά οργανωμένη κοινωνική συμβίωση η εξουσία είναι διάχυτη: υπάρχουν και άλλες δυνάμεις - είτε ιδιώτες σαν άτομα είτε ιδίως οι ομάδες - που αποτελούν κέντρα εξουσίας, κατά το μέτρο που επιβάλλουν τη θέλησή τους και ασκούν καταπίεση πέρα από το κράτος» (Α. Μάνεσης 1982:48). «Η μετακύλιση κοινωνικών λειτουργιών κατά τα τελευταία χρόνια από το κράτος προς ιδιώτες καθιστά οπωσδήποτε οξύτερο το πρόβλημα της ισχύος των συνταγματικών δικαιωμάτων έναντι των τελευταίων» (Κ. Χρυσόγονος 1998:56-59). Το πρόβλημα αυτό δεν περιορίζεται στα ατομικά δικαιώματα, αλλά αφορά και στα πολιτικά, καθώς και στις θεσμικές εγγυήσεις. Απάντηση στο πρόβλημα επιχειρεί να δώσει η γερμανικής καταγωγής θεωρία της «τριτενέργειας» των συνταγματικών δικαιωμάτων, σύμφωνα με την οποία τα δικαιώματα αυτά ισχύουν όχι μόνο έναντι του κράτους, αλλά και έναντι τρίτων προσώπων, δηλαδή ιδιωτών.

Η τριτενέργεια διακρίνεται σε άμεση, σύμφωνα με την οποία ορισμένα τουλάχιστον συνταγματικά δικαιώματα ισχύουν άμεσα στις ιδιωτικές έννομες σχέσεις, δεσμεύοντας εξίσου πολίτες και κράτος, και έμμεση, κατά την οποία τα συνταγματικά δικαιώματα διεισδύουν στις ιδιωτικές έννομες σχέσεις μέσω διαύλων, όπως οι γενικές ρήτρες και οι αόριστες νομικές έννοιες του ιδιωτικού δικαίου.

Στην ελληνική έννομη τάξη τα συνταγματικά δικαιώματα ισχύουν αδιακρίτως προς όλες τις κατευθύνσεις και, συνεπώς, ενεργούν και έναντι των τρίτων, κατά τρόπο ώστε να μην πρόκειται για τριτενέργεια στην κυριολεξία, αλλά μάλλον για απόλυτη ισχύ.

Ωστόσο, μπορεί να υποστηριχθεί ότι μόνο κάθε μια συνταγματική διάταξη χωριστά μπορεί να ορίσει το ζήτημα του κύκλου αποδεκτών κάθε συνταγματικού δικαιώματος, σύμφωνα με τα οριζόμενα στα άρθρα 25 §1 και 120 §2 του Συντάγματος, τα οποία υποχρεώνουν τα κρατικά όργανα σε διασφάλιση της ανεμπόδιστης και αποτελεσματικής άσκησης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων και στοιχειοθετούν το σεβασμό των τελευταίων ως θεμελιώδη υποχρέωση όλων των Ελλήνων, χωρίς, όμως, να καθορίζουν και κατά ποίου απευθύνεται η ενέργεια των δικαιωμάτων αυτών.

Κατά συνέπεια, το ζήτημα του κύκλου των αποδεκτών κάθε Συνταγματικού δικαιώματος εξαρτάται κυρίως από τη συνταγματική διάταξη, η οποία το καθιερώνει, και τη φύση της ρυθμιζόμενης κοινωνικής ύλης. Έτσι, ορισμένα δικαιώματα μπορούν να ισχύουν *erga omnes*, έναντι όλων, και άλλα μόνο έναντι του κράτους, αναλόγως του περιεχομένου της σχετικής διάταξης και του ενδεχομένου απειλής τους από ιδιώτες.

1.7 Περιορισμοί

«Όσο περισσότερο διευρύνεται η κοινωνική προστασία και αναπτύσσονται επιπλέον πλευρές ενός κοινωνικού δικαιώματος, τόσο περισσότερο διογκώνεται και ισχυροποιείται ο πυρήνας του δικαιώματος αυτού, ο οποίος θα πρέπει, κατά συνταγματική απαίτηση, να παραμένει άθικτος» (Χ. Ντουχάνης, στο Α. Μάνεσης 2007:231). Ο νομοθέτης δεν είναι απεριόριστα ελεύθερος να καταργεί τα κοινωνικά δικαιώματα στα οποία έδωσε ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο. Έτσι «οι κοινωνικές διατάξεις επιτελούν προεχόντως μια αμυντική λειτουργία. Σταθεροποιούν ένα ελάχιστο επίπεδο κοινωνικής προστασίας. Έχουν έναν απρόσβλητο πυρήνα³ που δεν επιδέχεται περιορισμούς. Η απρόσβλητη περιοχή, το "άβατο", εξαρτάται από το συγκεκριμένο κοινωνικό δικαίωμα, από τη δική του "ιστορία", από τις αξίες που συνέδραμαν στη μορφοποίησή του. Ως γενικό όριο προς τα πίσω θα μπορούσαμε να εκλάβουμε το ελάχιστο διαβίωσης που εγγυάται, κατά ουσιαστικό τρόπο, την ανθρώπινη αξιοπρέπεια» (Α. Στεργίου, στο Α. Μάνεσης 2007:64).

Οι κάθε είδους περιορισμοί που μπορούν κατά το Σύνταγμα να επιβληθούν στα συνταγματικά δικαιώματα πρέπει να προβλέπονται είτε απευθείας από το

³ Πρβλ., Γ. Κατρούγκαλος οπ., *Ο πυρήνας των κοινωνικών δικαιωμάτων*, στο «Τα Κοινωνικά Δικαιώματα» Εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, 2006, 127 - 129.

Σύνταγμα είτε από το νόμο, εφόσον υπάρχει επιφύλαξη υπέρ αυτού, και ανταποκρίνονται προς την αρχή της αναλογικότητας.

Οι αποφάσεις των ανώτατων νομοθετικών οργάνων συμβάλλουν στη συνδιαμόρφωση μιας κοινής διεθνούς αντίληψης για το ακριβές περιεχόμενο της κρατικής υποχρέωσης για την υλοποίηση των κοινωνικών δικαιωμάτων η οποία να αποδέχεται τη νομική δεσμευτικότητα και αγωγιμότητα των κοινωνικών δικαιωμάτων στο πλαίσιο της σταδιακής εκπλήρωσης τους ανάλογα με το οικονομικό επίπεδο κάθε χώρας. «Ανάλογη είναι και η νομολογία της επιτροπής του διεθνούς Συμφώνου για την προστασία των πολιτιστικών οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων στο πλαίσιο των λεγόμενων "αρχών του Limburg" και της "μεθόδου των επιπέδων" ή των "ελαχίστων ορίων". Οι αρχές αυτές αναγνωρίζουν ότι η πλήρης ικανοποίηση των κοινωνικών δικαιωμάτων εξασφαλίζεται προοδευτικά, δέχονται όμως, επίσης ότι υφίστανται ορισμένα ελάχιστα όρια ως προς τα οποία πρέπει να εξασφαλίζουν το καθένα βέβαια ανάλογα με τους διαθέσιμους οικονομικούς πόρους.

Συνεπώς δεν υφίσταται κανένας δογματικός λόγος για την αμφισβήτηση της κανονιστικότητας και της δεσμευτικότητας των κοινωνικών δικαιωμάτων. Αντιθέτως στη σημερινή συγκυρία της αποδόμησης του κοινωνικού κράτους υφίστανται πολύ συγκεκριμένοι πολιτικοί λόγοι για την υπεράσπισή τους...» (Γ. Κατρούγκαλος, στο Α. Μάνεσης 2007:55).

Όλα τα κρατικά όργανα είτε ως νομοθετική είτε ως εκτελεστική είτε ως δικαστική λειτουργία υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ακώλυτη άσκηση των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Η δέσμευση αυτή ισχύει και όταν η πολιτεία δρα με τη μορφή νομικών προσώπων δημοσίου ή και ιδιωτικού δικαίου ή ακόμα και ως παροχική διοίκηση.

Όλοι καταρχήν οι φορείς του δημόσιου τομέα δεσμεύονται άμεσα από τα συνταγματικά δικαιώματα, χωρίς φυσικά να πρόκειται για τριτενέργεια των τελευταίων. Και τούτο διότι η αναγνώριση και άλλων μορφών κρατικής δράσης είναι απότοκο των σύγχρονων αναγκών που καλείται η κρατική εξουσία να ικανοποιήσει με στόχο την ενίσχυση της λειτουργικότητας και της αποδοτικότητάς της και όχι για να εκφύγουν του συνταγματικού ελέγχου αυτές οι μορφές δράσης.

Δεσμεύονται ακόμη και οι φορείς οι οποίοι με διατάξεις νόμων, προεδρικών διαταγμάτων ή υπουργικών αποφάσεων εξέρχονται του δημόσιου τομέα ή εξαιρούνται από την εφαρμογή των διατάξεων που τον διέπουν, χωρίς να παύει το Δημόσιο να είναι ο αποκλειστικός ή κύριος μέτοχος τους.

Προσανατολιστήκαμε στην περίπτωση του περιορισμού των κοινωνικών δικαιωμάτων, η οποία δημιουργείται συχνά μέσω της μείωσης των παροχών που τα συγκεκριμενοποιούν, και αναρωτηθήκαμε μέχρι τίνας σημείου και κάτω από ποιές

προϋποθέσεις μπορεί ο κοινός νομοθέτης να προβαίνει σε παρόμοιες περιστολές, χωρίς να θίγει τον πυρήνα των αντίστοιχων κοινωνικών δικαιωμάτων. «Δεν θα πρέπει όμως να αποκλειστεί και η περίπτωση κατά την οποία ο πυρήνας των κοινωνικών δικαιωμάτων θίγεται όχι από περικοπές των παροχών αλλά από αλόγιστες αυξήσεις τους, οι οποίες είναι ενδεχόμενο να υπαγορεύονται από την εύνοια του νομοθέτη προς ορισμένη ομάδα πολιτών σε βάρος άλλων κατηγοριών δικαιούχων του ίδιου ή άλλου κοινωνικού δικαιώματος. Το ζήτημα τίθεται με οξύτητα στο πεδίο της κοινωνικής ασφάλισης, όπου αναπτύσσεται έντονος προβληματισμός σχετικά με τη συνταγματικότητα των αυξήσεων κοινωνικών παροχών χωρίς αναλογιστική μελέτη, η οποία θα εξασφάλιζε τη βιωσιμότητα του οικείου φορέα.⁴ Έτσι, το ενδεχόμενο προσβολής του πυρήνα κοινωνικού δικαιώματος μελλοντικών, κυρίως, υποκειμένων του μέσω διόγκωσης των κοινωνικών παροχών προς άλλα υποκείμενα του ίδιου δικαιώματος δεν θα πρέπει να αποκλειστεί» (Χ. Ντουχάνης στο Α. Μάνεσης 2007:232).

1.8 Συνταγματική νομιμότητα και Κοινωνικά Δικαιώματα

Ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων, υποχρέωση των δικαστηρίων σύμφωνα με τη ρητή επιταγή του άρθρου 93 §4 του Συντάγματος, αποτελεί αδιαμφισβήτητα τον πιο σημαντικό μηχανισμό προστασίας των συνταγματικών δικαιωμάτων: διενεργείται αυτεπαγγέλτως από τα δικαστήρια, ανεξαρτήτως της προβολής της σχετικής ένστασης από μέρους των διαδίκων, έχει δε ως αποκλειστικό αντικείμενο τον έλεγχο των νόμων και όχι γενικά της νομοθετικής λειτουργίας (ενδεχόμενης, για παράδειγμα, παράλειψης του νομοθέτη να νομοθετήσει, κατ' εφαρμογή σχετικών συνταγματικών επιταγών). «Να σημειωθεί πως στην Ελλάδα δεν υπάρχει ειδικό δικαιοδοτικό όργανο επιφορισμένο με τον έλεγχο της τήρησης της συνταγματικής νομιμότητας σε όλες τις κατηγορίες συνταγματικών διαφορών»(Κ. Χρυσόγονος 1998:26).

Είναι επιβεβλημένη η άμεση εφαρμογή του Συντάγματος από τη Δημόσια Διοίκηση, ιδίως αναφορικά με την έκδοση ατομικών πράξεων κατά διακριτική ευχέρεια, με γνώμονα την προστασία των συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων του διοικουμένου.

⁴ Πρβλ. Συμβούλιο της Επικρατείας, Πρακτικό Επεξεργασίας Προεδρικού Διατάγματος 566/2002.

1.9. Η στέρηση Κοινωνικού Δικαιώματος ως αιτία κοινωνικής σύγκρουσης

«Τα κοινωνικά δικαιώματα θεμελιώνουν από τη φύση τους απαίτηση ενεργού δραστηριότητας εκ μέρους της εξουσίας προς την κατεύθυνση της κατοχύρωσής τους, η δραστηριότητα δε αυτή δεν μπορεί παρά να συγκεκριμενοποιείται προς την κατεύθυνση της μεταφοράς πλούτου προς τους φορείς των δικαιωμάτων αυτών. Το περιεχόμενο, λοιπόν, των κοινωνικών δικαιωμάτων τελεί σε πλήρη συνάρτηση με την ποσότητα του πλούτου που πρέπει να μεταφερθεί προς τα υποκείμενα των δικαιωμάτων αυτών κυρίως από το κράτος αλλά και από άλλους φορείς εξουσίας» (Χ. Ντουχάνης, στο Α. Μάνεσης 2007:224). Η σωστή και αξιοπρεπής ανταπόκριση της πολιτείας σε αυτή της την υποχρέωση διασφαλίζει την κοινωνική γαλήνη.

Για κάθε δημόσιο δικαίωμα επιβάλλονται στο κράτος τρία επίπεδα υποχρεώσεων: να το σέβεται, να το προστατεύει και να το εφαρμόζει (Π. Φουντεδάκη, στο Α. Μάνεσης 2007:185). Η υποχρέωση του σεβασμού σημαίνει ότι το κράτος εμποδίζεται να λάβει μέτρα που δυσχεραίνουν την εφαρμογή του δικαιώματος. Η υποχρέωση της προστασίας σημαίνει, ότι το κράτος λαμβάνει μέτρα που εμποδίζουν τρίτους να δυσχεραίνουν την εφαρμογή. Η υποχρέωση της υλοποίησης σημαίνει ότι το κράτος λαμβάνει θετικά μέτρα για να ικανοποιήσει το δικαίωμα, και παρέχει όσα απαιτούνται για την ικανοποίησή του.

Για να είναι δεσμευτικές οι υποχρεώσεις του κράτους, τίθενται συγκεκριμένοι όροι, ως αναγκαία γνωρίσματα κάθε παρεχόμενου κοινωνικού δικαιώματος (Π. Φουντεδάκη, ο.π.:183). Αυτά είναι:

α) *Η ικανοποιητική παροχή (availability)*. Οι θεσμοί / Φορείς / Υπηρεσίες που παρέχουν κοινωνικά αγαθά, οφείλουν να είναι επαρκείς και να προσφέρουν προγράμματα και ποιότητα αγαθών και υπηρεσιών αντίστοιχη προς τις ανάγκες. Πρακτικά αυτό σημαίνει όροι υγιεινής, τεχνική υποδομή, ειδικευμένοι επαγγελματίες και αξιοπρεπείς αμοιβές.

β) *Η ευχερής πρόσβαση (accessibility)*. Η παροχή κοινωνικών αγαθών και υπηρεσιών αφορά όλους. Πρακτικά αυτό σημαίνει:

Αμεροληψία ή δίκαιη πρόσβαση, κυρίως για ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού (παιδιά χωρίς οικογένεια, αναπήρους, μειονότητες, μετανάστες).

Κοντινές αποστάσεις μεταξύ φορέων παροχής και αποδεκτών ή εξ αποστάσεως εξυπηρέτηση για απομακρυσμένες περιοχές (με τη βοήθεια της Τηλεπληροφορικής).

Η κάθε είδους παροχή δίδεται σε όλους, ασχέτως οικονομικών δυνατοτήτων, με ιδιαίτερη προσοχή σε εκείνα τα δικαιώματα που δεν επιδέχονται περιορισμούς.

γ) *Η επαρκής ποιότητα (acceptability)*. Οι παροχές, τα προγράμματα καθώς και τα μέσα υλοποίησης να είναι καλής ποιότητας.

δ) Η προσαρμογή στις ανάγκες και στην εποχή (*adaptability*). Κάθε παροχή πρέπει να προσαρμόζεται στις μεταβαλλόμενες κοινωνικές ανάγκες, στην τεχνολογία και στις πολιτιστικές αξίες της εποχής της. Σήμερα, όπως θα δούμε παρακάτω, το νέο στοιχείο είναι η ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη, η τηλεπικοινωνία, η συνύπαρξη πολλών και διαφορετικών μεταξύ τους συστημάτων και κοινωνικών ομάδων.

Οποιαδήποτε μακρόχρονη ασυνέπεια στην τήρηση των παραπάνω χαρακτηριστικών, μπορεί να αποτελέσει αφορμή για τη δυσaréσκεια μικρού ή μεγάλου μέρους της κοινωνίας και επομένως αφετηρία για την εμφάνιση κοινωνικών συγκρούσεων κλιμακούμενης έντασης και έκτασης και συχνά απροσδιόριστης μορφής. Δυστυχώς αυτή η ασυνέπεια είναι συχνότατο φαινόμενο και έτσι «είναι σχεδόν βέβαιο ότι κάθε στιγμή ορισμένα μέλη και ομάδες μιας κοινωνίας έρχονται σε σύγκρουση⁵ λόγω της παραβίασης κάποιου δημόσιου δικαιώματος. Στις συγκρούσεις εξαιτίας της ανισοκατανομής των κοινωνικών δικαιωμάτων, τρία βασικά κίνητρα επισημαίνονται: α) σύγκρουση εξαιτίας των επιδιωκόμενων σκοπών του κοινωνικού δικαιώματος, β) σύγκρουση εξαιτίας των μέσων υλοποίησης του κοινωνικού δικαιώματος, γ) σύγκρουση σχετικά με την κατανομή του στις ενδιαφερόμενες ομάδες» (Π. Πολυχρονόπουλος 1978:64-76).

Οι συνέπειες αυτής της κοινωνικής σύγκρουσης είναι θετικές και αρνητικές, ανάλογα πώς τις εξετάζει κανείς. Η κοινωνική σύγκρουση οδηγεί σε καταστροφή και βία και φυσικά θεωρείται αρνητική. Φέρνει όμως και αναγκαίες κοινωνικές μεταβολές και γι' αυτό θεωρείται και θετική⁶. Οι συνέπειές της μπορεί να είναι:

- ✓ *Μεταρρυθμιστικές*, όταν το κοινωνικό σύστημα αντιδρά θετικά στη σύγκρουση και βελτιώνει τα δυσλειτουργικά του σημεία.
- ✓ *Θεσμικές*, όταν ενσωματώνεται στο υπάρχον θεσμικό – κανονιστικό σύστημα του κράτους και δημιουργείται έτσι ένα πιο συνεκτικό κοινωνικό σύστημα.
- ✓ *Καταστροφικές*, όταν το κοινωνικό σύστημα δεν μπορεί να την απορροφήσει και η κατάληξη είναι οι βίαιες αντιπαραθέσεις.

Οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι η ύπαρξη δημοκρατικών θεσμών και διαδικασιών συνιστά εχέγγυο της συνταγματικής νομιμότητας των ψηφιζόμενων από το Κοινοβούλιο νόμων. Ωστόσο, με τη δημιουργία οργανωμένων πολιτικών κομμάτων - εκφραστών, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, συγκεκριμένων κοινωνικών συμφερόντων, το Κοινοβούλιο καθίσταται χώρος διαπραγματεύσεως, αν μη απλής καταγραφής προειλημμένων αποφάσεων, παρά έλλογης συζήτησης. Η

⁵ Πρβλ., M.W. Raymond. «Τα συστατικά της κοινωνικής σύγκρουσης», στο *Εκλογή*, 1977. (44:37-47).

⁶ Πρβλ., J. Rubin, D. Pruit, S. Hee Kim. (1999). «*Η διευθέτηση της κοινωνικής σύγκρουσης*» Εκδ. Καστανιώτη.

κυβερνητική πλειοψηφία, ικανή συνθήκη για την θέσπιση τυπικού νόμου από το Κοινοβούλιο, συνήθως αποτελεί «κατασκευάσμα» του εκλογικού νόμου και δεν αντιστοιχεί στην απόλυτη πλειοψηφία του εκλογικού σώματος, εξαιτίας «των συχνών υποχωρήσεων του νομοθέτη και της κανονιστικής δράσης διοίκησης, στις διάφορες ομάδες πίεσης / φορείς ειδικών συμφερόντων» (Κ. Χρυσόγονος 1998:25). Έτσι, οι τυπικοί νόμοι ελλοχεύουν τον κίνδυνο να εκφράζουν τη θέληση της κυβερνητικής πλειοψηφίας, εις βάρος πολλές φορές των δικαιωμάτων των μειοψηφιών, μειονοτήτων και, γενικότερα, επιμέρους κοινωνικών ομάδων.

Στην τελευταία αυτή περίπτωση η δικαστική εξουσία καλείται να αναλάβει ρόλο εγγυητή των συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων και του γενικού συμφέροντος απέναντι στην ουσιαστικά, ενιαία πολιτική εξουσία (νομοθετική και εκτελεστική) τελούσα υπό τον έλεγχο της ηγεσίας του κυβερνώντος κόμματος.

Κεφάλαιο 2^ο

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΝΕΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΧΩΡΟ

- 2.1. Εξέλιξη της προστασίας των Κοινωνικών Δικαιωμάτων.
- 2.2. Μορφές προστασίας:
 - 2.2.1. Θεμέλια Κείμενα Προστασίας
 - 2.2.1.1. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.
 - 2.2.1.2. Ο Ευρωπαϊκός Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.
 - 2.2.2. Θεμέλιοι Φορείς Προστασίας
 - 2.2.2.1. Δικαιοδοτικά Όργανα Ελέγχου Εφαρμογής.
 - 2.2.2.2. Άλλοι Φορείς Προστασίας.
- 2.3. Ιδιαιτερότητες της προστασίας των Κοινωνικών Δικαιωμάτων στην Ελλάδα.
- 2.4. Νέοι κίνδυνοι παραβίασης Κοινωνικών Δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή κοινωνία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΝΕΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΧΩΡΟ

2.1. Εξέλιξη της προστασίας των Κοινωνικών Δικαιωμάτων.

Το ευρωπαϊκό σύστημα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και κατ' επέκταση και των κοινωνικών δικαιωμάτων, είναι ταυτισμένο με τη θεσμοθέτηση του Συμβουλίου της Ευρώπης (ΣΤΕ), ενός περιφερειακού Οργανισμού, με έδρα το Στρασβούργο, που συστάθηκε το 1949 από δέκα δυτικοευρωπαϊκά κράτη, με σκοπό, μεταξύ άλλων, την προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των ελευθεριών, και με κύρια αποστολή την εδραίωση και την προαγωγή των δημοκρατικών αρχών. Σήμερα στο ΣΤΕ συμμετέχουν σαράντα επτά (47) κράτη. Τα δικαιώματα αυτά περιλήφθηκαν στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΕΣΔΑ). Η τήρησή τους ανατέθηκε, σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ).

«Σύμφωνα με το άρθρο 3 του Καταστατικού του ΣΤΕ, τα κράτη πρέπει να *αναγνωρίζουν την υπεροχή του δικαίου και την αρχή ότι κάθε άτομο που βρίσκεται στη δικαιοδοσία [του κράτους] πρέπει να απολαμβάνει τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις θεμελιώδεις ελευθερίες*». (Π. Νάσκου – Περράκη 2008:341). Η συμμόρφωση προς την αναφερθείσα διάταξη αποτελεί προϋπόθεση εισδοχής του κράτους στον Οργανισμό (ΣΤΕ) και αντιστρόφως αιτία αποβολής σε περίπτωση μη σεβασμού τους. Στο ΣΤΕ και συνακόλουθα στην ΕΣΔΑ προσχώρησαν όλα σχεδόν τα ευρωπαϊκά κράτη, τα οποία αναγνώρισαν εξ αρχής ή βραδύτερα την *ατομική προσφυγή*.

Οι ευρωπαϊκοί θεσμοί οργανώθηκαν εξ αρχής σε δύο θεμέλια: α) το Συμβούλιο της Ευρώπης, όπως αναφέρθηκε παραπάνω και β) την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), την μετέπειτα «Ευρωπαϊκή Ένωση» (ΕΕ), σύμφωνα με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (7/2/1992), η οποία άρχισε να ισχύει την 1^η Νοεμβρίου 1993. Με αυτή τη συνθήκη καθιερώθηκε η «Ευρωπαϊκή Ιθαγένεια» και επεκτάθηκε η αρμοδιότητα της Ένωσης πέραν από τον τομέα της αγοράς, στους τομείς του πολιτισμού, της παιδείας και επαγγελματικής εκπαίδευσης, της προστασίας του καταναλωτή, των διευρωπαϊκών δικτύων, της βιομηχανίας, του περιβάλλοντος και της ανάπτυξης.

«Είναι γεγονός ότι οι προτεραιότητες της ΕΕ, όπως επιβεβαιώθηκε από το προοίμιο της Συνθήκης, ήταν οικονομικές, με αποτέλεσμα η κοινωνική πολιτική να είναι πάντα «παρακολούθημα» και μέσο στήριξης της οικονομικής ολοκλήρωσης. Όχι μόνο τα κοινωνικά, αλλά και τα ατομικά δικαιώματα απουσιάζουν από τις ιδρυτικές

Συνθήκες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Η «κοινωνική αρχή» στην ΕΕ αποτελεί ένα μείζον θεσμικό έλλειμμα.» (Ν. Σακκά - Νικολοπούλου 1998:59-60).

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, με την εμφάνιση στο πολιτικό προσκήνιο της λεγόμενης «κοινωνικής διάστασης» της ΕΕ, το σχετικό πεδίο ρύθμισης - αν και χωρίς σημαντικό αποτέλεσμα - διευρύνεται. Από την Ενιαία Ευρωπαϊκή πράξη μέχρι σήμερα γίνονται προσπάθειες για την τόνωση του «κοινωνικού προσώπου» της ΕΕ. Χαρακτηριστικό είναι η δημοσίευση του **«Κοινωνικού Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων»** της 8^{ης} και 9^{ης} Δεκεμβρίου 1989.

Το κείμενο του Χάρτη αυτού διακρίνεται σε τρία τμήματα: το Προοίμιο, τον κατάλογο των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων και τις διαδικασίες εφαρμογής. Τα θεμελιώδη δικαιώματα που διακηρύσσονται είναι η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας, το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων, η απασχόληση και αμοιβή, το δικαίωμα σε κοινωνική προστασία, η ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι και της συλλογικής διαπραγμάτευσης, το δικαίωμα στην επαγγελματική κατάρτιση, το δικαίωμα σε ίση συμμετοχή των εργαζομένων, το δικαίωμα στην προστασία της υγείας και της ασφάλειας στο χώρο της εργασίας, την προστασία των παιδιών και των εφήβων και των μειονεκτούντων ατόμων.

Υλοποιώντας τις σχετικές υποχρεώσεις που απορρέουν από τον παραπάνω Χάρτη (άρ. 28), η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατάρτισε **Πρόγραμμα Δράσης** για την εφαρμογή των δικαιωμάτων που εντούτοις παρέμεινε ημιτελές. Έτσι, ο Χάρτης αυτός παρέμεινε ένα κείμενο χωρίς δεσμευτικότητα, μια πράξη πολιτικής φύσης.

Η Συνθήκη για την ΕΕ της 7^{ης} Φεβρουαρίου 1992. Στη διάσκεψη του Μάαστριχτ διαπιστώθηκε η μέχρι τότε ανεπάρκεια του κοινωνικού τομέα, με συνέπεια να υιοθετηθεί το **Πρωτόκολλο για την Κοινωνική Πολιτική** των κρατών μελών της ΕΕ. Τη συμφωνία δεν υπέγραψε μόνον η Μεγάλη Βρετανία και η Βόρεια Ιρλανδία. Οι στόχοι της Συμφωνίας, βαδίζοντας στις αρχές του Χάρτη του 1989, αναφέρονται στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας, σε μια επαρκή κοινωνική προστασία, στον κοινωνικό διάλογο, στην ανάπτυξη των ανθρώπινων πόρων, - ώστε να ευνοεί αυξημένο και βιώσιμο επίπεδο απασχόλησης - και στην καταπολέμηση του **κοινωνικού αποκλεισμού**.

«Ο Ξ.Ι. Κοντιάδης στο βιβλίο του «Κοινωνικά Επίμαχο και Κοινωνικά Δικαιώματα», αναφέρεται, μεταξύ άλλων, σε μια ουσιαστική παράμετρο της δημιουργίας μιας ενιαίας Ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής, τονίζοντας ότι:

“Στο μέτρο που στόχος της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η δημιουργία ενός ομοιογενούς οικονομικού και κοινωνικού χώρου χωρίς σημαντικές αποκλίσεις, πράγμα που μεταξύ άλλων συνεπάγεται την προσέγγιση του

βιοτικού και εισοδηματικού επιπέδου στα κράτη και στις περιφέρειές τους, η εναρμόνιση της κοινωνικής πολιτικής των κρατών μελών καθίσταται ένας όρος που θα μπορούσε να έχει ως επίπτωση είτε την ενίσχυση είτε όμως και την αποδόμηση του κοινωνικού κράτους και των προνοιακών του μηχανισμών, αναλόγως προς τις εκάστοτε επιλογές για την άσκηση κοινής οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης».» (Ξ.Ι. Κοντιάδης, στο Ν. Σακκά - Νικολοπούλου 1998:60).

Το σπουδαιότερο από τα επιτεύγματα του ΣτΕ στο πεδίο της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι η υιοθέτηση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της 4^{ης} Νοεμβρίου 1950, που συμπληρώνεται από τα 14 Πρωτόκολλα και προστατεύει τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα όσων διαμένουν στα 47 κράτη μέλη του ΣτΕ. Παράλληλα, λίγο αργότερα, ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης της 18^{ης} Οκτωβρίου 1961, όπως αναθεωρήθηκε το 1996, αποτελεί τον πιο ολοκληρωμένο μηχανισμό του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Εκτός από τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, το ΣτΕ έχει στο ενεργητικό του και αρκετές πράξεις που προστατεύουν τα κοινωνικά δικαιώματα. Ενδεικτικά αναφέρονται: η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Κοινωνική και Ιατρική Αντίληψη (11/12/1953) μαζί με το αντίστοιχο Πρωτόκολλο που επέκτεινε το πεδίο εφαρμογής της και στους πρόσφυγες. Ο Ευρωπαϊκός Κώδικας Κοινωνικής Ασφάλειας (16/09/1964), ο οποίος καλύπτει όλους τους παραδοσιακούς ασφαλιστικούς κινδύνους. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και άλλης απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας (1987), ο Ευρωπαϊκός Χάρτης για τις περιφερειακές ή μειονοτικές γλώσσες (1992), η Σύμβαση πλαίσιο για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων (1995), η Σύμβαση για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της βιοϊατρικής (1997) και το Πρωτόκολλό της για την απαγόρευση της κλωνοποίησης του ανθρώπου (1998).

Σε θεσμικό επίπεδο και για την αποτελεσματικότερη προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, δημιούργησε (1999) την Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, καθώς και την Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI).

2.2. Μορφές προστασίας

Η ανάγκη για μια πιο ορθή παρακολούθηση, στο παρόν πόνημα, της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων στον Ευρωπαϊκό χώρο, οδήγησε στη διάκριση αυτής της προστασίας σε δύο βασικές μορφές: τα θεμέλια κείμενα και τους θεμέλιους φορείς, όπως αυτά αναδύθηκαν στην πορεία της ΕΕ από τη δημιουργία

της ως σήμερα. Ο χαρακτηρισμός τους ως «θεμέλια» (κείμενα ή φορείς), χρησιμοποιείται σκοπίμως, αφού αποβλέπει όχι στην απλή καταγραφή της ιστορικής τους παρουσίας και καθιέρωσης, αλλά και στην επισήμανση της ουσιαστικής και θεμελιακής τους συμβολής στο μείζον ζήτημα της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων.

2.2.1. Θεμέλια Κείμενα Προστασίας

2.2.1.1. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΕΣΔΑ) καταρτίστηκε στα πλαίσια του ΣΤΕ και υπογράφηκε από εκπροσώπους ιδρυτικών ευρωπαϊκών κρατών στη Ρώμη το 1950, ενώ άρχισε να ισχύει από το 1953. Η ΕΣΔΑ και μεταγενέστερα πρόσθετα Πρωτόκολλα κατοχυρώνουν πλειάδα ατομικών κυρίως και δευτερευόντως πολιτικών δικαιωμάτων. Η υπογραφή και η κύρωσή της από τα σαράντα επτά (47) κράτη μέλη του ΣΤΕ αποτελεί προϋπόθεση για να γίνουν δεκτά στην πολιτική αυτή ευρωπαϊκή οργάνωση.

Αποτελεί ένα *καταστατικό* κείμενο για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο χώρο της Ευρώπης. Περιλαμβάνει πενήντα εννέα (59) άρθρα και συμπληρώνεται από δεκατέσσερα (14) πρωτόκολλα, που υπογράφηκαν διαδοχικά κατά τα έτη που ακολούθησαν, με το τελευταίο στις 13/05/2004. Μερικά από τα πρωτόκολλα εντάχθηκαν αργότερα στο κύριο σώμα της ΕΣΔΑ, ενώ άλλα καταργήθηκαν.

Ως σκοπός εξαγγέλλεται «η στενότερη ένωση των μελών του ΣΤΕ, μέσω της διαφύλαξης και ανάπτυξης της προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών του ανθρώπου». Τονίζεται η προσήλωση των κυβερνήσεων στην προστασία αυτή και επισημαίνεται ότι η προστασία των δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών προϋποθέτει «πολιτικό σύστημα πραγματικής δημοκρατίας... και ενιαία αντίληψη και σεβασμό της» από όλα τα κράτη μέλη (Σ. Μαθθίας, Λ. Σταυρίτη 2005:28-29). Γίνεται αναφορά στην κοινή κληρονομιά του ιδεώδους της πολιτικής ελευθερίας και στις κοινές πολιτικές παραδόσεις των κρατών μελών.

ι) Ποια πρόσωπα προστατεύονται

Κατά το άρθρο 1 τα «Υψηλά συμβαλλόμενα μέρη», δηλαδή τα κράτη που έχουν υπογράψει και κυρώσει τη Σύμβαση, «αναγνωρίζουν σε κάθε πρόσωπο που βρίσκεται στη δικαιοδοσία τους τα δικαιώματα και ελευθερίες που ορίζονται στο πρώτο μέρος –Τίτλος Ι – της Σύμβασης». Όπως προκύπτει από τη διατύπωση αυτή, προστατεύεται *κάθε άνθρωπος που βρίσκεται στη δικαιοδοσία οποιουδήποτε από τα κράτη μέλη. Η προστασία αυτή παρέχεται ανεξάρτητα από την ιθαγένεια, το φύλο, τη*

φυλή, το χρώμα, τη θρησκεία, τη γλώσσα ή άλλη ιδιότητά του, σύμφωνα με το άρθρο 14 της ΕΣΔΑ «Περί απαγόρευσης των διακρίσεων». Επομένως προστατεύονται ισότιμα όχι μόνο οι υπήκοοι του κράτους ή οι ευρωπαίοι, αλλά και κάθε άλλο πρόσωπο τα δικαιώματα του οποίου εξαρτώνται ή κρίνονται από τις αρχές ή τα δικαστήρια του κράτους μέλους (Σ. Μαθίας, Λ. Σταυρίτη 2005:29).

ii) *Είδη προστασίας που παρέχεται από την ΕΣΔΑ*

A. Διακρατική προσφυγή

Τα κράτη μέλη υπογράφοντας και κυρώνοντας την ΕΣΔΑ προσχωρούν σε ένα σύστημα πολυμερούς αναγνώρισης και προστασίας των δικαιωμάτων αυτών. Με την προσχώρησή τους στη Σύμβαση αναλαμβάνουν *διεθνή υποχρέωση, μεταξύ τους*, να σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα. Έτσι αναδέχονται τη συνακόλουθη *διεθνή ευθύνη*. Επομένως το κράτος του οποίου τα όργανα - διοικητικά ή δικαστικά - παραβιάζουν τις διατάξεις της Σύμβασης, προσβάλλοντας τα ανθρώπινα δικαιώματα, υπόκειται στη *διακρατική προσφυγή* άλλων κρατών (άρ. 33) ενώπιον του ΕΔΔΑ, με αίτημα τη συμμόρφωση του κράτους – παραβάτη, διαφορετικά την αποβολή και τον αποκλεισμό του από το ΣΤΕ.

B. Ατομική προσφυγή

Κάθε κράτος με την προσχώρησή του στη Σύμβαση αποδέχεται *έναντι κάθε μεμονωμένου προσώπου* ότι θα σέβεται και θα προστατεύει τα προβλεπόμενα σε αυτήν δικαιώματά του. Κάθε πρόσωπο που βρίσκεται στη δικαιοδοσία οργάνων κράτους που έχει κυρώσει τη Σύμβαση, έχει έναντι αυτού το δικαίωμα να απολαμβάνει της προστασίας των δικαιωμάτων του και σε περίπτωση προσβολής κάποιου από αυτά, να επικαλεστεί ότι υπήρξε θύμα παραβίασης δικαιωμάτων του και να προβάλλει προσωπική αξίωση κατά του κράτους.

Η καθιέρωση της ατομικής προσφυγής αποτέλεσε τη μεγάλη και ευρηματική καινοτομία της ΕΣΔΑ.⁷ *Η προσφυγή αυτή έχει αναδειχθεί σε μέσο προστασίας ατόμων ή κοινωνικών ομάδων έναντι κρατικών παραβιάσεων και καταχρήσεων.*

- ✓ Με αυτήν διασφαλίζεται η αξιόπιστη και έγκυρη προστασία έναντι του κράτους, όταν αυτό παρανομεί.
- ✓ Με αυτήν ασκούνται δικαστικώς δικαιώματα που απορρέουν από διεθνή σύμβαση.
- ✓ Με την καθιέρωση της ατομικής προσφυγής, μεμονωμένα άτομα ή κοινωνικές ομάδες έχουν αναβαθμιστεί σε υποκείμενα του διεθνούς δικαίου, αφού αντλούν κατά του κράτους αυτού αξίωση απ' ευθείας από την ΕΣΔΑ.

⁷ Αναλυτικότερα για τη διαδικασία της ατομικής προσφυγής βλ. Νάσκου - Περράκη, «Μηχανισμοί Προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου», σελ. 354-356.

Οι ατομικές προσφυγές μεμονωμένων ατόμων είναι το σύνθημα, πρακτικά το αποκλειστικό σχεδόν, ένδικο μέσο με το οποίο επιδιώκεται η αποκατάσταση της νομιμότητας και η ικανοποίηση του προσφεύγοντος στον τομέα των δικαιωμάτων και ελευθεριών του ανθρώπου. Αντίθετα, η άσκηση διακρατικών προσφυγών μεταξύ κρατών μελών είναι εξαιρετική και σπανιότατη.

2.2.1.2. Ο Ευρωπαϊκός Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Χάρτης), υπογράφηκε και διακηρύχθηκε από τους Προέδρους του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής κατά το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Νίκαιας (07/12/2000). Περιλαμβάνει, σε ενιαίο κείμενο, και για πρώτη φορά στην ιστορία της ΕΕ, το σύνολο των αστικών, πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων των ευρωπαϊκών πολιτών, καθώς και όλων των προσώπων που ζουν στην ΕΕ.

Τα δικαιώματα αυτά κατανέμονται σε έξι μεγάλα κεφάλαια:

- Αξιοπρέπεια
- Ελευθερία
- Ισότητα
- Αλληλεγγύη
- Ιθαγένεια - Δικαιώματα πολιτών
- Δικαιοσύνη

Βασίζεται στα θεμελιώδη δικαιώματα και στις ελευθερίες που αναγνωρίζονται από την ΕΣΔΑ, τις Συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών της ΕΕ, τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη του ΣΤΕ, τον Κοινοτικό Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων, καθώς και άλλες διεθνείς συμβάσεις, στις οποίες έχουν προσχωρήσει η ΕΕ ή τα κράτη μέλη της.

Στη Νίκαια, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο δεσμεύτηκε (2001) να επανέλθει στο ζήτημα του οριστικού καθεστώτος που πρέπει να δοθεί στο Χάρτη, δηλαδή στο ενδεχόμενο της ενσωμάτωσής του στη Συνθήκη της ΕΕ, για τη θέσπιση του Συντάγματος της Ευρώπης.

Στο προοίμιό του ο Χάρτης αναφέρει τα εξής: «Οι λαοί της Ευρώπης, εγκαθιδρύοντας μεταξύ τους μια διαρκώς στενότερη ένωση, αποφάσισαν να μοιραστούν ένα ειρηνικό μέλλον θεμελιωμένο στις κοινές αξίες... της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, της ελευθερίας, της ισότητας και της αλληλεγγύης». «Η Ένωση τοποθετεί τον άνθρωπο στην καρδιά της δράσης της, καθιερώνοντας την ιθαγένεια της Ένωσης και δημιουργώντας ένα χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης». Ο Χάρτης επιβεβαιώνει, τα δικαιώματα που απορρέουν, ιδίως από τις κοινές Συνταγματικές παραδόσεις και τις διεθνείς υποχρεώσεις των κρατών μελών, τη

Συνθήκη για την ΕΕ και τις κοινοτικές συνθήκες, την ΕΣΔΑ, τους Κοινωνικούς Χάρτες που έχουν υιοθετηθεί από την Κοινότητα και το ΣΤΕ, καθώς και από τη νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και του ΕΔΔΑ.

Δικαιώματα που αναγνωρίζονται από το Χάρτη

Ο Χάρτης περιλαμβάνει επτά κεφάλαια, από τα οποία τα έξι πρώτα περιέχουν τις διατάξεις με τις οποίες «αναγνωρίζονται» τα δικαιώματα, ενώ το έβδομο είναι αφιερωμένο στις γενικές διατάξεις.⁸

✓ Αξιοπρέπεια (Dignity)

Αφορά στα δικαιώματα που συνδέονται με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια: «Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια είναι απαραβίαστη. Πρέπει να είναι σεβαστή και να προστατεύεται».

Ως *αξιοπρέπεια* νοείται η ενυπάρχουσα σε κάθε άνθρωπο ηθική αξία, η οποία εκδηλώνεται εντός του, ως αίσθημα τιμής και εκφράζεται από τους άλλους ως υπόληψη και εκτίμηση. Η αξιοπρέπεια του κάθε ανθρώπου είναι δικαίωμα προσωπικό και αναπαλλοτρίωτο, αποτελεί δε το θεμέλιο όλων των άλλων ηθικών δικαιωμάτων, όπως του δικαιώματος στη ζωή (άρ. 2) και στην ακεραιότητα του προσώπου (άρ. 3). Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια αναγνωρίζεται και προστατεύεται αντικειμενικά, ανεξάρτητα από αρνητικές τυχόν ιδιότητες ή από εκδηλώσεις υποεκτίμησης του προσώπου προς τον εαυτό του. Αποτελεί δε ειδικότερη εκδήλωσή της, η απόλυτη, επίσης, απαγόρευση βασανιστηρίων, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης (άρ. 4), δουλείας, αναγκαστικής εργασίας και εμπορίας ανθρώπινων όντων (άρ. 5), ευγονικών πρακτικών και αναπαραγωγικού κλωνισμού (άρ. 3 §2).

✓ Ελευθερία (Freedom)

Αναγνωρίζεται το δικαίωμα στην *ελευθερία* και την ασφάλεια (άρ. 6), ο σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, της κατοικίας και των επικοινωνιών (άρ. 7), την προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, που προέρχεται από το άρθρο 286 της Συνθήκης της ΕΕ και την οδηγία 95/46 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Συμβουλίου⁹ (άρ. 8), το δικαίωμα γάμου και το δικαίωμα ίδρυσης οικογένειας (άρ. 9), η ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας (άρ. 10), η ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης (άρ. 11), η ελευθερία της τέχνης και της επιστήμης (άρ. 13), το δικαίωμα εκπαίδευσης (άρ. 14), το δικαίωμα ιδιοκτησίας (άρ. 17), το δικαίωμα ασύλου (άρ. 18) και η προστασία σε περίπτωση απομάκρυνσης, απέλασης και έκδοσης (άρ. 19).

⁸ Βλ., http://www.mlsi.gov.cy/mlsi/dlr/dlr.nsf/dmlcharter_gr/dmlcharter_gr? τον αναθεωρημένο Κοινωνικό Χάρτη του 2006.

⁹ Ομοίως άρθρο 9 Α Ελληνικού Συντάγματος.

✓ **Ισότητα (Equality)**

Το τρίτο κεφάλαιο επιγράφεται «*Ισότητα*». Μετά τη βασική αρχή της ισότητας «όλων των ανθρώπων έναντι του νόμου»,¹⁰ διακηρύσσεται γενική απαγόρευση διακρίσεων (άρ. 21) και καταγράφεται ο σεβασμός της πολιτιστικής, θρησκευτικής και γλωσσικής πολυμορφίας (άρ. 22). Η ισότητα των φύλων σε όλους τους τομείς αναγνωρίζεται με την ίδια έννοια που έχει στις διατάξεις όλων των Συνθηκών (άρ. 23).¹¹ Οι τρεις τελευταίες διατάξεις του κεφαλαίου είναι προστατευτικές για το παιδί, τους ηλικιωμένους και τα άτομα με ειδικές ανάγκες-αναπηρίες.

✓ **Αλληλεγγύη (Solidarity)**

Το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται στην «Αλληλεγγύη». Περιέχει χρήσιμες αλλά γενικόλογες διατάξεις, που όμως μπορούν να εμπνεύσουν το ΔΕΚ και το Πρωτοδικείο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΠΕΚ), καθώς και τα εθνικά δικαστήρια των κρατών μελών, όταν καλούνται να ερμηνεύσουν και να εφαρμόσουν Κοινοτικό δίκαιο. Εξαγγέλλεται το δικαίωμα των εργαζομένων στην ενημέρωση και στη διαβούλευση στο πλαίσιο κάθε επιχείρησης (άρ. 27), το δικαίωμα σε Συλλογικές Διαπραγματεύσεις, σύναψη συλλογικών συμβάσεων και απεργία (άρ. 28). Τα άρθρα 29 έως 36 περιέχουν σχετικές διατάξεις «Πρόνοιας». Στο άρθρο 37 υπογραμμίζεται η ανάγκη υψηλού επιπέδου προστασίας και βελτίωσης του περιβάλλοντος. Στο τελευταίο άρθρο του κεφαλαίου επιβεβαιώνεται, ως πολιτική της ΕΕ, η προστασία του καταναλωτή.

✓ **Ιθαγένεια – Δικαιώματα Πολιτών (Citizenship)**

Αξιόλογες είναι οι διατάξεις που περιέχονται στο άρθρο 41 υπό τον τίτλο «Δικαίωμα χρηστής διοίκησης». Το δικαίωμα αυτό ανήκει, σε κάθε «πρόσωπο» και όχι μόνο στους πολίτες της ΕΕ. Μολονότι οι εξαγγελόμενες αρχές είναι γνωστές και καθιερωμένες στη νομολογία των Ευρωπαϊκών Δικαστηρίων, η διατύπωσή τους στο Χάρτη μπορεί να αποδειχθεί πολύ χρήσιμη, όχι μόνο ως γνώμονας για την περαιτέρω εμβάθυνση της νομολογίας αλλά και σημειολογικά. Το άρθρο αυτό αναδεικνύει το δικαίωμα στην αμερόληπτη, δίκαιη και έγκαιρη εξέταση των υποθέσεων από τα όργανα και τους οργανισμούς της ΕΕ, και ειδικότερα το δικαίωμα σε προηγούμενη ακρόαση του ενδιαφερόμενου, το δικαίωμα πρόσβασης στα στοιχεία του φακέλου, την υποχρέωση αιτιολόγησης των αποφάσεων των διοικητικών οργάνων της Κοινότητας. Επίσης, προβλέπεται η αποζημίωση ή η φυσική αποκατάσταση κάθε ζημιάς που προξενήθηκε από όργανα ή υπαλλήλους της Κοινότητας, καθώς και την ευχέρεια χρήσης οποιασδήποτε από τις γλώσσες των Συνθηκών.

¹⁰ Όμοιο το άρθρο 4 παρ.1 του Ελληνικού Συντάγματος.

¹¹ Καθώς και στο άρθρο 4 παρ.1 και 22 παρ.1 τελ. του Ελληνικού Συντάγματος.

Στους πολίτες της ΕΕ και σε όσα άλλα φυσικά ή νομικά πρόσωπα κατοικούν ή έχουν την έδρα τους σε κράτος μέλος της ΕΕ ανήκει (άρ. 42, 43), το δικαίωμα προσφυγής στον Ευρωπαϊό Διαμεσολαβητή και το δικαίωμα ελεύθερης διαμονής και κυκλοφορίας στο έδαφος οποιουδήποτε κράτους μέλους.

Αξιόλογη είναι η διάταξη (άρ. 46), που ορίζει ότι οι πολίτες της ΕΕ απολαμβάνουν, στην επικράτεια τρίτων χωρών, εφόσον δεν υπάρχει διπλωματική εκπροσώπηση της δικής τους χώρας, διπλωματικής και προξενικής προστασίας από τους διπλωματικούς εκπροσώπους κάθε κράτους μέλους της ΕΕ υπό τους ίδιους όρους υπό τους οποίους αυτή παρέχεται στους υπηκόους του κράτους αυτού.

✓ **Δικαιοσύνη (Justice)**

Το έκτο κεφάλαιο περιέχει διατάξεις που έχουν βασικά ληφθεί από τα άρθρα 6, 7 και 13 της ΕΣΔΑ και το άρθρο 4 του Πρωτοκόλλου 7. Οι μικρής σημασίας διευρύνσεις της προστασίας που προβλέπονται σε αυτές τις διατάξεις του Χάρτη επισημαίνονται στις αντίστοιχες επεξηγήσεις.

✓ **Γενικές Διατάξεις**

Στο άρθρο 51 ορίζεται ο Κοινοτικός χώρος ως το πεδίο όπου έχουν εφαρμογή οι διατάξεις του Χάρτη. Συγκεκριμένα, οι διατάξεις απευθύνονται: α) στα όργανα και τους οργανισμούς της ΕΕ, όπως άλλωστε ορίζει και το άρθρο 6 §2 της Συνθήκης για την ΕΕ και β) στα όργανα των κρατών μελών, μόνο όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της ΕΕ (το δίκαιο δηλαδή των Συνθηκών και το παράγωγο δίκαιο των κανονισμών, οδηγιών κλπ).

Το άρθρο 52 φέρει τον τίτλο «Εμβέλεια των διασφαλιζομένων δικαιωμάτων», κάνει λόγο για περιορισμούς και ορίζει μεταξύ άλλων:

♦ Κάθε περιορισμός στην άσκηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζονται στο Χάρτη πρέπει να προβλέπεται από το νόμο και να μη θίγει το βασικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων και ελευθεριών. Τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, περιορισμοί επιτρέπεται να επιβάλλονται μόνον εφόσον είναι αναγκαίοι και ανταποκρίνονται πραγματικά σε στόχους γενικού ενδιαφέροντος που αναγνωρίζει η ΕΕ ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων.

♦ Στο μέτρο που ο Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα, που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην ΕΣΔΑ, η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνες που τους επιφυλάσσει η εν λόγω σύμβαση. Η διάταξη αυτή δεν εμποδίζει το δίκαιο της ΕΕ να παρέχει ευρύτερη προστασία.

Οι διατάξεις του Χάρτη λειτουργούν στα πλαίσια της ΕΕ κατά την εφαρμογή του δικαίου αυτής, με την αυτόνομη επιφύλαξη της αρχής της επικουρικότητας. Αντίθετα, κατά την εφαρμογή του εθνικού δικαίου από τα εθνικά κατά βάση όργανα,

εξακολουθούν να ισχύουν ως δικαιώματα του ανθρώπου, αφενός η ΕΣΔΑ και τα πρωτόκολλά της, και αφετέρου οι Συνταγματικές διατάξεις και συναφείς ρυθμίσεις κάθε κράτους μέλους, οι οποίες δεν θίγονται από την ΕΣΔΑ, ιδίως όταν είναι ευνοϊκότερες. Δεν θίγονται επίσης οι διατάξεις άλλων διεθνών κειμένων, που το κάθε κράτος έχει τυχόν υπογράψει και κυρώσει όπως λ.χ. οι διατάξεις της Οικουμενικής Διακήρυξης του ΟΗΕ και των Συμφώνων, που προστατεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Το άρθρο 53 του Χάρτη φέρει τον τίτλο «Επίπεδο προστασίας», όπου διατυπώνεται ότι η ερμηνεία των διατάξεων του Χάρτη δεν πρέπει να καταλήγει σε επίπεδο προστασίας κατώτερο από εκείνο που αναγνωρίζεται στα αντίστοιχα πεδία εφαρμογής από την ΕΣΔΑ. Επομένως η έννοια, η εμβέλεια οι περιορισμοί και το επίπεδο προστασίας που προβλέπει η ΕΣΔΑ αποτελούν αναγκαία και απαραίτητα δεδομένα για την κατανόηση και την ερμηνεία των σχετικών διατάξεων του Χάρτη.

Το τελικό άρθρο 54 απαγορεύει την «κατάχρηση δικαιώματος», ορίζοντας ότι κάθε ερμηνεία των διατάξεων του Χάρτη, η οποία θα είχε ως αποτέλεσμα να επιτρέπει σε οποιονδήποτε δραστηριότητα ή ενέργειες που αποσκοπούν στην κατάλυση των δικαιωμάτων ή ελευθεριών που αναγνωρίζονται στο Χάρτη ή που θα κατέληγε στη διεύρυνση των προβλεπόμενων περιορισμών τους, είναι ανεπίτρεπτη. Επομένως, πρόσωπα που υπονομεύουν ή προσπαθούν να υποβαθμίσουν την προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών, όπως είναι όσοι επιδίδονται σε τρομοκρατική δράση, δεν στερούνται μεν της προστασίας κάθε δικαιώματος και ελευθερίας τους γενικά, δεν επιτρέπεται όμως, κατά την ερμηνεία των διατάξεων του Χάρτη, να θάλπεται ή να γίνεται ανεκτή η καταχρηστική αυτή δραστηριότητά τους. Όμοια είναι και η διάταξη του άρθρου 17 της ΕΣΔΑ.

Αποτελεσματικότητα της προστασίας κατά τον Χάρτη

Ο Χάρτης ως νομικό κείμενο υπερτερεί έναντι της ΕΣΔΑ. Παρά τον περιπτώσιως φόρτο που εμφανίζει σε κάποια κεφάλαια, είναι βέβαιο ότι εκτείνεται σε περισσότερα δικαιώματα και ελευθερίες, έχει καλύτερη δομή και άρτια κατάταξη της ύλης, καθώς και ενότητα. Σε αρκετά μάλιστα άρθρα η διατύπωση του Χάρτη είναι ακριβέστερη.

Μερικά από τα αναγνωριζόμενα δικαιώματα είναι από τη φύση τους μάλλον αξιακές διακηρύξεις, ανεπίδεκτες νομικού εξαναγκασμού ή έστω νομικής πραγμάτωσης. Ωστόσο, ακόμη κι αυτές, εφόσον έχουν τεθεί ως ψηφίδες στο οικείο κεφάλαιο, συμπληρώνουν την εικόνα. Είναι άλλωστε δυνατόν να χρησιμεύσουν ως πηγή έμπνευσης για τη συναγωγή επιχειρημάτων. Δεν αποκλείεται αργότερα, υπό

νέα ίσως κοινωνικο-τεχνολογικά δεδομένα και σε πιο εξελιγμένο διεθνές πλαίσιο, οι εξαγγελίες αυτές να αξιοποιηθούν με νέες νομικές τεχνικές.

Από την άλλη πλευρά, ο Χάρτης υστερεί έναντι της ΕΣΔΑ, διότι δεν διαθέτει μηχανισμό εξαναγκασμού. Τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που καταγράφει, απλώς αναγνωρίζονται. «Απευθύνονται» (άρ. 51), στα αρμόδια όργανα της ΕΕ, τα οποία ασφαλώς θα τα λάβουν υπόψη και θα τα εφαρμόσουν κατά την εκδίκαση των προσφυγών και τη διατύπωση των απαντήσεων επί των υποβαλλόμενων προδικαστικών ερωτημάτων.

Συνεπώς, ο Χάρτης συγκέντρωσε απλώς σε ένα συνεκτικό νομικό κείμενο έναν κατάλογο ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών, στον οποίο καταφεύγουν τα όργανα και οι οργανισμοί της ΕΕ και οι εθνικές αρχές (νομοθετικές, διοικητικές, ιδίως δε δικαστικές) κατά την εφαρμογή κανόνων του κοινοτικού δικαίου (άρ. 51). Η εξάρτηση από την ΕΣΔΑ θα συνεχιστεί όσον αφορά την «έννοια» και την «εμβέλεια», δηλαδή τους «περιορισμούς», που περιέχονται στις αντίστοιχες διατάξεις του Χάρτη (άρ. 52 §3). Ιδίως όμως θα παραμείνει αισθητό το κενό από την έλλειψη ενός κυρωτικού ένδικου μέσου για την αυτοτελή προστασία των αναγνωριζόμενων δικαιωμάτων, όμοιου ή ανάλογου προς την ατομική προσφυγή, που αναγνωρίζεται από την ΕΣΔΑ (άρ. 34).

2.2.2. Θεμέλιοι Φορείς Προστασίας

2.2.2.1. Δικαιοδοτικά Όργανα Ελέγχου Εφαρμογής

Μέχρι το 1998, ο μηχανισμός ελέγχου της ΕΣΔΑ προέβλεπε τρία όργανα, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το ΕΔΔΑ, και το πολιτικό όργανο του ΣτΕ, την Επιτροπή Υπουργών. Προσέδιδε στα κράτη μέλη τη δυνατότητα αναγνώρισης τόσο του δικαιώματος άσκησης ατομικής προσφυγής, όσο και αναγνώρισης της δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου.

«Με την υιοθέτηση του ενδέκατου (11^{ου}) Πρωτοκόλλου και τη θέση του σε ισχύ το 1998, η διαδικασία τροποποιήθηκε: α) Καταργήθηκε η Επιτροπή, β) Το μοναδικό όργανο της ΕΣΔΑ είναι το ΕΔΔΑ, ενώπιον του οποίου κατατίθεται η ατομική ή διακρατική προσφυγή κατά κράτους που παραβιάζει την ΕΣΔΑ, γ) Τα κράτη υποχρεούνται να δεχθούν ως υποχρεωτική τόσο την αναγνώριση της ατομικής προσφυγής σε όλους όσους διαμένουν στην επικράτεια των 47 κρατών μελών του ΣτΕ, όσο και την δικαιοδοσία του ΕΔΔΑ, δ) Η Επιτροπή Υπουργών του ΣτΕ περιορίζεται στον εποπτικό της ρόλο για την εκτέλεση της απόφασης του ΕΔΔΑ από το κράτος μέλος που καταδικάζεται, και αν χρειαστεί, σε περίπτωση μη συμμόρφωσης με την απόφαση του ΕΔΔΑ, στη λήψη απόφασης (άρ. 8 ΣτΕ)» (Νάσκου – Περράκη 2008:350).

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Το ΕΔΔΑ δημιουργήθηκε το 1959, μετά την εκλογή των πρώτων δικαστών και σύμφωνα με τα άρθρα 19 - 51 της ΕΣΔΑ. Σκοπό έχει να επιβλέπει την εφαρμογή από τα κράτη μέλη των υποχρεώσεων που έχουν αναλάβει από την ΕΣΔΑ και τα Πρωτόκολλά της. Αποτελείται από 47 δικαστές μόνιμα εγκατεστημένους στο Στρασβούργο, χωρίς να δύνανται να ασκήσουν άλλη δραστηριότητα που είναι ασυμβίβαστη με τις απαιτήσεις για ανεξαρτησία και αμεροληψία. Η εκλογή τους πραγματοποιείται από την Κοινοβουλευτική Συνέλευση του ΣΤΕ, από κατάλογο τριών υποψηφίων που υποβάλουν τα κράτη μέλη και εκλέγονται από την πλειοψηφία των ψηφίζόντων μελών. Η διάρκεια της θητείας είναι 6 έτη με δυνατότητα επανεκλογής για άλλη μία θητεία. Η θητεία τους λήγει υποχρεωτικά μόλις συμπληρώσουν το 70^ο έτος ηλικίας, ενώ μπορεί να απαλλαγούν των καθηκόντων τους, εάν οι υπόλοιποι δικαστές με πλειοψηφία των 2/3 κρίνουν ότι αδυνατούν να εκπληρώσουν τα καθήκοντά τους.

Οργάνωση και λειτουργία

Το ΕΔΔΑ (<http://europa.eu/institutions/inst/justice/index.el.htm>) είναι χωρισμένο σε Επιτροπές, σε Τμήματα και σε ένα Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης. Οι επιτροπές είναι τριμελείς και μπορούν να κρίνουν μια προσφυγή ή να την διαγράψουν, εφόσον μια τέτοια απόφαση μπορεί να ληφθεί χωρίς περαιτέρω εξέταση. Η απόφαση της Επιτροπής είναι οριστική και λαμβάνεται με ομοφωνία, αφορά δε μόνον ατομικές προσφυγές.

Το ΕΔΔΑ διαθέτει και γνωμοδοτική αρμοδιότητα, μετά από αίτηση της Επιτροπής Υπουργών της ΕΕ. Η γνωμοδότηση αιτιολογείται, ενώ οι διαφωνούντες δικαστές αναφέρουν τη χωριστή τους άποψη ή γνώμη.

Τα κράτη μέλη αποδέχονται τη δικαιοδοσία του ΕΔΔΑ να λαμβάνει διακρατικές προσφυγές. Δηλαδή, ένα κράτος δύναται να εγκαλέσει ενώπιόν του άλλο κράτος για παραβίαση της ΕΣΔΑ. Δεν είναι απαραίτητο να αποδείξει το προσφεύγον κράτος ότι έχει σχέση ή ενδιαφέρον με το θύμα της παραβίασης, ούτε να προσκομίσει αποδεικτικά στοιχεία, στον ίδιο βαθμό που απαιτείται για τις ατομικές προσφυγές. Απαραίτητη προϋπόθεση παραμένει η εξάντληση των εσωτερικών ενδίκων μέσων. Από το 1953 - 2008 έχουν υποβληθεί μόνο δώδεκα (12) διακρατικές προσφυγές. Παρατηρούμε ότι τα κράτη μέλη γενικώς είναι απρόθυμα να καταθέσουν προσφυγή εναντίον άλλου κράτους, φοβούμενα ίσως ότι η ενέργειά τους αυτή μπορεί να έχει πολιτικό αντίκτυπο και να επηρεάσει τις διπλωματικές τους σχέσεις. Είναι γεγονός πάντως, ότι με την αναγνώριση της ατομικής προσφυγής, δεν χρειάζονται πλέον τα

άλλα κράτη να φροντίζουν «συλλογικά για την προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών» (Νάσκου – Περράκη ο.π.:351-358).

Το ΕΔΔΑ εξετάζει ατομικές προσφυγές κατά κράτους μέλους. Η προσφυγή κατατίθεται από άτομο, Μη Κυβερνητικούς Οργανισμούς ή ομάδες ατόμων που ισχυρίζεται / ισχυρίζονται ότι είναι θύμα / θύματα παραβίασης των δικαιωμάτων που εγγυάται η ΕΣΔΑ ή τα Πρωτόκολλα. Με τη διάταξη αυτή της ΕΣΔΑ, που χαρακτηρίζεται ως η πλέον προοδευτική της διάταξη, αναβαθμίζεται η θέση ατόμων και ομάδων στο διεθνές δίκαιο. Από την παραδοσιακή διπλωματική προστασία προχωράει πλέον στη δυνατότητα του πολίτη να στραφεί κατά του κράτους του, όταν πράξεις των οργάνων του, παραβιάζουν τα δικαιώματά του.

Μετά την κήρυξη της προσφυγής ως παραδεκτής, τίθεται στη διάθεση των μελών προκειμένου να περατωθεί η υπόθεση με φιλικό διακανονισμό, ο οποίος βασίζεται στο σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως αναγνωρίζονται από την ΕΣΔΑ. Με την επίτευξη του φιλικού διακανονισμού, το δικαστήριο διαγράφει την υπόθεση με απόφασή του στην οποία εκθέτει τα γεγονότα και το αποτέλεσμα του διακανονισμού. Η Επιτροπή Υπουργών επιβλέπει την εφαρμογή της συμφωνίας. Μέχρι σήμερα περίπου 10-15% των υποθέσεων έχουν λυθεί με φιλικό διακανονισμό.

Τα κράτη μέλη συμφωνούν να συμμορφώνονται με τις οριστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ, στις διαφορές που είναι διάδικοι. Οι αποφάσεις δεσμεύουν μόνο τα εμπλεκόμενα μέλη και δεν αποτελούν δεσμευτικό νομικό προηγούμενο για όλα τα κράτη μέλη της ΕΣΔΑ.

Η Επιτροπή Υπουργών της ΕΕ επιβλέπει την ορθή εφαρμογή των αποφάσεων του ΕΔΔΑ. Προκειμένου να ανταποκριθεί με την υποχρέωσή της αυτή, υιοθέτησε κανόνες σύμφωνα με τους οποίους η απόφαση του ΕΔΔΑ θα διαβιβάζεται στην Επιτροπή Υπουργών και θα αναγράφεται στην ημερήσια διάταξή της, έτσι ώστε να ζητά από το κράτος ενημέρωση για τα μέτρα που έλαβε προκειμένου να συμμορφωθεί με το περιεχόμενό της. Εάν το κράτος δεν έχει προβεί σε καμία ενέργεια, η υπόθεση ξαναεγγράφεται στην ημερήσια διάταξη για να συζητηθεί εκ νέου. Στην περίπτωση επιδίκασης αποζημίωσης, το κράτος υποχρεούται στην καταβολή της εντός 3 μηνών από τη δημοσίευση της δικαστικής απόφασης, αλλιώς υποχρεούται να καταβάλει τόκους, το ύψος των οποίων καθορίζεται από το ΕΔΔΑ.

Η Υιοθέτηση του 11^{ου} Πρωτοκόλλου από τη μια πλευρά διευκόλυνε αρκετά το έργο του ΕΔΔΑ, από την άλλη όμως με την υποχρεωτική αναγνώριση της δικαιοδοσίας του και του δικαιώματος άσκησης ατομικής προσφυγής, συσώρευσε πληθώρα προσφυγών. Οι προσφυγές αυτές χαρακτηρίζονται από δύο κριτήρια: πρώτον, οι περισσότερες είναι απαράδεκτες και δεύτερον, πάρα πολλές αφορούν

παραβιάσεις για τις οποίες υπάρχει ήδη νομολογία του ΕΔΔΑ, ή όπως ονομάζονται «πιλοτικές αποφάσεις». Προκειμένου να αντιμετωπιστεί το ζήτημα αυτό, υιοθετήθηκε το 14^ο Πρωτόκολλο το οποίο δεν έχει τεθεί ακόμη σε ισχύ, μιας και απαιτείται η κύρωσή του από τα 47 μέλη του ΣτΕ. Η αλλαγή επικεντρώνεται στα διαδικαστικά μέσα που διαθέτει το ΕΔΔΑ και στην ευελιξία του στη διαδικασία εξέτασης του παραδεκτού των προσφυγών. Έτσι στο μέλλον θα ασχολείται επί της ουσίας με τις σημαντικότερες υποθέσεις.

Η νομολογία του ΕΔΔΑ είναι φιλελεύθερη και ανθρωποκεντρική, δηλαδή προστατευτική των δικαιωμάτων που η Σύμβαση κατοχυρώνει. Με τις αποφάσεις του έχει διαπλάσει και εξακολουθεί να διαμορφώνει αυτό που το ίδιο χαρακτηρίζει ως «Ευρωπαϊκή δημόσια τάξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου». Η νομολογία του ΕΔΔΑ είναι εξαιρετικά χρήσιμη και για την ερμηνεία των διατάξεων του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη.

2.2.2.2. Άλλοι φορείς προστασίας

Στα πλαίσια της ΕΕ υπάρχουν τέσσερις βασικοί για την προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων φορείς: Η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, Η Επιτροπή των Περιφερειών, Ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής και Ο Ευρωπαίος Επόπτης Προστασίας Δεδομένων.

Η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή - European Economic and Social Committee (EESC)

Η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΕΟΚΕ) συστάθηκε το 1957 (http://eesc.europa.eu/index_el.asp) με τη συνθήκη της Ρώμης και είναι συμβουλευτικό όργανο το οποίο επιτρέπει στους εκπροσώπους των ομάδων συμφερόντων της Ευρώπης, όπως οι εργοδοτικές οργανώσεις, τα συνδικάτα και άλλοι φορείς της οργανωμένης «κοινωνίας των πολιτών», να εκφράσουν τις απόψεις τους για ζητήματα της ΕΕ. Καθένα από τα έξι τμήματά της - υποεπιτροπές - ασχολείται με συγκεκριμένους τομείς πολιτικής και κοινωνικής πολιτικής ειδικότερα.¹²

Η ΕΟΚΕ διαδραματίζει τρεις κυρίως ρόλους: α) Συμβουλεύει το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μετά από αίτημά τους είτε κατόπιν ίδιας πρωτοβουλίας, β) Ενθαρρύνει τη μεγαλύτερη συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων στην ΕΕ και γ) Ενισχύει το ρόλο της κοινωνίας των πολιτών σε χώρες που δεν είναι μέλη της ΕΕ και συνδράμει στη δημιουργία συμβουλευτικών δομών στις χώρες αυτές.

¹² Βλέπε Πίνακα II: « Βασικές Αρχές της ΕΕ για την υλοποίηση στρατηγικών Κοινωνικής Πολιτικής», σελ. 36.

Πίνακας II
"Βασικές Αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την υλοποίηση στρατηγικών Κοινωνικής Πολιτικής."

"Βασικές Αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την υλοποίηση στρατηγικών Κοινωνικής Πολιτικής."		
TARGETING	Στόχευση (επικέντρωση της ομάδας στόχου)	Συγκεκριμένες ομάδες που δοκιμάζουν κοινωνικούς κινδύνους και βιώνουν τον κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού.
		Κοινότητες περιοχές με προβλήματα.
MAINSTREAMING	Σύγκλιση - Ενσωμάτωση (στο υπάρχων πλαίσιο των Υπηρεσιών)	Σύνδεση με τα υπάρχοντα Δίκτυα και τις Υπηρεσίες για την επίτευξη καλύτερων δυνατών αποτελεσμάτων.
		Ενσωμάτωση και υποστήριξη πολιτικών και δράσεων στις παρεχόμενες υπηρεσίες.
PARTNERSHIP	Συνεργασία	Ένα κοινοτικό πλαίσιο στήριξης. Διατομεακή συνεργασία.
		Ο εθελοντικός τομέας.
		Ο κερδοσκοπικός τομέας.
		Οι ομάδες χρηστών των υπηρεσιών.
		Επιχειρησιακές Μονάδες της κυβέρνησης και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.
		Διακρατικό πλαίσιο στήριξης. Διασυνοριακή συνεργασία.
e - SOCIETY	Τεχνολογίες Επικοινωνίας / Πληροφοριών	Τομέας Πρόνοιας - Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ανάπτυξη υποδομής και λειτουργικότητας).
		Επαγγελματικά εργαλεία. Εφαρμογές Πληροφορικής στις Κοινωνικές Υπηρεσίες. Διαδικτυακές συνδέσεις.

Πηγή: Διδακτικό υλικό μαθήματος "Κοινωνική Εργασία στην Τοπική Αυτοδιοίκηση", καθ. Χ. Βάγια, ΤΚΕ- Α, ΤΚΕ, 2005.

Τα μέλη της, 344 συνολικά, διορίζονται, για τέσσερα έτη - με δυνατότητα ανανέωσης - από τις κυβερνήσεις των χωρών της ΕΕ, αλλά διαθέτουν πλήρη πολιτική ανεξαρτησία. Ο αριθμός των μελών από κάθε χώρα της ΕΕ αντανάκλα σε γενικές γραμμές το μέγεθος του πληθυσμού της. Εργάζονται στις χώρες καταγωγής τους και σχηματίζουν τρεις ομάδες: την ομάδα των εργοδοτών, την ομάδα των μισθωτών και την ομάδα των διαφόρων οικονομικών και κοινωνικών συμφερόντων η οποία αντιπροσωπεύει μεταξύ άλλων μη κυβερνητικές και μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, οργανώσεις καταναλωτών και προστασίας περιβάλλοντος, την επιστημονική και πανεπιστημιακή κοινότητα και ενώσεις που εκπροσωπούν την οικογένεια και τα άτομα με αναπηρίες.

Η Επιτροπή των Περιφερειών - Committee of the Regions (CoR)

Η Επιτροπή των Περιφερειών (ΕτΠ) συστήθηκε το 1994 και είναι συμβουλευτικό όργανο (http://europa.eu/institutions/consultative/cor/index_el.htm) αποτελούμενο από εκπροσώπους των αρχών Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Περιφερειακής Διοίκησης της ΕΕ. Η γνώμη της ζητείται κατά κανόνα πριν από τη λήψη αποφάσεων της ΕΕ για θέματα περιφερειακής πολιτικής, περιβάλλοντος, πολιτισμού, εκπαίδευσης και μεταφορών τα οποία αφορούν την τοπική αυτοδιοίκηση και την περιφερειακή διοίκηση. Αποστολή της ΕτΠ είναι να προβάλλει την τοπική και την περιφερειακή άποψη σχετικά με τη νομοθεσία της ΕΕ εκδίδοντας εκθέσεις ή «γνωμοδοτήσεις» σχετικά με προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η ΕτΠ έχει το δικαίωμα να εκδίδει γνωμοδοτήσεις ίδιας πρωτοβουλίας τις οποίες διαβιβάζει στην Επιτροπή στο Συμβούλιο και το Κοινοβούλιο.

Τα μέλη της, 344 συνολικά είναι εκλεγμένοι αντιπρόσωποι ή βασικοί παράγοντες των τοπικών ή περιφερειακών αρχών της περιφέρειάς τους. Διορίζονται για τέσσερα έτη από το Συμβούλιο της ΕΕ ύστερα από πρόταση των κρατών μελών και μπορούν να επανεκλεγούν. Αν και κάθε χώρα επιλέγει τα μέλη που την εκπροσωπούν με το δικό της τρόπο, οι αντιπροσωπείες οφείλουν να αντικατοπτρίζουν την πολιτική και γεωγραφική ισορροπία. Αν τα μέλη εκπέσουν του αιρετού αξιώματός τους στην περιφέρειά τους, είναι υποχρεωμένα να παραιτηθούν από την ΕτΠ.

Ευρωπαϊός Διαμεσολαβητής - European Ombudsman (EO)

Ο θεσμός του Διαμεσολαβητή στην ΕΕ θεσπίστηκε από τη συνθήκη του Μάαστριχτ (<http://www.ombudsman.europa.eu/home.faces>) και λειτουργεί από το 1995. Εξετάζει περιπτώσεις κακοδιοίκησης που έχουν σχέση με περιπτώσεις διοικητικών παρατυπιών ή παραλείψεων, κατάχρηση εξουσίας, αμέλειας, παράνομης

διαδικασίας, αδικίας, κακής επιτέλεσης λειτουργήματος ή ανικανότητας, διακρίσεις, μη αναπόφευκτης καθυστέρησης ή έλλειψης ή άρνησης παροχής υπηρεσιών, στα θεσμικά όργανα και τους οργανισμούς της ΕΕ. Η φερόμενη ως περίπτωση κακοδιοίκησης δεν είναι απαραίτητο να αφορά άμεσα τον καταγγέλλοντα. Η καταγγελία πρέπει να υποβάλλεται εντός δύο ετών από την ημερομηνία του περιστατικού που την προκαλεί και πρέπει να έχει προηγηθεί επιστολή προς το Όργανο ή τον Οργανισμό έναντι του οποίου στρέφεται.

Διενεργεί έρευνα κατόπιν καταγγελίας κάθε πολίτη της ΕΕ ή κάθε φυσικού ή νομικού προσώπου που κατοικεί ή έχει την καταστατική του έδρα σε κράτος μέλος. Μπορεί να πραγματοποιήσει και έρευνα με δική του πρωτοβουλία. Η αξιοπιστία, η αμεροληψία και η αποτελεσματικότητά του στηρίζονται στο γεγονός ότι είναι ανεξάρτητος, δε ζητά και δε λαμβάνει υποδείξεις από κανένα και απέχει από κάθε πράξη που είναι ασυμβίβαστη με τη φύση των καθηκόντων του.

Η απλή ενημέρωση της εμπλεκόμενης Υπηρεσίας από τον Ευρωπαϊκό Διαμεσολαβητή (ΕΔ) για συγκεκριμένη καταγγελία μπορεί να οδηγήσει στην επίλυση του προβλήματος. Εάν μια υπόθεση δεν επιλυθεί κατά τη διάρκεια της έρευνας, ο Διαμεσολαβητής προσπαθεί να επιτύχει φιλικό διακανονισμό, που να ρυθμίζει την περίπτωση κακοδιοίκησης και να ικανοποιεί τον πολίτη. Αν αποτύχει και η προσπάθεια συμβιβασμού, ο Διαμεσολαβητής διατυπώνει συστάσεις για την επίλυση της υπόθεσης. Αν το Κοινοτικό όργανο δεν αποδεχθεί τις συστάσεις, ο Διαμεσολαβητής *απευθύνει ειδική έκθεση* επί του θέματος προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Εάν η καταγγελία αφορά αρχές που δεν εμπίπτουν στην αρμοδιότητά του, ο Διαμεσολαβητής *συμβουλεύει* τον ενδιαφερόμενο σχετικά με κάποιον άλλον οργανισμό που θα μπορούσε να τον βοηθήσει.

Ο θεσμός του Ombudsman αναπτύσσεται και θεσμοθετείται και σε χώρες εκτός Ευρώπης. Μέχρι το τέλος του 20^{ου} αιώνα σε περισσότερες από 90 χώρες στον κόσμο κάνει αισθητή την παρουσία του σε εθνικό επίπεδο, ενώ σε άλλες θεσμοθετείται σε περιφερειακό ή και τοπικό επίπεδο. Σε πολλές επίσης η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου εντάσσεται στη δικαιοδοσία του Ombudsman.

Το 1978 ιδρύεται το **Διεθνές Ινστιτούτο Ombudsman - International Ombudsman Institute (I.O.I.)** (<http://www.law.ualberta.ca/centres/ioi/regions.htm>), ως μη κερδοσκοπικός οργανισμός, με τις διατάξεις του Καναδικού Δικαίου, έτσι κατά πλάσμα δικαίου εξομοιώνεται με το φυσικό πρόσωπο. Στον Ευρωπαϊκό χώρο από το 1988, ιδρύθηκε το **Ινστιτούτο του Ευρωπαϊκού Διαμεσολαβητή - European Ombudsman Institute (E.O.I.)** με έδρα το Τιρόλο της Αυστρίας, με βάση το Αυστριακό Δίκαιο (http://members.tirol.com/eoi/uk/starteite_uk.htm).

Το Ε.Ο.Ι. δεν λειτουργεί ως κερδοσκοπικός οργανισμός, αλλά ως επιστημονική ένωση με σκοπό την υιοθέτηση της επιστημονικής προσέγγισης κατά την εξέταση θεμάτων συναφών με τα ανθρώπινα δικαιώματα, την πολιτική προστασία και το θεσμό του Ombudsman, να διενεργεί έρευνες σχετικές με τα θέματα αυτά και το θεσμό, να προωθεί και διαχέει την ιδέα του θεσμού, να υποστηρίζει την αυστριακή δομή του θεσμού ή και άλλων χωρών και να συνεργάζεται με άλλους θεσμούς που υιοθετούν παρόμοιους σκοπούς. Το Ε.Ο.Ι. διατηρεί επαφή με όλους τους εκπροσώπους του στις χώρες της Δυτικής και Ανατολικής Ευρώπης, εκ των οποίων οι περισσότεροι είναι μέλη του Ινστιτούτου. Τα μέλη του ανέρχονται σε 89, 49 θεσμικά και 40 μη θεσμικά.

Ο Ευρωπαϊός Επόπτης Προστασίας Δεδομένων - European Data Protection Supervisor (EDPS)

Ο θεσμός του Ευρωπαϊού Επόπτη Προστασίας Δεδομένων (ΕΕΠΔ) δημιουργήθηκε το 2001 (<http://edps.europa.eu/EDPSWEB/edps/pid/1?lang=el>) και έχει αρμοδιότητα να εξασφαλίζει ότι τα θεσμικά όργανα και οι οργανισμοί της ΕΕ σέβονται τα δικαιώματα της ιδιωτικής ζωής των πολιτών όταν επεξεργάζονται δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα. Ο ΕΕΠΔ συνεργάζεται με τους αρμόδιους υπαλλήλους προστασίας δεδομένων των θεσμικών οργάνων και οργανισμών της ΕΕ, παρέχοντας συμβουλές, προκειμένου να εξασφαλιστεί η τήρηση των κανόνων για την προστασία της ιδιωτικής ζωής. Επίσης, καταθέτει προτάσεις για τη βελτίωση της σχετικής νομοθεσίας. Συνεργάζεται με τις εθνικές αρχές προστασίας προσωπικών δεδομένων των χωρών μελών της ΕΕ καθώς και με άλλους αρμόδιους φορείς.

Τα θεσμικά όργανα ή οι οργανισμοί της ΕΕ απαγορεύεται, βάσει της ΕΣΔΑ και του Χάρτη, να προβαίνουν στην επεξεργασία δεδομένων που αποκαλύπτουν τη φυλετική ή εθνική καταγωγή των πολιτών, τα πολιτικά τους φρονήματα, τις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές τους πεποιθήσεις ή τη συμμετοχή τους σε διάφορες οργανώσεις. Έτσι, όταν κάποιο δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής των πολιτών έχει παραβιαστεί λόγω κατάχρησης δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από όργανο ή οργανισμό της ΕΕ, μπορεί να υποβληθεί καταγγελία στον ΕΕΠΔ, ο οποίος επιλαμβάνεται της υποθέσεως δίνοντας π.χ. εντολή στο ενεχόμενο όργανο ή οργανισμό να διορθώσει, να δεσμεύσει, να διαγράψει ή να καταστρέψει τα δεδομένα, τα οποία υπήρξαν αντικείμενο παράνομης επεξεργασίας. Αν το αποτέλεσμα δεν ικανοποιήσει τον καταγγέλλοντα, αυτός μπορεί να προσφύγει στο ΕΔΔΑ.

2.3. Ιδιαιτερότητες της προστασίας των Κοινωνικών Δικαιωμάτων στην Ελλάδα

Στο εσωτερικό της ελληνικής έννομης τάξης, οι διεθνείς συμβάσεις για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, από την κύρωσή τους και τη θέση τους σε ισχύ, έχουν καταστεί εσωτερικό δίκαιο με υπερνομοθετική ισχύ (άρ. 28 §1 εδ. α' του Σ). Της αυξημένης αυτής πολιτικής ισχύος απολαμβάνουν οι διεθνείς συμβάσεις ανεξάρτητα αν κυρώθηκαν πριν ή μετά τη θέσπιση του Συντάγματος του 1975 αφού ο συντακτικός νομοθέτης δεν κάνει σχετική διάκριση. Εάν το Σύνταγμα παρέχει μείζονα προστασία στο άτομο από ό,τι το διεθνές δίκαιο, τότε λαμβάνεται υπόψη η συνταγματική διάταξη. Εάν αντίθετα μείζονα προστασία παρέχει το διεθνές δίκαιο τότε αυτό θα αποτελέσει το κριτήριο.¹³

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Κοινωνική και Ιατρική Αντίληψη επικυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν.Δ. 4017/1959. Ο Ευρωπαϊκός Κώδικας Κοινωνικής Ασφάλειας, επικυρώθηκε με το Ν. 1136/1981. Η Ελλάδα κάνοντας χρήση σχετικής ευχέρειας τότε, δεν επικύρωσε τα μέρη που αφορούν τις οικογενειακές παροχές και τις παροχές ανεργίας.

Η ΕΣΔΑ κυρώθηκε από την Ελλάδα για πρώτη φορά με το Ν. 2329/1953 και για δεύτερη μετά τη δικτατορία με το Ν.Δ 53/19 του 1974. Από το 1985 η Ελλάδα έχει αναγνωρίσει την τότε αρμοδιότητα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου να εξετάζει πρόσφυγες και μη κυβερνητικών οργανώσεων εναντίον της, για παραβίαση δικαιωμάτων κατοχυρωμένων από την ΕΣΔΑ (άρ. 25 §1 της τελευταίας).

Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης κυρώθηκε με τον Νόμο 1426/1984 (ΦΕΚ Α 32) με επιφύλαξη της μη δεσμευτικότητας για το συνδικαλιστικό δικαίωμα και τις συλλογικές διαπραγματεύσεις. Το 1991 συμπληρώθηκε με το πρόσθετο Πρωτόκολλο, το οποίο κυρώθηκε με το Ν. 2422/1996, ΦΕΚ Α 32, και αναθεωρήθηκε το 1996. Η Ελλάδα δεν υπέγραψε τον αναθεωρημένο Κοινωνικό Χάρτη.

Στην Ελληνικό χώρο, ο θεσμός του Συνηγούρου του Πολίτη (ΣΤΠ), είναι ανεξάρτητη αρχή κατοχυρωμένη από (Χ. Χρυσανθάκης 2004:409-426) το Ελληνικό Σύνταγμα και η λειτουργία της διέπεται από το Ν. 3094/03. Από το 2003 (<http://www.synigoros.gr>), ο ΣΤΠ επικουρείται από πέντε (5) Βοηθούς Συνηγούρους. Διαμεσολαβεί μεταξύ της δημόσιας διοίκησης και των πολιτών για την προστασία των δικαιωμάτων τους, την τήρηση της νομιμότητας και την καταπολέμηση της κακοδιοίκησης. Παρέχει τις υπηρεσίες του σε όλους τους πολίτες δωρεάν.

¹³ Βλέπε Πίνακα ΙΙΙ: «Αντιστοιχία άρθρων μεταξύ του Χάρτη, της ΕΣΔΑ και του Ελληνικού Συντάγματος» σελ. 41.

Πίνακας III
Αντιστοιχία Άρθρων μεταξύ του Χάρτη της ΕΣΔΑ και του Ελληνικού
Συντάγματος.

Άρθρα Χάρτη	Άρθρα ΕΣΔΑ	Άρθρα Ελληνικού Συντάγματος
2 σε συνδ. με 52§3	2 & πρωτ.6° & 13°	5§2, 7§3
4, 19§2 σε συνδ. 52§3	3	7§2
5§1-2 σε συνδ. με 52§3	4	22§4 εδ.α
6 σε συνδ. 52§3	5, πρωτ. 4°(αρθρ.1-4)	5§2-3, 6
7 σε συνδ. 52§3	8	9, 9Α, 19
9	12, πρωτ.7° (αρθρ.5)	21§1, 4§2
10 σε συνδ. 52§3	9	13, 14§1
11 σε συνδ. 52§3	10, & προσθετο Πρωτ.1°(αρθρ.2)	14 -16
12 σε συνδ 52§3	11	11 &12
14	1° προσθ. πρωτ. Αρθρ.2	16§2 επ.
17	1° προσθ. πρωτ. Αρθρ.1	17, 18
19	4°πρωτ. Αρθρ.3-4 & 7° πρωτ. Αρθρ.1	5§2-4
21	14, 12° πρωτ. Αρθρ.1	4§1&7, 5§2, 20§1 σε συνδ.29§1
23	7°πρωτ. Αρθρ.5	4§1, 22§1 τελ.
39	1° προσθ. πρωτ. Αρθρ.3	1§2, 29, 51 επ.
40	1° προσθ. πρωτ. Αρθρ.3	1§2, 29, 51 επ.
45	4° πρωτ. Αρθρ.2	5§4
47	6§1, 13	8, 20§1, 87§1, 93§1-3
48	6§2-3	
49	7	7
50	7° πρωτ. Αρθρ.4	
52§3	18	
53	53	
54	17	
	7° πρωτ. Αρθρ.5	4§2, 116§1-2

Πηγή: "Η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ευρώπη. Πρακτικός Οδηγός"
 Μαθθία Σ, Σταυρίτη Λ. 2005, σελ. 304-305.

Ο θεσμός του Συνηγόρου του Πολίτη συστάθηκε με το Ν. 2477/97, με τίτλο
 «Συνήγορος του πολίτη και Σώμα επιθεωρητών - Ελεγκτών Δημόσιας Διοίκησης»
 ΦΕΚ 59,18/4/97.

Είναι ένας θεσμός για την προστασία των δικαιωμάτων του πολίτη, την καταπολέμηση της κακοδιοίκησης και την τήρηση της νομιμότητας. Σύμφωνα με τους Μακρυδημήτρη κ.α. (1996), ο ΣτΠ «δεν αποτελεί δικαιοδοτικό όργανο, δεν δικάζει ούτε καταδικάζει τη διοίκηση. Αντίθετα, συμβουλεύει και συνεργάζεται μαζί της για την προαγωγή της διαφάνειας και της υπευθυνότητας στην εξυπηρέτηση των πολιτών, επιζητώντας την εθελούσια συμμόρφωση των υπηρεσιών στις παρατηρήσεις και στις υποδείξεις του. Δεν υποκαθιστά, αλλά συμπληρώνει τη δικαιοσύνη και τη διοίκηση, με βάση το κύρος και την αξιοπιστία της δράσης του».

«Σκοπός του θεσμού είναι να προστατεύει τον πολίτη από αυθαιρεσίες των Δημοσίων Λειτουργιών και των δημοσίων υπαλλήλων. Αναλαμβάνει να εξετάσει παράπονα και καταγγελίες των πολιτών και να διαμεσολαβήσει για την δίκαιη αντιμετώπιση τους και την εφαρμογή του νόμου. Αν και δεν έχει δικαστικές αρμοδιότητες, δεν παύει ο θεσμός αυτός να έχει αυξανόμενη επιρροή στην χρηστή λειτουργία της Δημόσιας Διοίκησης και της υπεράσπισης των πολιτών της χώρας. Εκτός από την αντιμετώπιση ατομικών παραπόνων, συντάσσει ετήσιες εκθέσεις στις οποίες αναφέρει προβλήματα δυσλειτουργίας της Δημόσιας Διοίκησης (κατά Υπουργείο, Δ.Ε.Κ.Ο. κ.α.). Οι ετήσιες εκθέσεις, μαζί με τις προτάσεις, υποβάλλονται στα αρμόδια όργανα - εκτελεστικά, νομοθετικά - του κράτους για τη λήψη των αναγκαίων μέτρων» (Σταθόπουλος 2000:194).

Σχέση ΕΔ και ΣτΠ

Ο ΕΔ εξετάζει περιπτώσεις κακοδιοίκησης όταν ένα κοινοτικό θεσμικό όργανο ή οργανισμός δεν ενεργεί σύμφωνα με τις συνθήκες και τις κοινοτικές πράξεις που το δεσμεύουν, ή δεν τηρεί τους κανόνες και τις αρχές του νόμου που ορίζει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο και το Πρωτοδικείο. Ο ΣτΠ ερευνά υποθέσεις κατά τις οποίες παραβιάζονται δικαιώματα του πολίτη και πραγματοποιεί ελέγχους για να αποφευχθεί η κακοδιοίκηση και να διασφαλισθεί η τήρηση της νομιμότητας. Στις αρμοδιότητές του περιλαμβάνεται η κακοδιοίκηση στις δημόσιες υπηρεσίες, στους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, στα Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου και στις επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας. Οι παραπάνω ορισμοί αρμοδιοτήτων του ΕΔ και του ΣτΠ καθιστούν σαφές ότι αποτελούν διαφορετικές διοικητικές αρχές με μη αλληλεπικαλυπτόμενες αρμοδιότητες.

Στην περίπτωση που κάποιος πολίτης της ΕΕ εσφαλμένα υποβάλλει καταγγελία, η οποία να αφορά τις ενέργειες διοικητικής αρχής της χώρας του, στον ΕΔ τότε ο τελευταίος συνιστά στον καταγγέλλοντα να έλθει σε επαφή με κάποια άλλη αρχή που μπορεί να τον βοηθήσει. Στη συγκεκριμένη περίπτωση μη ορθής εφαρμογής κοινοτικής νομοθεσίας ή πολιτικής στον πολίτη συνιστάται να προσφύγει

ή στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, υπό την ιδιότητα του θεματοφύλακα εφαρμογής της κοινοτικής νομοθεσίας εκ μέρους των κρατών μελών ή στον εθνικό διαμεσολαβητή, στην περίπτωση της Ελλάδας στο ΣτΠ.

Σε ορισμένες περιπτώσεις αυτές είναι εφικτή και χρήσιμη η στενή συνεργασία εθνικού διαμεσολαβητή και ΕΔ για την καλύτερη προάσπιση των δικαιωμάτων του πολίτη της ΕΕ. Στην έρευνά του για καταγγελίες στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων του, ο ΕΔ συνεργάζεται στενά με τις διοικητικές αρχές των κρατών μελών. Για το λόγο αυτό έχει πρόσβαση σε έγγραφα που θεωρούνται από κράτη μέλη ως εμπιστευτικά, με την προϋπόθεση βέβαια ότι η εμπιστευτικότητα αυτών των εγγράφων καλύπτεται.

Στον Πίνακα IV (σελ. 44) καταγράφονται από την συγγραφέα, οι ομοιότητες και οι διαφορές μεταξύ του Συνηγόρου του Πολίτη και του Ευρωπαϊού Διαμεσολαβητή σύμφωνα με τις σχετικές βιβλιογραφικές πηγές.

2.3. Νέοι κίνδυνοι παραβίασης Κοινωνικών Δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή κοινωνία

Ο όρος «Κοινωνία της Πληροφορίας» (ΚτΠ) χρησιμοποιείται επισήμως για πρώτη φορά από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις 8 Δεκεμβρίου 1999 «e - Ευρώπη: Μια Κοινωνία της Πληροφορίας για όλους.» (COM, 1999, 687 τελικό). Η Επιτροπή διατυπώνει τρεις στόχους προκειμένου να φέρει τα οφέλη της ΚτΠ σε όλους τους ευρωπαίους: α) δικτύωση και εισαγωγή στην ψηφιακή εποχή (digital age) β) δημιουργία μιας ηλεκτρονικά μορφωμένης Ευρώπης γ) προσοχή στην εξέλιξη των διαδικασιών, ώστε να διαφυλαχθεί η εμπιστοσύνη των καταναλωτών, να ενισχυθεί η κοινωνική συνοχή και να αποφευχθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός (Χ. Βάγια 2007:149). Οι εξελίξεις υπήρξαν ραγδαίες και άρχισαν με τη σειρά τους να επηρεάζουν τους κοινωνικούς θεσμούς των χωρών μελών, τις ανθρώπινες σχέσεις και τον κοινωνικό ιστό δημιουργώντας μια νέα κοινωνική πραγματικότητα. Στην νέα υπό δημιουργία «Ηλεκτρονική Δημοκρατία» ένα σύνολο νέων μορφών παραβίασης κοινωνικών δικαιωμάτων έρχεται να προστεθεί στις ήδη υπάρχουσες.

Από την επικράτηση της Τηλεπληροφορικής πολλοί κοινωνικοί λειτουργοί συνειδητοποίησαν την εύκολη παραβίαση ορισμένων δικαιωμάτων των εξυπηρετούμενων στις Κοινωνικές Οργανώσεις ομάδων. Από την άλλη μεριά, η εκπαίδευση στους Η/Υ και στις χρήσεις του Διαδικτύου ως εργαλείων στη δουλειά τους αποδεικνύεται σημαντική και απαραίτητη για την έγκαιρη και έγκυρη διεκπεραίωση πολλών εργασιών (Χ. Βάγια 1985 και 2007).

Πίνακας IV. "Ομοιότητες και Διαφορές Ευρωπαϊού Διαμεσολαβητή και Συνηγόρου του Πολίτη"

Ομοιότητες και Διαφορές Ευρωπαϊού Διαμεσολαβητή (ΕΔ) και Συνηγόρου του Πολίτη (ΣΤΠ)

Ομοιότητες

Κατά τη διάρκεια της θητείας τους δεν επιτρέπεται να ασκούν καμία επαγγελματική δραστηριότητα ή να αναλαμβάνουν άλλα καθήκοντα αμοιβόμενα ή μη στο δημόσιο ή ιδιωτικό τομέα, γεγονός που διασφαλίζει την ανεξαρτησία τους και εδραιώνει την εμπιστοσύνη του εξυπηρετούμενου.

Η λογική λειτουργίας τους είναι ίδια: Δρουν μετά από ενυπόγραφη αναφορά κάθε άμεσα ενδιαφερόμενου φυσικού ή νομικού προσώπου ή ΜΚΟ, ενώ παράλληλα έχουν τη δυνατότητα να επιληφθούν αυτεπαγγέλτως υποθέσεων.

Πρωταρχικός τους στόχος είναι η έρευνα και αντιμετώπιση περιπτώσεων κακοδιοίκησης κατόπιν καταγγελίας ενώπιών τους.

Η καταγγελία πρέπει να αναφέρεται σε περιστατικό το οποίο έλαβε χώρα πριν από ορισμένο χρόνο.

Δεν έχουν αρμοδιότητα να ερευνούν πράξεις που ανάγονται στη διαχείριση της πολιτικής λειτουργίας ή υποθέσεις που εκκρεμούν ενώπιον δικαστικής αρχής.

Διαφορές

Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής

Συνήγορος του Πολίτη

Εκλέγεται από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

Επιλέγεται από τη Διάσκεψη των Προέδρων της Βουλής με αυξημένη πλειοψηφία των 4/5 των μελών της και διορίζεται με Προεδρικό Διάταγμα

Ο προϋπολογισμός της υπηρεσίας του προσαρτάται σε αυτόν του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και τυγχάνει ίδιας αντιμετώπισης

Ο προϋπολογισμός του ενσωματώνεται σε αυτόν του Υπουργείου Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης

Προκειμένου μια υπόθεση να διερευνηθεί είναι υποχρεωτικό να έχουν προηγουμένως υποβληθεί εσωτερικά διοικητικά ερωτήματα και καταγγελίες

Ερευνά καταγγελίες ανεξάρτητα από οποιαδήποτε παράλληλη άσκηση θεραπείας ή ιεραρχικής προσφυγής

Υποχρεώνει θεσμικά όργανα ή οργανισμούς να καταθέσουν την προκαταρκτική αλλά και τη λεπτομερή γνώμη σε διάστημα 2 μηνών

Τίθεται στην κρίση του αν θα επιβάλλει στην υπό εξέταση υπηρεσία να εκθέσει τη θέση της ως προς την καταγγελία σε ορισμένο χρονικό διάστημα

Οι καταγγελίες γίνονται παραδεκτές εάν έχει παρέλθει διάστημα έως 2 ετών από τη στιγμή που τα γεγονότα περιήλθαν στη γνώση του καταγγέλλοντος

Ο πολίτης είναι υποχρεωμένος να υποβάλλει αναφορά εντός 6 μηνών αφότου έλαβε γνώση των περιστάσεων και ενεργειών που καταγγέλει.

Έχει ευρύτερες αρμοδιότητες και ιδιαίτερα μεγάλο client system (πολίτες-θύματα κακοδιοίκησης)

Έχει λιγότερες αρμοδιότητες και μικρότερο client system

Όλο και περισσότεροι εκπαιδευτικοί και επαγγελματίες Κ.Λ. κατανοούν τη σχέση ανάμεσα στις εφαρμογές της τηλεπληροφορικής και στις ανεπιθύμητες επιδράσεις της στην ανθρώπινη συμπεριφορά και στο κοινωνικό περιβάλλον. Κατωτέρω αναφέρονται επιλεκτικά ορισμένα ζητήματα προβληματισμού, για τη μεθοδολογία και την πρακτική της Κοινωνικής Εργασίας όπως τα καταγράφει η Χ. Βάγια (2007:152-154).

Από την τεχνητή νοημοσύνη οδεύουμε στην εποχή της τεχνητής συνείδησης. Η γενετική τεχνολογία επιδιώκει να δημιουργήσει «τεχνητή ζωή» αναδομώντας τη φυσική πραγματικότητα.

Όσο περισσότερα τηλε-συστήματα μπαίνουν στη ζωή μας για να μας εξυπηρετήσουν τόσο περιορίζεται το δικαίωμα της εχεμύθειας και του απορρήτου. Το «ηλεκτρονικό φακέλωμα» πλήττει άμεσα την προσωπική ελευθερία και τη διασφάλιση του απορρήτου των ευαίσθητων και αυστηρά εμπιστευτικών πληροφοριών (Passeron 1970:25, Δ. Γκρίτζαλης 1988).

Πολύ συχνά οι πηγές των πληροφοριών στο Διαδίκτυο είναι αναξιόπιστες ή δεν αναφέρεται η πηγή προέλευσής τους. Όμως πολλοί χρήστες διαβάζουν αυτές τις πληροφορίες. Ποιός τις ελέγχει αν είναι καταστροφικές; Πώς εμποδίζεται η μετάδοσή τους; Ποιος κυκλοφορεί στις λεωφόρους των πληροφοριών στην πόλη και μπαίνει με τις ιδέες του και τον απρόβλεπτο ψυχισμό του στα σπίτια μας, και γίνεται ο σύμβουλος ή ο επιμορφωτής μας; (Χ. Βάγια ο.π.:153)

Τα προκλητικά και βλαπτικά αντικείμενα πολλών ιστοσελίδων εκθέτουν ανυποψίαστα παιδιά και εφήβους σε ψυχολογική και συναισθηματική κακοποίηση σε μίμηση βίαιων ή άλλων πράξεων, σε συγκρούσεις με τους γονείς τους και ενίοτε ακόμη και σε αυτοκτονία (Αθανασίου και Πρωτόπαπα 2006, Γιάνναρου 2006, Διακόπουλος και Πατεράκης 1998). Η πολύωρη ενασχόληση με το Διαδίκτυο δημιουργεί έναν νέο τύπο εθισμού, με οργανικές επιπτώσεις και ψυχολογικά αδιέξοδα. («Εθισμός στο Διαδίκτυο; Κι όμως υπάρχει...»2007 & Φωτίου 2007). Αυτοί οι χρήστες αποτελούν μια νέα ομάδα υψηλού κινδύνου, που δεν πρέπει να διαφύγει της προσοχής του επαγγελματία Κοινωνικού Λειτουργού. (Α. Βάγιας 2002:49)

Με τα σύγχρονα τεχνολογικά μέσα η πληροφορία είναι προσιτή σε όλα τα μέλη μιας οικογένειας ή μιας κοινωνικής ομάδας ανεξαρτήτως ηλικίας, φύλου, ρόλου, σχέσης ή συγγένειας, μεταδίδοντας αξίες και πολιτιστικά πρότυπα που έρχονται συχνά σε σύγκρουση με τα οικογενειακά. Έτσι η οικογενειακή ισορροπία διαταράσσεται και οι οικογενειακές σχέσεις περνούν κρίση, δοκιμάζονται σκληρά.

Όπως επισημαίνεται στο άρθρο «η εκπαιδευτική και παιδαγωγική λειτουργία της οικογένειας είναι ευθέως ανάλογη των οικογενειακών δεσμών ανάμεσα στα μέλη της. Με την υπέρμετρη ενασχόληση κάποιου μέλους της -παιδιού

ή γονέα- με τα ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας, η οικογένεια μειώνει δραματικά το χρόνο και την προσπάθεια για την καλλιέργεια δεσμών και την ανάπτυξη προσωπικού ήθους και αγωγής» (Χ. Βάγια ο.π.:154).

☑ Ο χρήστης (π.χ. του face book) έχει τη δυνατότητα να παρουσιάζει για τον εαυτό του όποια εικόνα και ταυτότητα τον διευκολύνει στις επιδιώξεις του. Αυτή η σύγχυση ταυτότητας επηρεάζει τις κοινωνικές σχέσεις και δημιουργεί σύγχυση στην αυτογνωσία του χρήστη.

☑ Οι Νέες Τεχνολογίες επιδιώκουν να ικανοποιούν κάθε ανάγκη του χρήστη με τον λιγότερο εκ μέρους του κόπο και την μικρότερη μετακίνηση. Έτσι με την ψηφιακή υπερκατανάλωση, κινδυνεύει ο σημερινός άνθρωπος να περιέλθει σε φυσική και κοινωνική απομόνωση από το περιβάλλον του. Εύστοχα τίθεται από την συγγραφέα του άρθρου το ερώτημα:

«Νέο δικαίωμα ή μια απέραντη, έξυπνα καμουφλαρισμένη μοναξιά; Όμως την απουσία της ανθρώπινης εμπρόσωπης επαφής και σχέσης, ποια “έξυπνη” μηχανή θα την αποκαταστήσει; Να γιατί θεωρώ ότι αυτά τα μοναχικά μέλη της κοινωνίας της πληροφορίας είναι η νέα ομάδα υψηλού κινδύνου, ο ηλεκτρονικά συνδεδεμένος και ανθρώπινα αποξενωμένος παγκόσμιος πολίτης, και ένα νέο σύστημα-πελάτης για τους κοινωνικούς λειτουργούς και άλλους επαγγελματίες θεραπευτές (Vayas 2002:46).»

Στη σύντομη αυτή παράθεση προβληματισμών για τους ΚΛ στη διαμορφούμενη ΚτΠ, εύκολα διακρίνεται η **απειλή για ορισμένα πολύτιμα δικαιώματα και κεκτημένες ελευθερίες του ανθρώπου**, όπως: το δικαίωμα της ελευθερίας της σκέψης, η ελευθερία της συνείδησης, το δικαίωμα της ιδιωτικής και της οικογενειακής ζωής, το δικαίωμα του ατόμου να έχει πρόσβαση στις διαθέσιμες υπηρεσίες (ανεξαρτήτως γλώσσας, θρησκείας, καταγωγής, ιδεολογίας), η προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και ευζωίας, η προστασία όλων των κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων, η πλήρης προστασία και πρόληψη όλων των ανθρώπινων αναγκών.¹⁴

Συγχρόνως, δημιουργούνται νέες ευπαθείς ομάδες προς εξυπηρέτηση από τις Κοινωνικές Υπηρεσίες και παρουσιάζονται προβλήματα στους περισσότερους αποδέκτες των προνοιακών υπηρεσιών οι οποίοι μειονεκτούν, με το να είναι «ηλεκτρονικά αναλφάβητοι». Νέοι κοινωνικοί κίνδυνοι εμφανίζονται στο Διαδίκτυο, όπως ο ηλεκτρονικός τζόγος και το ηλεκτρονικό έγκλημα.

Συνεπώς, είναι ανάγκη να στραφεί η προσοχή μας στα ηθικά διλήμματα, που πηγάζουν από τις χρήσεις των νέων τεχνολογιών και της Τηλεπληροφορικής και να μελετηθούν επιστημονικά οι νέες προς εξυπηρέτηση ομάδες. Οι Κοινωνικοί

¹⁴ Βλ. άρθρα 2&1, 4&2, 5&1,2^α, 7&2, 9&1β, 21&1,3 του Συντάγματος.

Λειτουργοί είναι πλέον ανάγκη να εντρυφήσουν στην εκτίμηση των αναγκών αυτών των ομάδων, την ανάλυση των προβλημάτων τους και την εξεύρεση αποτελεσματικών παρεμβάσεων στην πρόληψη και στη θεραπεία. Οι ρόλοι τους γίνονται πιο σύνθετοι. Αξιοποιούνται παλιές και νέες πρακτικές με τη βοήθεια της ψηφιακής τεχνολογίας με τον πλέον αρμόζοντα τρόπο προς όφελος των εξυπηρετούμενων ομάδων και της κοινωνικής συνοχής.

Κεφάλαιο 3^ο

ΠΡΟΑΣΠΙΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

- 3.1. Σχέση Κοινωνικών Δικαιωμάτων και Κοινωνικής Εργασίας
- 3.2. Κοινωνική Δράση (Social Action): Μεθοδολογία της Κοινωνικής Εργασίας στην προάσπιση Κοινωνικών Δικαιωμάτων
 - 3.2.1. Κοινωνική Συνηγορία (Social Advocacy) και Κοινωνική Διαμεσολάβηση (Social Ombudsman)
 - 3.2.2. Ενδυνάμωση (Empowerment)
 - 3.2.3. Κοινωνικό παζάρεμα (Social Bargaining) – Κοινωνικές Διαπραγματεύσεις (Social Negotiations).
 - 3.2.4. Σύμβουλος Προώθησης Ειδικών Συμφερόντων (Social Lobbyist)
 - 3.2.5. Αναμέτρηση (Confrontation) – Τακτικές Μη Βίας (Non Violence Tactics)

Κεφάλαιο 3

ΠΡΟΑΣΠΙΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

3.1. Σχέση Κοινωνικών Δικαιωμάτων και Κοινωνικής Εργασίας

«Η Κοινωνική Εργασία δεν αποτελεί έκφραση μιας συγκεκριμένης πολιτικής επιλογής· είναι ανεξάρτητη επιστήμη αφιερωμένη στην προώθηση των βασικών ανθρώπινων αξιών και υπόκειται σε αλλαγές και εξελίξεις, βάσει επιστημονικών διεργασιών, όπως και κάθε άλλη επιστήμη. Στη μεθοδολογία της δεν ακολουθεί “πατερναλιστική” τακτική. Επιδιώκει την υποβοήθηση και απελευθέρωση των ιδίων δυνατοτήτων του κάθε ατόμου, της κάθε ομάδας και της κάθε κοινότητας με σκοπό την επίτευξη κοινωνικής ισορροπίας και ευημερίας. Στην ιστορική της πορεία, έχει διαμορφώσει και συνεχώς προβάλλει την σταθερή της επιταγή για την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ατομικών ή κοινωνικών» (Χ. Βάγια 1994:79).

Αναμφίβολα, οι επαγγελματίες Κοινωνικοί Λειτουργοί με συνέπεια και σταθερότητα αποδεικνύουν καθημερινά την προσήλωσή τους στην υπεράσπιση της ατομικής ελευθερίας, της προσωπικής ισοτιμίας και της πολιτικής αυτοδιάθεσης, ενώ παράλληλα υποστηρίζουν λύσεις που οδηγούν στην υιοθέτηση πολιτικών κοινωνικής δικαιοσύνης (Falagan:43, στο Χ. Βάγια 1994:79). Οι λύσεις αυτές αφορούν στην κινητοποίηση και αξιοποίηση των δυνατοτήτων κάθε ανθρώπου απέναντι στις δυσκολίες της ζωής, και στη συλλογική δράση σε επίπεδο κοινότητας για την διεκδίκηση και την απόκτηση κοινωνικών δικαιωμάτων για μεμονωμένα άτομα, οικογένειες ή ομάδες.

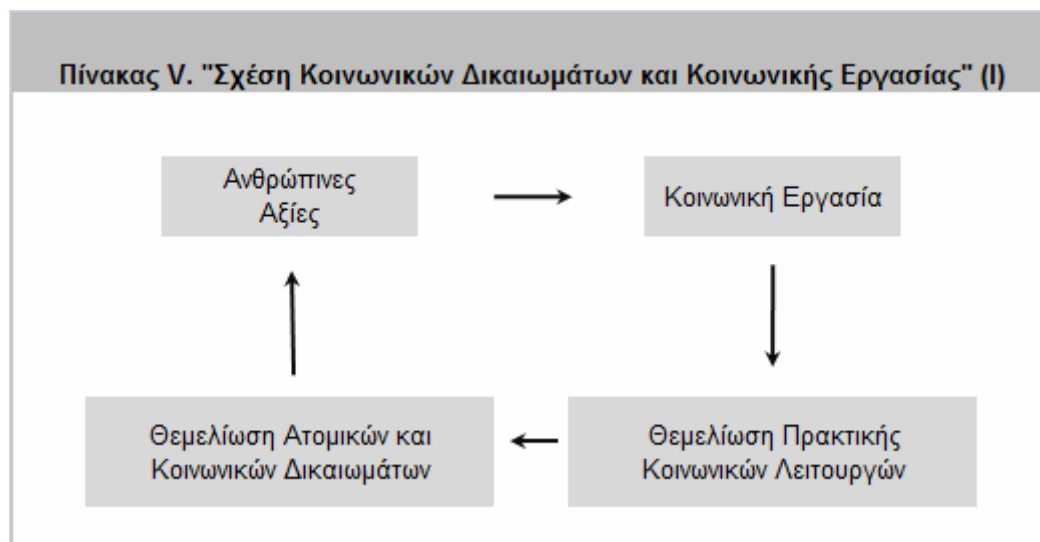
Όπως τονίζει η καθηγήτρια Carol Meyer, «κύρια επιδίωξη της Κοινωνικής Εργασίας, της εφαρμοσμένης αυτής κοινωνικής επιστήμης, είναι η υποστήριξη, η αποκατάσταση, η προάσπιση και η προαγωγή των ανθρώπων στην συναλλαγή τους με το περιβάλλον τους και στην διεκδίκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους... Ο ξεχωριστός τρόπος που συνδυάζονται οι ειδικοί επαγγελματικοί σκοποί, οι γνώσεις, οι αξίες και οι δεξιότητες, διαφοροποιούν τους κοινωνικούς λειτουργούς από τα άλλα ανθρωπιστικά επαγγέλματα. Οι αξίες τους μπορεί να μην είναι τόσο διαφορετικές από ό,τι των άλλων, δίνουν, όμως, μεγάλη έμφαση σε αυτές κατά την πρακτική εφαρμογή» (1983:52 & 55).

Οι Κοινωνικοί Λειτουργοί συχνά πιστοποιούν τη σύγκρουση μεταξύ των αναγκών ενός υποψηφίου δικαιούχου ή του εξυπηρετούμενου και της ισχύουσας κοινωνικής πολιτικής. *Μέσω της επαγγελματικής σχέσης και με την επιστημονική μεθοδολογία τους*, δηλώνουν την παρουσία τους σε όλους τους κοινωνικούς θεσμούς, εργάζονται με όλες τις τάξεις, τύπους και κατηγορίες ανθρώπινων ομάδων

προκειμένου να προασπιστούν τα δικαιώματά τους. Σ' αυτή τους την αποστολή η επιδίωξη της δραστηριότητάς τους είναι η εξασφάλιση ή υποστήριξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ιδιαίτερα των κοινωνικών.¹⁵ Στην Εγκυκλοπαίδεια της Κοινωνικής Εργασίας αναφέρεται ότι «οι Κοινωνικοί Λειτουργοί έχουν συμβάλει στον καθορισμό και στη διασφάλιση των σύγχρονων οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων» (N.A.S.W. 1987: 286).

Συγκλίνουσες αρχές και επιδιώξεις μεταξύ Κοινωνικών Δικαιωμάτων και Κοινωνικής Εργασίας

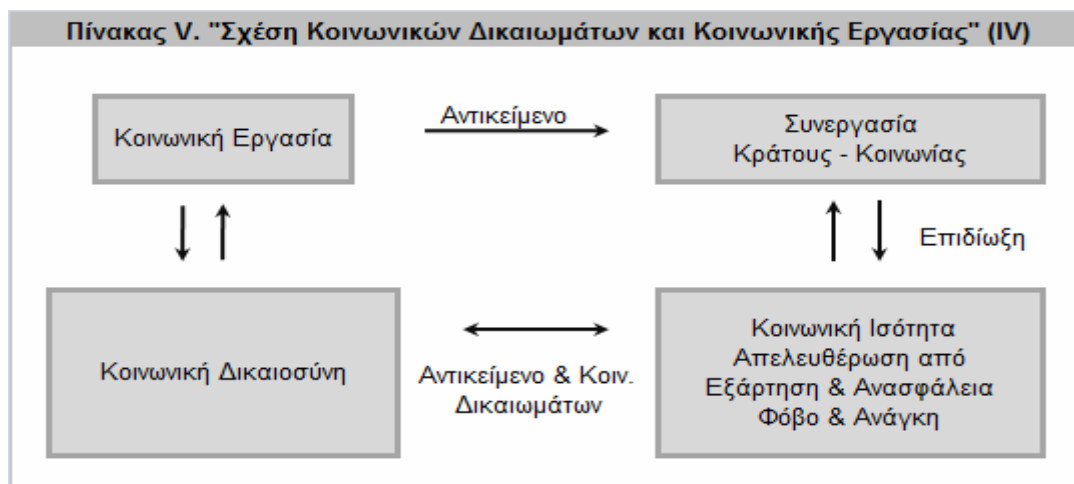
Τα κοινωνικά δικαιώματα αναφέρονται σε ανθρώπινες αξίες (ελευθερία, αυτοδιάθεση, απαλλαγή από την ανάγκη, ισότητα) και με την θεσμική τους θεμελίωση στη νομοθεσία εγγυώνται την αναγνώριση και προστασία αυτών των αξιών. Αυτές οι ίδιες αξίες θεμελιώνουν και την πρακτική της Κοινωνικής Εργασίας και καθοδηγούν τους Κοινωνικούς Λειτουργούς στην επαγγελματική τους δράση. Έχουν ως αντικείμενό τους τις ανθρώπινες σχέσεις στον κοινωνικό χώρο, με άλλα λόγια το δίπτυχο άνθρωπος - περιβάλλον. Αυτό το δίπτυχο αποτελεί τον άξονα γύρω από τον οποίο στρέφεται κάθε επιστημονική και επαγγελματική δραστηριότητα των Κοινωνικών Λειτουργών.

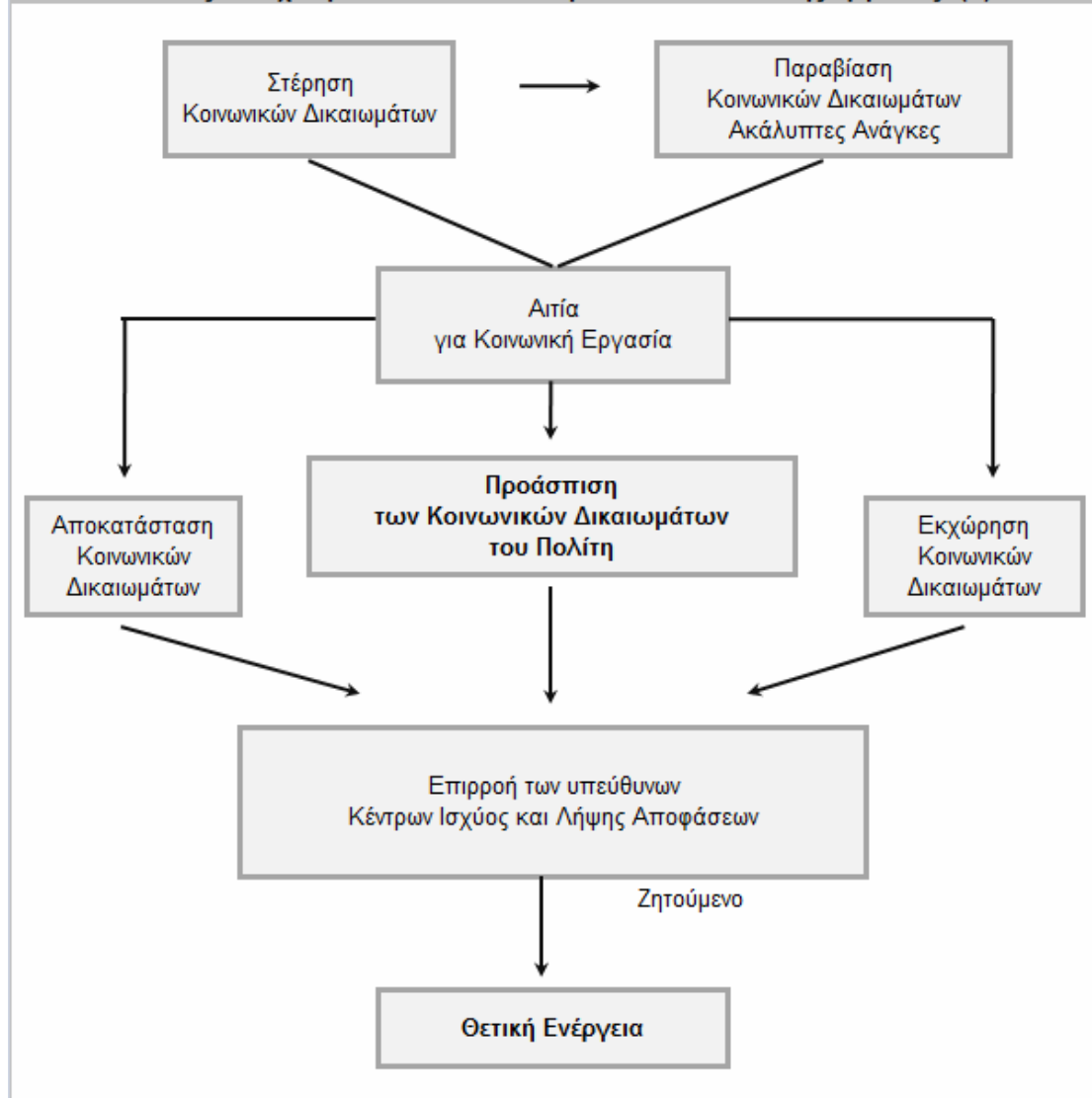
¹⁵ Βλ. Π.Δ. 891/1978 περί καθορισμού του αντικειμένου εργασίας του Κοινωνικού Λειτουργού. Για την πολιτική των κοινωνικών λειτουργιών σε σχέση με τα ανθρώπινα δικαιώματα βλ. τον «Διεθνή Κώδικα Δεοντολογίας για τον επαγγελματία Κοινωνικό Λειτουργό», Διεθνής Ομοσπονδία Κοινωνικών Λειτουργών (Γεν. Συνέλευση Πόρτο Ρίκο, 10/7/1976).

Η Κοινωνική Εργασία επιδιώκει τη συνεργασία κράτους και κοινωνίας σε κάθε χρονική στιγμή και χώρα, με προορισμό πάντοτε την κοινωνική ισότητα και την απελευθέρωση του ανθρώπου από την ανάγκη και την ανασφάλεια. «Τα κοινωνικά δικαιώματα αποτελούν μηχανισμούς για τη διασφάλιση μιας κοινωνικής ισορροπίας με τελικό ζητούμενο την ισότητα ευκαιριών και την απελευθέρωση από τον φόβο και την ανάγκη» (Χ. Βάγια ο.π.:81).

Πίνακας V. "Σχέση Κοινωνικών Δικαιωμάτων και Κοινωνικής Εργασίας" (V)

Πηγή Πινάκων V(I) - V(V): Χ. Βάγια, (1996). Κοινωνικά Δικαιώματα και Κοινωνική Εργασία. Συγκλίνουσες αρχές και επιδιώξεις. Ιατρική Επιθεώρηση ΙΚΑ(4-6:177-190).

Η απουσία ή η στέρηση ενός κοινωνικού δικαιώματος δημιουργεί μια ακάλυπτη ανάγκη. Η ανάγκη αυτή μπορεί να είναι: α) η αναγνώριση μιας διάκρισης ή κοινωνικής εξέλιξης εις βάρος μιας ομάδας, β) η διαπίστωση ότι οι επιθυμητές παροχές δεν είναι προσιτές σε όλους, γ) η πίεση για ανακατανομή υπαρχόντων πόρων και παροχών, που όμως δεν επαρκούν, ή η σκόπιμη στέρηση της πρόσβασης στο δημόσιο δικαίωμα. **Η Κοινωνική Εργασία ξεκινά πάντα με ένα αίτημα για αλλαγή, με μια ακάλυπτη ανάγκη ή με την παραβίαση κάποιου θεμελιώδους δικαιώματος.** Επομένως, η απουσία και η στέρηση κοινωνικών δικαιωμάτων αφορά άμεσα τους Κοινωνικούς Λειτουργούς, οι οποίοι μεσολαβούν για

να εξασφαλίσουν δικαίωμα πρόσβασης στις παροχές. «Σε αυτήν τους την προσπάθεια χρειάζεται να σχεδιάσουν για λογαριασμό του θιγόμενου πολίτη ή της ομάδας και να επιδιώξουν μαζί του να επηρεάσουν το κέντρο ισχύος που θεωρείται υπεύθυνο για τη στέρηση, αγνοεί την ανάγκη και παραμένει αδρανές ή αναποφάσιστο παρά τις οποιοσδήποτε πιέσεις.» (Χ. Βάγια ο.π.:81).

Στα κοινωνικά δικαιώματα κυριαρχεί ο υλικός χαρακτήρας (κοινωνικο-οικονομικά δικαιώματα). Οι Κοινωνικοί Λειτουργοί σε πολλές περιπτώσεις είναι οι αρμόδιοι επαγγελματίες για να καθορίσουν τον δικαιούχο μιας τέτοιας παροχής (πχ προνοιακά επιδόματα, στέγαση, περίθαλψη, μετακίνηση). Άλλες πάλι φορές γίνονται οι διαχειριστές των πόρων και των πηγών μιας κοινωνικής οργάνωσης ή μιας κοινότητας, πχ δαπάνες για νέα δίκτυα Κοινωνικών Υπηρεσιών (Lancey 1987:168 επ.).

Τα κοινωνικά δικαιώματα συχνά χαρακτηρίζονται σαν μετοχικά ή συμμετοχικά. Ο ασαφής αυτός όρος υπονοεί ότι τα κοινωνικά δικαιώματα αποβλέπουν στο να εξασφαλίσουν τη συμμετοχή όλων των πολιτών σε διαδικασίες και οργανισμούς, που έχει ιδρύσει η έννομη τάξη χάριν των πολιτών, να εξασφαλίσουν, επομένως, την ισότιμη συμμετοχή των πολιτών στην κοινωνική ζωή (Λεβέντης 1976:141). Οι Κοινωνικοί Λειτουργοί, από την άλλη μεριά, ξεκινούν με αφετηρία το δικαίωμα του εξυπηρετούμενου πολίτη από την Πρόνοια να ακούγεται η γνώμη του και να έχει ενεργό συμμετοχή στις αποφάσεις που τον αφορούν. Εμπλέκονται τόσο στη θεμελίωση όσο και στην προάσπιση κάποιου κοινωνικού δικαιώματος, οργανώνοντας τη συμμετοχική δράση εκείνων των πολιτών, που μονίμως ή εκτάκτως στερούνται το συγκεκριμένο δικαίωμα. Δηλαδή, οι Κοινωνικοί Λειτουργοί διαμεσολαβούν για το συμφέρον του εξυπηρετούμενου και συνηγορούν για να ακουστεί η φωνή του στα υπεύθυνα κέντρα λήψης των αποφάσεων.

Η λειτουργική αποστολή των κοινωνικών δικαιωμάτων συνίσταται, μεταξύ άλλων, στην προάσπιση του δικαιώματος του πολίτη να έχει πρόσβαση σε οποιαδήποτε προσωπική πληροφορία τον αφορά (Π. Αρμέντος, Β. Σωτηρόπουλος 2005). Ειδικά για την προστασία του προσωπικού απορρήτου των εξυπηρετούμενων από την Πρόνοια, οι Κοινωνικοί Λειτουργοί συνειδητοποίησαν εξ αρχής τις πιθανές αρνητικές κοινωνικές επιπτώσεις από την εισαγωγή των ηλεκτρονικών υπολογιστών και του Διαδικτύου στους Κοινωνικούς Οργανισμούς και θέσπισαν ειδικό κώδικα δεοντολογίας (LAMSAC 1984) για την προστασία τους από τους κινδύνους της υποκλοπής και της αθέμιτης επεξεργασίας των προσωπικών πληροφοριών που καταχωρούνται στα ηλεκτρονικά αρχεία. Από τους πρώτους κοινωνικούς επιστήμονες, οι καθηγητές Κοινωνικής Εργασίας Β. Glastonbury και W. Mendola απηχούσαν τη γνώμη των Κοινωνικών Λειτουργών και άλλων Κοινωνικών

Επιστημόνων, όταν υποστήριζαν την ανάγκη ενός Νέου Κοινωνικού Χάρτη Δικαιωμάτων (Bill of Rights) προσαρμοσμένου στις συνθήκες, όπως έχουν διαμορφωθεί ή εξελίσσονται από την αξιοποίηση της Νέας Τεχνολογίας στην προσωπική και κοινωνική ζωή των ανθρώπων (Χ. Βάγια ο.π.:83).

Είναι προφανές, λοιπόν, ότι τα κοινωνικά δικαιώματα και η άσκηση της Κοινωνικής Εργασίας έχουν στενούς δεσμούς. Η μεταξύ τους αλληλοσυμπλήρωση δημιουργεί αρκετά ζητήματα και δυσκολίες για το Κοινωνικό Κράτος και στη ζητούμενη διασφάλιση μιας κοινωνικής ισορροπίας.

Το έργο του Κοινωνικού Λειτουργού κάθε άλλο παρά εύκολο είναι. Στη διεκδίκηση ενός κοινωνικού δικαιώματος συχνά οι εξυπηρετούμενοι στερούνται της έννομης προστασίας, αφού συνήθως δεν μπορούν να κάνουν αγωγή. Όπως προαναφέρθηκε, η δικαστική προστασία δεν είναι απαραίτητη προϋπόθεση ενός κοινωνικού δικαιώματος. Ιδιαίτερα το δικαίωμα για Κοινωνική Πρόνοια παραμένει ασαφές και αθεμελίωτο για πολλές ομάδες του πληθυσμού. Η κρατική συμμετοχή είναι περιορισμένη και κατά συνέπεια η ποιοτική μέριμνα, πρόληψη και περίθαλψη.

«Η κανονιστική οργάνωση και η διοικητική διάρθρωση των κοινωνικών οργανώσεων μαζί με τους περιορισμούς του δημοσιούπαλληλικού κώδικα συχνά γίνονται φραγμοί για την άσκηση μεθόδων Κοινωνικής Δράσης και Συνηγορίας από τους εργαζόμενους Κοινωνικούς Λειτουργούς. Είναι όμως δύσκολο να αποφύγει κανείς, αυτές τις μεθόδους, όταν αντιμετωπίζει παραβίαση και σκόπιμη στέρηση κοινωνικού δικαιώματος» (ο.π.:83)

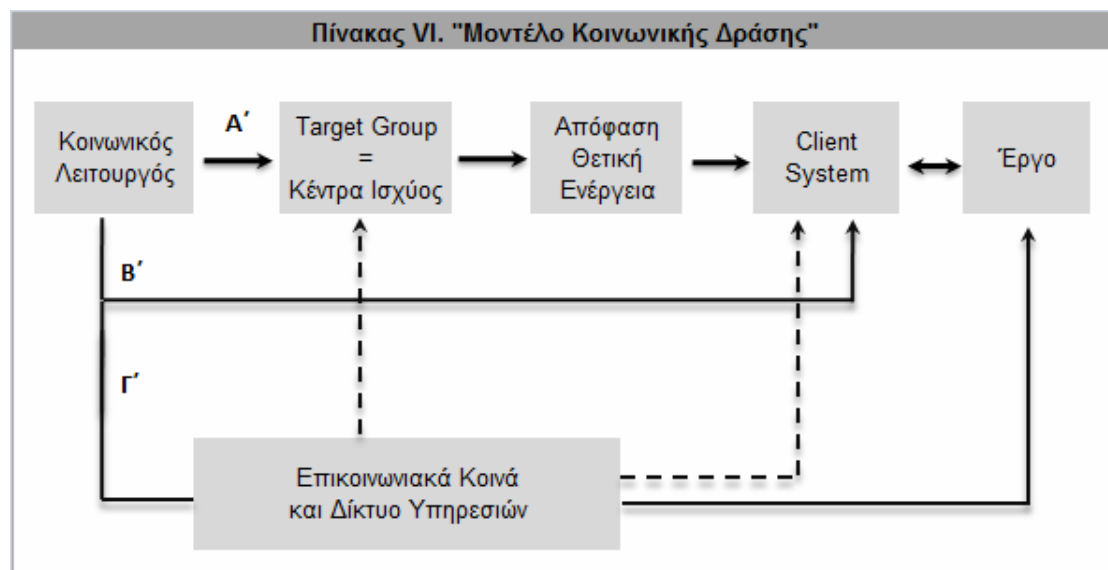
Λίγοι νομικοί και λιγότεροι πολιτικοί γνωρίζουν ή αναγνωρίζουν τη σημαντική και ουσιαστική συμβολή των επαγγελματιών κοινωνικών λειτουργών, οι οποίοι έχουν αρμοδιότητα να επέμβουν και στις περιπτώσεις που δεν μπορεί να γίνει επίκληση ενός κοινωνικού δικαιώματος σε δικαστήριο. Υπάρχουν φυσικά και εκείνοι που προσποιούνται ότι δεν γνωρίζουν αυτήν την πραγματικότητα.

Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια της καθηγήτριας Dr. Carol Meyer στη Σχολή Κοινωνικής Εργασίας, όπως αποτυπώνονται στο άρθρο της Χ. Βάγια: *«Πιστεύω ότι είναι ο ενοχλητικός ρόλος μας στην κοινωνία, που έχει συμβάλει στην επαγγελματική μας επιβίωση. Άνθρωποι και κυβερνήσεις ξέρουν ότι τους θυμίζουμε το κοινωνικό τους συμβόλαιο. Το ενδιαφέρον μας για τους φτωχούς, τους αστέγους, τους άρρωστους, τους παραμελημένους, τους φοβισμένους, τους τρελούς, τους ανθρώπους που παλεύουν σε αυτόν τον κόσμο, έχει κάνει το κοινό και τις κυβερνήσεις να μας δώσουν αρκετά μεγάλη περιοχή δράσης, στις περιπτώσεις βέβαια που δε μας αποφεύγουν συστηματικά. Μερικές φορές είμαστε η συνείδησή τους, άλλες πάλι αντιμετωπίζουμε την άρνησή τους. Αλλά ξέρουμε τι κάνουν οι αντίξοες καταστάσεις: Μας κινητοποιούν, μας κάνουν να ξεπερνάμε τις δοκιμασίες του*

άγχους, και μας προσφέρουν την ευκαιρία να είμαστε αιρετικοί με έναν κοινωνικά παραδεκτό τρόπο» (ο.π.:84).

3.2. Κοινωνική δράση (Social Action): Μεθοδολογία της Κοινωνικής Εργασίας στην προάσπιση Κοινωνικών Δικαιωμάτων

Στις δημοκρατικές κοινωνίες οι πολίτες έχουν το Συνταγματικό δικαίωμα να υποστηρίζουν σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο τα δικαιώματά τους, να διεκδικούν την εκπλήρωση των νόμιμων αιτημάτων τους και να αγωνίζονται για την επίλυση και αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων.

«Η Κοινωνική Δράση¹⁶ αποσκοπεί στην προώθηση και ικανοποίηση κάποιου αιτήματος μέσα από τη συλλογική δράση και κινητοποίηση των πολιτών. Ο Dunhan (1958:52) υποστηρίζει ότι το κύριο χαρακτηριστικό της Κοινωνικής Δράσης είναι η προσπάθεια μιας ομάδας πολιτών να επιφέρουν μία κοινωνική αλλαγή ή να εμποδίσουν μία σχεδιαζόμενη (από κάποιο κέντρο εξουσίας) αλλαγή. Οι Brager και Specht (1973:27) υποστηρίζουν ότι "η Κοινωνική Δράση χρησιμοποιείται από ομάδες

¹⁶ Βλ. Πίνακας VI «Μοντέλο Κοινωνικής Δράσης» σελ. 54. Πηγή: Χ. Βάγια. (1996). «Κοινωνικά Δικαιώματα και Κοινωνική Εργασία. Συγκλίνουσες αρχές και επιδιώξεις». *Ιατρική Επιθεώρηση ΙΚΑ*.(4-6:177-190).

και οργανώσεις, οι οποίες επιδιώκουν να τροποποιήσουν θεσμικές πολιτικές ή να επιφέρουν αλλαγές στην κατανομή της εξουσίας". Τα άτομα που συμμετέχουν σε αυτές τις ομάδες θεωρούν ότι βρίσκονται σε μειονεκτική θέση και επιδιώκουν αλλαγές, οι οποίες θα βελτιώσουν τη θέση τους στην κοινωνική δομή» (Σταθόπουλος 2000:167).

Προκειμένου να υπερασπιστούν τα συμφέροντά τους, οι κάτοικοι μιας περιοχής ή οι πολίτες, οι οποίοι ενδιαφέρονται για την επίλυση κάποιου προβλήματος που τους αφορά, δημιουργούν ομάδες πίεσης. Σύμφωνα με τον Αλπέντζο (χχ:39), «Ομάδα πίεσης είναι οποιοσδήποτε συνδυασμός προσώπων, που συνδέονται μεταξύ τους με κοινές επιδιώξεις και στάσεις - συμπεριφορές, και επιχειρούν με όλα τα μέσα που έχουν στη διάθεσή τους να επιτύχουν αποφάσεις ευνοϊκές για τις αξίες που προτιμούν και ειδικότερα στο επίπεδο κυβερνητικής διαδικασίας».

Όταν η κοινωνική δράση μιας ομάδας πίεσης εστιάζεται στο επίπεδο μιας τοπικής περιοχής (κοινότητας, συνοικίας, γειτονιάς) με στόχο την κάλυψη αναγκών τοπικού ενδιαφέροντος, χαρακτηρίζεται και ως Κοινοτική Δράση (Community Action). Το ίδιο ισχύει και σε περιπτώσεις δράσης μιας ευπαθούς ομάδας, άσχετα από το αν ο πληθυσμός αυτός κατοικεί σε μια μικρή περιοχή, ή αποτελεί μια λειτουργική κοινότητα (π.χ. μια ομάδα αναπήρων).

«Η Κοινοτική Δράση αποσκοπεί σε ενέργειες και δραστηριότητες τοπικών ή διακοινοτικών ομάδων. Αυτές οι ομάδες πίεσης δημιουργούνται, όταν το επίπεδο δυσαρέσκειας για κάποιο κοινωνικό δικαίωμα είναι υψηλό και οι ενδιαφερόμενοι πολίτες αισθάνονται ανίσχυροι να δράσουν μεμονωμένα για την αντιμετώπισή του. Συσπειρώνονται για ν' αποκτήσουν δύναμη. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Binstock (1970:xi), η έννοια της ισχύος έχει πολλές διαστάσεις. Μια απ' αυτές είναι η αυτονομία, η ικανότητα για αυτοδιάθεση και ένας βαθμός ανεξαρτησίας από τους άλλους. Μια άλλη διάσταση είναι η ικανότητα να επιτυγχάνει κανείς συγκεκριμένους σκοπούς και να εκπληρώνει επιθυμίες του» (Σταθόπουλος ο.π.:167).

Όταν η επιδίωξη της εξυπηρετούμενης ομάδας είναι η εκχώρηση κοινωνικών δικαιωμάτων, η αναδιανομή παροχών, η βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών, η εκπροσώπησή της στα όργανα λήψης αποφάσεων. Οι κατάλληλες μέθοδοι είναι η Συνηγορία, η Διαμεσολάβηση, η Ενδυνάμωση, οι Διαπραγματεύσεις, η Προώθηση Ειδικών Συμφερόντων με συμβουλευτική καθοδήγηση και η Αναμέτρηση, οι οποίες παρουσιάζονται αναλυτικά στη συνέχεια.

3.2.1. Κοινωνική Συνηγορία (Social Advocacy) και Κοινωνική Διαμεσολάβηση (Social Ombudsman)

Οι Κοινωνικοί Λειτουργοί, οι οποίοι εργάζονται σε Οργανώσεις παροχής Υπηρεσιών Υγείας, Ψυχικής Υγείας και Πρόνοιας, συνειδητοποιούν συχνά ότι η αντιμετώπιση σε ατομικό επίπεδο προβλημάτων, όπως η στέγαση και η ανεργία, είναι αναποτελεσματική. Για τον λόγο αυτό, επιδιώκουν τη δημιουργία ομάδων, που έχουν ως μέλη πρόσωπα που αντιμετωπίζουν το ίδιο πρόβλημα, τις οποίες ομάδες ενδυναμώνουν και οργανώνουν ώστε να χρησιμοποιούν μεθόδους και τακτικές συνηγορίας.

Ο Payne υποστηρίζει την άποψη ότι «η έννοια της συνηγορίας περιλαμβάνει δύο πτυχές. Η πρώτη δηλώνει ότι ο συνήγορος δρα υπερασπιζόμενος και εκπροσωπώντας τα συμφέροντα των πελατών του. Η δεύτερη αναφέρεται σε δεξιότητες και τεχνικές που χρησιμοποιεί ο Κοινωνικός Λειτουργός για να ερμηνεύσει τις ανάγκες ανίσχυρων ανθρώπων σε ισχυρές ομάδες» (1997:270). «Η μέθοδος της Συνηγορίας, όπως τονίζει η McCormick, δεν είναι τίποτα άλλο από ένα μέσο για κοινωνική δράση.» (1973:114, στο Σταθόπουλος 2000:190).

Κατά πόσον οι οργανώσεις Υγείας και Πρόνοιας πρέπει να χρησιμοποιούν στρατηγικές αναμέτρησης και τεχνικές συνηγορίας υπέρ των εξυπηρετούμενων είναι θέμα για το οποίο δεν υπάρχει συμφωνία. Οι υποστηρικτές αυτής της μορφής κοινωνικής δράσης από τις Οργανώσεις Υγείας και Πρόνοιας, προβάλλουν το επιχείρημα ότι οι φτωχοί και οι περιθωριοποιημένοι χρειάζονται κοινωνικούς συνηγόρους. Και οι Οργανώσεις Πρόνοιας με το επαγγελματικό προσωπικό τους πρέπει να είναι οι συνήγοροί τους, γιατί κανείς άλλος δεν θα αναλάβει να τους υπερασπιστεί. Η χρήση όμως αυτής της μεθόδου προϋποθέτει γνώσεις και ειδικές δεξιότητες, ώστε το αποτέλεσμα να είναι θετικό και να μην καταλήξει σε απλή εχθρότητα και αποτυχία.

Το κύριο χαρακτηριστικό των εκπαιδευτικών προγραμμάτων συνηγορίας - διαμεσολάβησης, επισημαίνει ο G. Brager, είναι ότι «με τη βοήθεια Κοινωνικών Λειτουργών – εκπαιδευτών, προετοιμάζονται ηγετικά στελέχη από τις ομάδες των εξυπηρετούμενων, ώστε να εκπροσωπούν και να υπερασπίζονται τα συμφέροντα των μελών της συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας και άλλων πιθανών χρηστών των Υπηρεσιών Υγείας και Πρόνοιας ενώπιον των κρατικών και μη-κυβερνητικών φορέων παροχής υπηρεσιών» (1973:158 στο Σταθόπουλος ο.π.:191). Τα προγράμματα αυτά εξυπηρετούν διάφορους σκοπούς όπως:

Αναπτύσσουν την ικανότητα των πολιτών που εκπαιδεύονται στη συνηγορία να συναλλάσσονται αποτελεσματικά με επαγγελματικά στελέχη υπηρεσιών Υγείας και Πρόνοιας.

Συμβάλλουν στη θετική ανταπόκριση των Οργανώσεων Υγείας και Πρόνοιας για την έγκαιρη κάλυψη των αναγκών των εξυπηρετούμενων.

Πιέζουν τις Οργανώσεις να τροποποιήσουν πολιτικές σχετικά με την διαδικασία, το είδος και την έκταση παροχής υπηρεσιών και επιδομάτων.

Στόχος των προγραμμάτων συνηγορίας - διαμεσολάβησης είναι να εξαναγκάσουν τις οργανώσεις Υγείας και Πρόνοιας να παρέχουν ικανοποιητικά (ποσοτικά και ποιοτικά) υπηρεσίες και οικονομικές ενισχύσεις, που οι πολίτες δικαιούνται από τον νόμο. Για παράδειγμα, η συστηματική ανάλυση προβλημάτων, τα οποία φέρνουν άτομα και οικογένειες στις Οργανώσεις Εξυπηρέτησης Οικογενειών, αναδεικνύει συχνά θεσμικά προβλήματα, νομοθετικά κενά, ανεπαρκείς παροχές για την προστασία της οικογένειας ως πρωταρχικού κυττάρου της κοινωνίας. Οι σκοποί της Συνηγορίας για την οικογένεια περιλαμβάνουν όχι μόνο τη βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών από τον δημόσιο και εθελοντικό τομέα, αλλά και την θεσμοθέτηση και παροχή επιπρόσθετων υπηρεσιών σε άλλες ομάδες όπως ανέργους, αλκοολικούς, χρήστες εξαρτησιογόνων ουσιών, πρώην ψυχιατρικά ασθενείς, ώστε να παραμείνουν στην οικογένεια και στην κοινότητα. Η όλη εμπειρία της αποασυλοποίησης των ψυχιατρικών σε πολλές χώρες έδειξε ότι δεν αρκεί η ψυχοθεραπεία - όσο αναγκαία και χρήσιμη και αν είναι - για την αποκατάσταση ψυχιατρικών περιπτώσεων στην κοινότητα, εάν δεν συνοδεύεται από προγράμματα συνηγορίας για την εξασφάλιση απασχόλησης, στέγης και ψυχαγωγίας.

Η Manser παραθέτει έναν κατάλογο με οδηγίες για ένα Πρόγραμμα Συνηγορίας για Οικογένειες. Το πρόγραμμα υπεράσπισης της οικογένειας πρέπει:

- ✓ Να έχει σαφή και συγκεκριμένο στόχο.
- ✓ Να εντάσσεται στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της Οργάνωσης.
- ✓ Να στηρίζεται σε ακριβή και επαληθεύσιμα στοιχεία.
- ✓ Να βασίζεται στο νομικά και κοινωνικά δικαιώματα, καθώς και στις

θεμιτές και αποδεκτές ανάγκες της οικογένειας.

- ✓ Να αποσκοπεί στην αντιμετώπιση των προβλημάτων, όχι μόνο μιας συγκεκριμένης οικογένειας, αλλά ολόκληρων κατηγοριών οικογενειών, οι οποίες αντιμετωπίζουν το ίδιο πρόβλημα (1973:76, στο Σταθόπουλος ο.π.:192).

Η μέθοδος της Συνηγορίας αναπτύχθηκε σε μεγάλο βαθμό από το κίνημα για την αποασυλοποίηση ασθενών οι οποίοι βρίσκονταν για πολλά χρόνια σε ιδρύματα κλειστής περίθαλψης και κατόπιν τοποθετήθηκαν στην ανοιχτή κοινότητα. Οι πρώην ψυχικά ασθενείς, σε πολλές περιπτώσεις, οργανώνονται σε ομάδες αυτοβοήθειας για να υπερασπισθούν και να συνηγορήσουν υπέρ των δικαιωμάτων τους. Οι ομάδες αυτές διεκδικούν τα κοινωνικά δικαιώματα για ίση μεταχείριση, για εργασία, εκπαίδευση, κοινωνική αποδοχή, φροντίδα στην κοινότητα.

Η χρησιμοποίηση μεθόδων Συνηγορίας για την αντιμετώπιση και επίλυση προβλημάτων σε ατομικό επίπεδο είναι βέβαια ουσιαστική παράμετρος της Κοινωνικής Δράσης. Η συμβολή τους, όμως, στον εντοπισμό, την προβολή και την επίλυση θεσμικών προβλημάτων έχει πολύ μεγαλύτερη σημασία. Και τούτο διότι από την περίπτωση φτάνουμε στην αιτία του προβλήματος. Την άποψη αυτή προβάλλει και ο Payne, όταν αναφέρει ότι «η συνηγορία για την αντιμετώπιση των αιτιών των διαφόρων προβλημάτων μεμονωμένων περιπτώσεων είχε ως σκοπό τις κοινωνικές αλλαγές, προς όφελος των κοινωνικών ομάδων από τις οποίες προέρχονται οι περιπτώσεις» (1997:270).

Είναι αδιαμφισβήτητο το γεγονός πως το σύστημα των υπηρεσιών της πρόνοιας, διέρχεται μία συνεχώς αυξανόμενη κρίση, σε επίπεδο διαχείρισης και λύσης προβλημάτων στην κοινότητα. Το πρόβλημα οξύνεται περισσότερο κατά την προσπάθεια του Κοινωνικού Λειτουργού να προασπίσει τα κοινωνικά δικαιώματα ευπαθών ομάδων. Αυτό οφείλεται και στο ότι: «δεν αντιμετωπίζονται συνήθως στη θεωρία του συνταγματικού δικαίου σαν γνήσια δικαιώματα, δηλαδή σαν αγωγιμες αξιώσεις, έτσι, στην διεκδίκησή τους, συχνά οι εξυπηρετούμενοι των Κοινωνικών Λειτουργιών στερούνται της έννομης προστασίας, αφού δεν μπορούν να κάνουν αγωγή» (Χ. Βάγια 1994:83).

Είναι προφανές πως οι Κοινωνικοί Λειτουργοί χαρακτηρίζονται από ένα συγκεκριμένο επαγγελματικό, ηθικό κώδικα κοινωνικής δικαιοσύνης και με γνώση σε συγκεκριμένες τεχνικές επικοινωνίας και μοντέλα επίλυσης προβλημάτων είναι ικανοί να ανταποκριθούν στον απαιτητικό και υπεύθυνο ρόλο του κοινωνικού συνηγού (M. Payne 1997). Ο σκοπός είναι ο έλεγχος και η υπεράσπιση των δικαιωμάτων και των αξιών των εξυπηρετούμενων από το φαινόμενο της κακοδιοίκησης στο σύστημα των Υπηρεσιών Πρόνοιας.

Αυτό το κενό έρχεται να καλύψει η παρουσία του Κοινωνικού Λειτουργού - Κοινωνικού Συνηγού. Με τις αρμοδιότητες που του παρέχονται μπορεί να ελέγχει περιπτώσεις κακοδιοίκησης, κακοδιαχείρισης και δυσλειτουργίας των προνοιακών υπηρεσιών καθώς και την τήρηση της διαφάνειας και της αποδοτικότητας στη διαχείριση και κατανομή των πόρων προς τους ενδιαφερόμενους, όσο αυτά επηρεάζουν και γίνονται εις βάρος των εξυπηρετούμενων.

Ως Συνηγός επιδιώκει την εξομάλυνση των σχέσεων των Υπηρεσιών Πρόνοιας με τους χρήστες, αλλά και την ευαισθητοποίηση των πολιτών για την αναβάθμιση της κοινωνικής πολιτικής στην πρόνοια, τόσο σε επίπεδο παρεχομένων υπηρεσιών, όσο και σε επίπεδο ποιοτικής και έγκαιρης προσφοράς αυτών των υπηρεσιών.

«Ο Κοινωνικός Λειτουργός συνηγορεί για την αναγνώριση και την προστασία των δικαιωμάτων των εξυπηρετούμενων και για την εξασφάλιση των απαιτούμενων γι' αυτούς υπηρεσιών, όταν αυτές δεν τους είναι προσιτές. Εκπροσωπεί και υπερασπίζεται τους εξυπηρετούμενους ενώπιον της διοίκησης για τη νομιμοποίηση των δικαιωμάτων τους. Ενεργεί ως επίτροπος για απροστάτευτα παιδιά ή άτομα. Καταθέτει ως εμπειρογνώμονας σε δίκες εξυπηρετούμενων αλλά και διαφόρων ευπαθών ομάδων» (Καλλινικάκη 1998:89).

Ο κοινωνικός συνήγορος πρέπει να επιλέγεται μεταξύ Κοινωνικών Λειτουργών εγνωσμένου κύρους και με επαγγελματική πείρα. Η εμπειρία και η γνώση του στο αντικείμενο της κοινωνικής πρόνοιας να είναι αδιαμφισβήτητες, καθώς και η ικανότητά του στις τεχνικές επικοινωνίας και στις δημόσιες σχέσεις.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός - κοινωνικός συνήγορος, πολλές φορές είναι το μοναδικό μέσο για την πραγμάτωση των αναγκών των εξυπηρετούμενων, εφόσον υπάρχει αρνητική αντιμετώπιση των αιτημάτων τους από κάποιες Κοινωνικές Υπηρεσίες.

Ο κοινωνικός συνήγορος οφείλει να διαθέτει σε ικανοποιητικό βαθμό τις παρακάτω βασικές δεξιότητες:

- ✓ Συνεχή ροή των πληροφοριών, διαπροσωπική επικοινωνία.
- ✓ Στήριξη των εξυπηρετούμενων.
- ✓ Ευελιξία στο μεθοδολογικό μοντέλο δράσης που ακολουθεί.
- ✓ Ενημερωμένος στο Δίκαιο της Κοινωνικής Πρόνοιας.
- ✓ Ευρηματικότητα σε προτάσεις για καλύτερη λειτουργία του συστήματος των Κοινωνικών Οργανισμών.

Ο σωστός τρόπος επικοινωνίας προσφέρει τα μέγιστα στην επαγγελματική σχέση που θα αναπτυχθεί μεταξύ του κοινωνικού συνηγόρου και του αντιστεκόμενου κέντρου ισχύος. Ο πρώτος παρέχει στοιχεία που θα βοηθήσουν το δεύτερο να εκτιμήσει σωστά το αίτημα και να θελήσει να διαπραγματευτεί την ικανοποίησή του προς όφελος της αδικούμενης ομάδας.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός όταν υπάρχει ισχυρή αντίδραση από κάποιο κέντρο ισχύος χρειάζεται να κινητοποιήσει ένα ή περισσότερα επικοινωνιακά κοινά, που θα ευαισθητοποιήσουν το κέντρο ισχύος, προκειμένου να ληφθεί μια θετική - ευνοϊκή απόφαση υπέρ της εξυπηρετούμενης ομάδας ή για να δημιουργήσουν ισχυρό ρεύμα υπεράσπισης ή υποστήριξης.

Κοινωνική Διαμεσολάβηση

Η παρέμβαση ενός Κοινωνικού Λειτουργού αποτελεί το τρίτο μέρος σε μια διαδικασία γνωστή ως διαδικασία επίλυσης του προβλήματος. Με τη χρησιμοποίηση αυτής της διαδικασίας, οι Κοινωνικοί Λειτουργοί που ασχολούνται με τη μελέτη αλλά και την πρακτική εφαρμογή του Συμβιβασμού βασίζονται στο κύρος, αλλά και στις ειδικευμένες γνώσεις τους για να αλλάξουν τις αντιλήψεις των αντιπαρατιθέμενων για τη διαφωνία τους και να τους δείξουν ότι δεν είναι μια μάχη που πρέπει να κερδίσουν, αλλά ένα πρόβλημα που πρέπει να λύσουν μαζί. Επιπλέον οι Κοινωνικοί Λειτουργοί εκπαιδεύουν τους αντιπαρατιθέμενους πώς θα αντιμετωπίσουν τα νέα ζητήματα με εποικοδομητικό τρόπο και τους ενθαρρύνουν να δουν τα πράγματα από την οπτική γωνία του άλλου, αυξάνοντας με αυτόν τον τρόπο την κατανόηση του ενός για τον άλλο.

Οι έρευνες δείχνουν ότι η παρέμβαση επίλυσης του προβλήματος δημιουργεί υψηλότερα επίπεδα κοινής έκβασης και μεγαλύτερη ικανοποίηση των εμπλεκόμενων μερών για τη συμφωνία (Ury et al. 1988). Επιπλέον, η Διαμεσολάβηση βελτιώνει τη σχέση των αντιπαρατιθέμενων, κάτι που με τη σειρά του μπορεί να αυξήσει τις πιθανότητες επίλυσης του προβλήματος αν ανακύψουν νέα ζητήματα (Pruitt et al. 1989). Ένας πρόσφατα ανεπτυγμένος ρόλος του τρίτου μέρους – Κοινωνικού Λειτουργού περιλαμβάνει και το σχεδιασμό συστημάτων επίλυσης διαπάλης, τα οποία βοηθούν τους ανθρώπους να συμφιλιώσουν τα βαθύτερα ενδιαφέροντά τους και να επιλύουν αποτελεσματικά και αποδοτικά τις συγκρούσεις τους όταν ανακύπτουν.

Οι ειδικοί μεσολαβητές υποστηρίζουν ότι *«για την επίλυση της σύγκρουσης είναι συνήθως προτιμότερη μια προσανατολισμένη στα ενδιαφέροντα προσέγγιση από μια προσανατολισμένη στα δικαιώματα προσέγγιση (η οποία καθορίζει ποιός έχει δίκιο, όπως οι διαδικασίες ενός δικαστηρίου) ή από την προσανατολισμένη στη δύναμη προσέγγιση (η οποία καθορίζει ποιος είναι πιο δυνατός, όπως οι απεργίες). Μια προσανατολισμένη στα ενδιαφέροντα προσέγγιση συνήθως αποφέρει πιο ικανοποιητικές εκβάσεις, που διαρκούν περισσότερο και συμβάλλουν στην ανάπτυξη καλύτερων σχέσεων εργασίας. Οι καλύτερες σχέσεις, με τη σειρά τους, μπορούν να αποτρέψουν την επανεμφάνιση της διαμάχης»* (W. Ury, M. Brett, S. Goldberg 1988).¹⁷

¹⁷ Οι συγγραφείς αναγνωρίζουν ότι μια προσανατολισμένη στα ενδιαφέροντα προσέγγιση μπορεί να είναι είτε ανέφικτη είτε ανεπιθύμητη σε συνθήκες στις οποίες: 1) τα ενδιαφέροντα είναι αντίθετα 2) οι αντιπαρατιθέμενοι έχουν πολύ διαφορετικές αντιλήψεις για το ποιος έχει δίκιο ή είναι πιο δυνατός ή 3) η διευθέτηση μέσω της επιδίκασης είναι αναγκαία προκειμένου να επιλυθεί ένα ζήτημα δημόσιας πολιτικής. Σε παρόμοιες περιπτώσεις ένα σύστημα

Οι σχεδιαστές των συστημάτων επίλυσης διαμαχών μπορεί να χρειαστεί να διαδραματίσουν περισσότερους ρόλους από τους παραδοσιακούς μεσολαβητές και διαιτητές.

«Μια τέλεια ή ιδανική διαδικασία διαμεσολάβησης δεν υπάρχει. Η καθεμιά έχει τις αρετές και τις αδυναμίες της. Επιπλέον, μερικές από αυτές τις διαδικασίες έχουν προκαλέσει ευφυείς προσαρμογές και τροποποιήσεις στην συμπεριφορά των πιο πολυμήχανων από τους αντιπαρατιθέμενους, καθιστώντας αναγκαία την ανάπτυξη νέων και πιο επινοητικών τεχνικών παρέμβασης. Μπορεί οι συγκρούσεις να αυξάνονται, το ίδιο όμως ισχύει και για τις προσπάθειες διευθέτησής τους» (J. Rubin, D. Pruitt, S. Hee Kim 1999:369).

Η πιθανότητα και η ανησυχία για την έκβαση της μεσολάβησης επιδρούν στην τελική επιλογή μιας από τις ακόλουθες τέσσερις βασικές στρατηγικές από τον μεσολαβητή - Κοινωνικό Λειτουργό:

1. Την επίλυση του προβλήματος, που περιλαμβάνει προσπάθειες να βρεθεί μια λύση διπλής νίκης, που να ικανοποιεί τις φιλοδοξίες και των δύο εμπλεκόμενων μερών.
2. Την αποζημίωση, η οποία χρησιμοποιεί την υπόσχεση μιας ανταμοιβής προκειμένου τα εμπλεκόμενα μέρη να παρακινηθούν να προβούν σε παραχωρήσεις ή να καταλήξουν σε μια συμφωνία.
3. Την πίεση, η οποία περιλαμβάνει προσπάθειες είτε να πιεστούν τα εμπλεκόμενα μέρη να προβούν σε παραχωρήσεις είτε να καταλήξουν σε μια συμφωνία μέσω της τιμωρίας ή της απειλής τιμωρίας.
4. Την αδράνεια, η οποία περιλαμβάνει συνειδητές προσπάθειες να αφεθούν τα εμπλεκόμενα μέρη να χειριστούν μόνα τους τη σύγκρουση.

Στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας VII, σελ 62), παρουσιάζεται αναλυτικά το Μοντέλο Ανησυχίας – Πιθανότητας του Carnevale (1986).

επίλυσης διαμαχών πρέπει επίσης να περιέχει διαδικασίες χαμηλού «κόστους», που καθορίζουν ποιος έχει δίκιο ή ποιος είναι πιο δυνατός.

Πίνακας VII. “Μοντέλο ανησυχίας - πιθανότητας Carnevale (1986)”

<p>Παράγοντες καθορισμού συμπεριφοράς μεσολαβητή</p>	<p>1. Η εκτίμηση του μεσολαβητή για τις πιθανότητες επίτευξης μιας συμφωνίας διπλής νίκης 2. Ο βαθμός ανησυχίας του μεσολαβητή για την επίτευξη των φιλοδοξιών των εμπλεκόμενων μερών.</p>			
<p>Στρατηγικές</p>	<p><i>Επίλυση του προβλήματος Ενοποίηση</i></p>	<p><i>Αποζημίωση</i></p>	<p><i>Πίεση</i></p>	<p><i>Αδράνεια</i></p>
<p>Κριτήρια υιοθέτησης συγκεκριμένης στρατηγικής από τον μεσολαβητή</p>	<p>Υψηλός βαθμός ανησυχίας για την επίτευξη των φιλοδοξιών των εμπλεκόμενων μερών Πολλές πιθανότητες επίτευξης συμφωνίας διπλής νίκης.</p>	<p>Υψηλός βαθμός ανησυχίας για την επίτευξη των φιλοδοξιών των εμπλεκόμενων μερών. Λίγες πιθανότητες επίτευξης συμφωνίας διπλής νίκης.</p>	<p>Χαμηλός βαθμός ανησυχίας για την επίτευξη των φιλοδοξιών των εμπλεκόμενων μερών. Λίγες πιθανότητες επίτευξης συμφωνίας διπλής νίκης.</p>	<p>Χαμηλός βαθμός ανησυχίας για την επίτευξη των φιλοδοξιών των εμπλεκόμενων μερών. Πολλές πιθανότητες επίτευξης συμφωνίας διπλής νίκης.</p>

Βιβλιογραφικές πηγές: 1) J. Rubin, D. Pruitt, S. Hee Kim (1999). «Η διευθέτηση της κοινωνικής σύγκρουσης». 2) P.I. Carnevale, D.G. Pruitt (1992). «Negotiation and mediation. *Annual Review of Psychology*». 3) D.G. Pruitt, P.J. Carnevale (1993). «Negotiation in Social Conflict».

Η συμπεριφορά ενός μεσολαβητή επηρεάζεται συχνά από τα στάδια της μεσολάβησης. Ο Pruitt και οι συνεργάτες του (1989, στο J. Rubin, D. Pruitt, S. Hee Kim 1999:369-372) έχουν αναπτύξει ένα μοντέλο τριών φάσεων όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας VIII. “Συμπεριφορά Μεσολαβητή ανά Στάδιο Μεσολάβησης”

ΦΑΣΕΙΣ	ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ	ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ
Φ Α Σ Η Α´	Καθορισμός του πεδίου	Διασαφήνιση των βασικών κανόνων. Συλλογή πληροφοριών που αφορούν τη σύγκρουση.
Φ Α Σ Η Β´	Επίλυση του προβλήματος	Καθορισμός ζητημάτων που θα συζητηθούν. Εξεύρεση εναλλακτικών λύσεων.
Φ Α Σ Η Γ´	Επίτευξη πραγματοποιήσιμης συμφωνίας	Άσκηση πιέσεων στα εμπλεκόμενα μέρη για να καταλήξουν σε συμφωνία.

Βιβλιογραφική Πηγή: J. Rubin, D. Pruitt, S. Hee Kim (1999). «Η διευθέτηση της κοινωνικής σύγκρουσης» σελ. 371-372.

Στην πραγματικότητα πολλά είναι αυτά που μπορεί να κάνει ένας Κοινωνικός Λειτουργός - μεσολαβητής προκειμένου να παρέμβει αποτελεσματικά σε μια κοινωνική σύγκρουση. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται: η μεταβολή της φυσικής και κοινωνικής δομής της σύγκρουσης, η μεταβολή της δομής του ζητήματος και η αύξηση των κινήτρων των αντιπαρατιθέμενων για να επιτευχθεί μια συμφωνία.

Αναλυτικότερα, ένας Κοινωνικός Λειτουργός - μεσολαβητής που θέλει να ωθήσει τους αντιπαρατιθέμενους πιο κοντά στη διευθέτηση μπορεί να μεταβάλλει τη φυσική και / ή την κοινωνική δομή της σύγκρουσης με πολλούς τρόπους. Στις δυνατότητες που υπάρχουν προκειμένου να προκύψουν αυτού του είδους οι μεταβολές περιλαμβάνονται: η δόμηση της επικοινωνίας ανάμεσα στους αντιπαρατιθέμενους, το άνοιγμα και η ουδετεροποίηση του τόπου στον οποίο πραγματοποιείται η επίλυση του προβλήματος, η επιβολή χρονικών ορίων και η μετάγγιση επιπρόσθετων πόρων.

Ένας αποτελεσματικός μεσολαβητής – Κοινωνικός Λειτουργός μπορεί να βοηθήσει τους αντιπαρατιθέμενους να προσδιορίσουν τα υπάρχοντα θέματα και τις υπάρχουσες εναλλακτικές λύσεις, να τους βοηθήσει να συγκροτήσουν τα ζητήματα σε σύνολα και αλληλουχίες που θα τους οδηγήσουν προς την κατεύθυνση μιας συμφωνίας, να εισαγάγει νέα ζητήματα και να προτείνει νέες εναλλακτικές λύσεις που δεν σκέφτηκαν οι ίδιοι οι αντιπαρατιθέμενοι.

Επιπλέον, η αποτελεσματικότητα ενός μεσολαβητή - Κοινωνικού Λειτουργού εξαρτάται από την ικανότητά του να βγάζει τους αντιπαρατιθέμενους από το αδιέξοδο και να τους ωθεί προς την κατεύθυνση της πραγματοποίησης παραχωρήσεων και της επίλυσης του προβλήματος. Σε μερικές περιπτώσεις μπορεί να εξωθήσει τους αντιπαρατιθέμενους προς αυτήν την κατεύθυνση, είναι όμως προτιμότερο οι αντιπαρατιθέμενοι να κινηθούν από μόνοι τους να αντιμετωπίσουν σοβαρά τη σύγκρουση. Μόνο τότε θα εξευρεθεί μια λύση που μπορεί να διαρκέσει.

Για να λειτουργήσει η παρέμβασή του ως καταλύτης προς την κατεύθυνση της διευθέτησης, είναι απαραίτητο ο Κοινωνικός Λειτουργός - μεσολαβητής να γνωρίζει πέντε θεμελιώδεις ανησυχίες που σχετίζονται με τα κίνητρα: την πραγματοποίηση παραχωρήσεων από τα εμπλεκόμενα μέρη χωρίς να χάσουν το γόητρό τους, την εμπιστοσύνη, τα συναισθήματα, την ορμή και την αυτονομία. «Η διάσωση του γοήτρου των εμπλεκομένων, η καλλιέργεια της μεταξύ τους εμπιστοσύνης και το εφικτό της μεταξύ τους συμφωνίας, είναι στοιχεία που πρέπει να ενθαρρύνονται από τον μεσολαβητή, ενώ ταυτόχρονα τα μεταξύ των αντιπαρατιθέμενων αρνητικά συναισθήματα καθώς και η προτίμησή τους, πολλές φορές, για μια αυτόνομη διευθέτηση του ζητήματος είναι στοιχεία που δεν πρέπει να διαφεύγουν της προσοχής και των κατάλληλων χειρισμών εκ μέρους του Κοινωνικού Λειτουργού – μεσολαβητή» (J. Rubin, D. Pruit, S. Hee Kim 1999:352-359).

Η παρέμβαση ενός τρίτου μέρους έχει σαφή όρια. Ένα πραγματικά αποτελεσματικό τρίτο μέρος, παρεμβαίνει με τέτοιο τρόπο ώστε οι αντιπαρατιθέμενοι να μην εξαρτώνται από αυτό για βοήθεια στο μέλλον. Ενσταλάζει στους αντιπαρατιθέμενους μιαν αίσθηση αυτάρκειας ικανής να προσδιορίσει την μελλοντική τους συσχέτιση. Ένα τρίτο μέρος που παρατείνει επ' αόριστον την παραμονή του και χρονοτριβεί στη σκηνή της σύγκρουσης, εγείρει σοβαρές υποψίες είτε ως προς την αναποτελεσματική του παρέμβαση, είτε ως προς το κεκτημένο ενδιαφέρον του, να διατηρήσει επί μακρόν, ζωντανό το ρόλο του ως τρίτο μέρος.

3.2.2. Ενδυνάμωση χρηστών / εξυπηρετούμενων των Κοινωνικών Υπηρεσιών (Empowerment)

Αρκετές φορές οι επαγγελματίες υγείας και πρόνοιας έχουν κατηγορηθεί για έλλειψη ευαισθησίας όσον αφορά πολιτισμικές, θρησκευτικές και γλωσσικές ιδιαιτερότητες μειονοτήτων. Αντιδρώντας σ' αυτές τις συνθήκες εξυπηρέτησης και εξάρτησης, οι χρήστες αυτών των Υπηρεσιών κινητοποιήθηκαν για να διεκδικήσουν το δικαίωμα για ίση μεταχείριση και για υπηρεσίες ικανοποιητικού επιπέδου. Εκπρόσωποι διάφορων ομάδων, πολλές φορές στο παρελθόν ανέλαβαν πρωτοβουλίες για την καταπολέμηση πατερναλιστικών στάσεων από κοινωνικούς

λειτουργούς και άλλους επαγγελματίες Υγείας. Η Wilson (1995:6) επισημαίνει ότι οι διεθνείς τάσεις για την μετατόπιση της δύναμης από τα επαγγελματικά στελέχη προς τους χρήστες των Υπηρεσιών υποστηρίζονται όλο και πιο πολύ από κοινωνικά κινήματα και ομάδες πίεσης. Επιπλέον, οι κυβερνήσεις, στο πλαίσιο της διαμορφωμένης πλέον πολιτικής για την Πρόνοια, υποστηρίζουν με διάφορα μέτρα την ενδυνάμωση των χρηστών των Υπηρεσιών και την διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους για προσφορά κατάλληλων και επαρκών ποσοτικά και ποιοτικά παροχών. Με την ενδυνάμωση των χρηστών θεωρείται ότι επιτυγχάνεται ένας υγιής ανταγωνισμός μεταξύ των φορέων παροχής κοινωνικών υπηρεσιών.

Επίσης, στο πλαίσιο της πολιτικής της αποκέντρωσης των Υπηρεσιών Υγείας και Πρόνοιας, Κοινοτικοί κοινωνικοί λειτουργοί επεδίωξαν την συμμετοχή των κατοίκων στην διαμόρφωση προγραμμάτων αγωγής υγείας. Για παράδειγμα, στην Αγγλία, η έμφαση στη χρησιμοποίηση ανεπίσημων κοινωνικών δικτύων, έχει δείξει πόσο σημαντική είναι η συμβολή τους στην παροχή εναλλακτικών μορφών φροντίδας, από την παραδοσιακή νοσηλεία σε ιδρύματα κλειστής περίθαλψης, τόσο για ηλικιωμένους όσο και για αναπήρους.

«Η προσέγγιση της ενδυνάμωσης είναι προϊόν των δεκαετιών του 1980 και 1990. Αποτελεί σημαντική πρακτική διότι παρακάμπτει την έντονη πόλωση, και την όξυνση στην κοινωνική δράση. Η προώθηση της ενδυνάμωσης σε καταπιεσμένες κοινότητες είναι μια αναγκαία “αντίδραση” προς εκείνες τις τάσεις της πολιτικής και οικονομικής ζωής, που ενισχύουν την καταπίεση.» (Καλλινικάκη:2000:468).

Βασικός στόχος της μεθόδου της Ενδυνάμωσης είναι η κοινωνική δικαιοσύνη, η απόδοση μεγαλύτερης ασφάλειας και πολιτικής ισότητας στους πολίτες, μέσα από αμοιβαία υποστήριξη, κοινή εκμάθηση δεξιοτήτων και σιγά - σιγά επίτευξη μιας ισότιμης μεταχείρισης στην απόλαυση κοινωνικών δικαιωμάτων.

Οι Rubin και Rubin υποστηρίζουν ότι «η έννοια της Ενδυνάμωσης συνδέεται με την ανάπτυξη της ικανότητας των πολιτών να αποφασίζουν οι ίδιοι για τα θέματα που τους αφορούν. Η διαδικασία της Ενδυνάμωσης περιλαμβάνει την ικανότητα και δυνατότητα των κατοίκων να ασκούν επιρροή στο τοπικό ή περιφερειακό πολιτικό σύστημα ώστε να ικανοποιούνται οι στόχοι της Ομάδας Δράσης. Η ενδυνάμωση της κοινότητας γίνεται πραγματικότητα, όταν οι κάτοικοι κινητοποιούνται και συμμετέχουν σε προγράμματα τοπικής ανάπτυξης και κοινωνικής δράσης, με αποτέλεσμα την αύξηση των πόρων που διατίθενται για την βελτίωση των Υπηρεσιών Υγείας και Πρόνοιας και την κοινωνική ανάπτυξη» (1986:21 στο Σταθόπουλος 2000:196).

Η μέθοδος και οι τακτικές ενδυνάμωσης που χρησιμοποιεί ένας κοινωνικός λειτουργός αποσκοπούν στην απόκτηση δεξιοτήτων από τα μέλη των ομάδων δράσης και τις τοπικές οργανώσεις, ώστε να μπορούν να παρεμβαίνουν για την επίλυση των προβλημάτων της κοινότητάς τους.

Επιδίωξη της ενδυνάμωσης είναι να βοηθήσει τα μέλη της ομάδας να δουν:

- Τους εαυτούς τους ως υποκινητές της εξεύρεσης λύσεων σε παραβιάσεις κοινωνικών δικαιωμάτων.
- Τους Κοινωνικούς Λειτουργούς ως κατόχους μεθόδων και δεξιοτήτων, από τις οποίες η ομάδα μπορεί να επωφεληθεί.
- Τους Κοινωνικούς Λειτουργούς ως συντρόφους και συνεργάτες στην επίλυση των προβλημάτων τους.
- Τη δομή ισχύος ως πολύπλοκο σύστημα που όμως δέχεται επιρροές και συμβιβασμούς.

Το μοντέλο της πρακτικής της ενδυνάμωσης συνίσταται στα εξής:

* Την υπέρβαση των αρνητικών αντιδράσεων της εξυπηρετούμενης ομάδας - κοινότητας, προκειμένου να θεωρήσουν τον εαυτό τους ικανό να παρέμβει με κάποιο τρόπο στην διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους.

* Τον εντοπισμό και την απομάκρυνση φραγμών, και τον εντοπισμό και ενίσχυση παραγόντων, που θα συμβάλλουν στην αποτελεσματική ικανοποίηση των αιτημάτων τους.

Ο Skinner (1997:39) αναφέρει τρεις διαφορετικές αντιλήψεις περί της Ενδυνάμωσης.

✓ Ενδυνάμωση ως διαδικασία επαύξησης της επιρροής και κοινωνικού ελέγχου. Με τη μέθοδο αυτή η ομάδα δράσης αποκτά μεγαλύτερη επιρροή στα κέντρα λήψης των αποφάσεων που αφορούν όχι μόνο την διάθεση πόρων, αλλά και την παροχή επί πλέον υπηρεσιών στην τοπική κοινότητα.

✓ Ενδυνάμωση ως ψυχολογική εμπειρία. Η Ενδυνάμωση του συστήματος - πελάτη (client system) συμβάλλει καθοριστικά στην ανάπτυξη ενός αισθήματος προσωπικής αποτελεσματικότητας. Δηλαδή, περικλείει ενέργειες, οι οποίες αποσκοπούν στην αντιμετώπιση αισθημάτων αδυναμίας και έλλειψης αυτοεκτίμησης από τους εξυπηρετούμενους των οργανώσεων.

✓ Ενδυνάμωση ως διαδικασία που αποσκοπεί στην ανάλυση και κατανόηση των αιτίων της κοινωνικής αποστέρησης και των προκαταλήψεων. Αυτή η προσέγγιση της ενδυνάμωσης στηρίζεται στη θεωρητική άποψη αλλά και στην εμπειρία του Paulo Freire για την διαπαιδαγώγηση των καταπιεσμένων. Στόχος είναι

η διερεύνηση της δυναμικής της προκατάληψης και των τρόπων, με τους οποίους τα άτομα εσωτερικεύουν αρνητικά μηνύματα για τη θέση τους στην κοινωνία και για τα δικαιώματά τους.

Ο Powell εξάλλου κάνει μια προσπάθεια να αναλύσει πιο διεξοδικά τα κύρια χαρακτηριστικά και τις επιμέρους πτυχές της διαδικασίας της ενδυνάμωσης περιπτώσεων πελατών, καθώς και ολόκληρων κατηγοριών χρηστών των Οργανώσεων Υγείας και Πρόνοιας. Άλλα χαρακτηριστικά και συνέπειες της ενδυνάμωσης περιλαμβάνουν (1998:131):

- ✎ Την αναγνώριση της σχέσης μεταξύ του επαγγελματικού προσωπικού και των χρηστών μιας Οργάνωσης, όπου οι κοινωνικοί λειτουργοί, και άλλοι ειδικοί, αναγνωρίζονται ως μεσολαβητές της επικοινωνίας μεταξύ του κράτους και του χρήστη των Υπηρεσιών Υγείας και Πρόνοιας.
- ✎ Την αναγνώριση της συνεργασίας με τον χρήστη των Υπηρεσιών, στην πρόληψη, επειδή έχει αποδειχτεί η χρησιμότητα της συμμετοχής τους στα κοινοτικά δίκτυα προστασίας της Υγείας.
- ✎ Τη συμβολή της Ενδυνάμωσης στην αποκέντρωση της διαδικασίας λήψης αποφάσεων και σε ανοιχτά δίκτυα επικοινωνίας μεταξύ χρηστών και των Υπηρεσιών.
- ✎ Την ενίσχυση πιο δημοκρατικών μορφών διοίκησης των Κοινωνικών Οργανώσεων.
- ✎ Τη δημιουργία μιας νέας νοοτροπίας που περιλαμβάνει την μεταβίβαση «εξουσίας» από εκείνους που παρέχουν υπηρεσίες σ' εκείνους που τις χρησιμοποιούν.

Είναι εμφανές από τα ανωτέρω ότι η χρησιμοποίηση τακτικών ενδυνάμωσης δίνει μια αυξημένη δύναμη στον εξυπηρετούμενο και τις ομάδες χρηστών για να διαπραγματευτούν τις προϋποθέσεις και τους όρους συνεργασίας με τις Κοινωνικές Υπηρεσίες, τα Κέντρα Υγείας και άλλους φορείς Υγείας Πρόνοιας.

«Η ενδυνάμωση ενισχύει τη *συλλογικότητα*, η οποία εστιάζεται στη μείωση των συναισθημάτων απομόνωσης και στην προώθηση της σύναψης σχέσεων με άλλα επικοινωνιακά κοινά. Η εμπειρία αυτής της μορφής κοινωνικοποίησης ενισχύει τα αισθήματα αυτοεκτίμησης των μελών της ομάδας» (Καλλινικάκη 2000:481).

Οι Κοινωνικοί Λειτουργοί συναντούν δυσκολίες σε ότι αφορά τις στρατηγικές ενδυνάμωσης, διότι οι οργανώσεις όπου ανήκουν αποτελούν μέρος ενός κοινωνικού συστήματος που υποτιμά συστηματικά ορισμένες μειονοτικές ομάδες. Η ισότιμη ανταπόκριση σε όλους όσους απευθύνονται σε μια Υπηρεσία μπορεί να περιορίσει τις διακρίσεις» (Καλλινικάκη 2000:485).

3.2.3. Το Κοινωνικό Παζάρεμα (Social Bargaining) – Κοινωνικές Διαπραγματεύσεις (Social Negotiations)

«Το παζάρεμα είναι μια διαδικασία συναλλαγής μεταξύ δύο ή περισσότερων μερών - ομολόγων (parties), με πρόθεση να επιτύχουν διακανονισμό (συμβιβασμό) σχετικά με κάποιο ζήτημα. Είναι ευνόητο ότι το κάθε μέρος που εμπλέκεται στη συναλλαγή πρέπει να είναι διατεθειμένο να πάρει και να δώσει κάτι» (Σταθόπουλος 2000:181). Ο Αλπέντζος (χ.χ:98) τονίζει ότι «ποτέ δεν πηγαίνουμε στη διαπραγμάτευση με έτοιμη συμφωνία. Πρέπει να υπάρχει ευχέρεια ευελιξίας, μια ποικιλία εναλλακτικής διατύπωσης του ίδιου περιεχομένου, ένα περιθώριο τακτικής υποχώρησης ή συμβιβασμού, χωρίς αυτό να σημαίνει πως θα εγκαταλείψουμε τη θέση μας». Το κάθε μέρος προσπαθεί με άλλα λόγια να επιτύχει τα περισσότερα πλεονεκτήματα για λογαριασμό του.

Ο S. Le Poole (1994) αναφέρει τα παρακάτω χαρακτηριστικά ως τα βασικά γνωρίσματα κάθε διαπραγματευτικής διεργασίας:

1. *Συγκρουόμενα συμφέροντα.* Χωρίς αυτά δεν θα υπήρχε λόγος να γίνουν διαπραγματεύσεις. Οι διάφορες πλευρές διαπραγματεύονται, για να γεφυρώσουν τα συγκρουόμενα συμφέροντα τους.

2. *Κοινά συμφέροντα.* Μπορεί να υπάρχουν και κοινά συμφέροντα μεταξύ των μερών της διαπραγμάτευσης: όπως να διατηρηθεί μια καλή και αμοιβαία επικερδής σχέση, να πειστούν οι εργάτες να συνεχίσουν την εργασία τους (στην περίπτωση απεργίας) ή να αποφευχθεί μια σύγκρουση (διαπραγματεύσεις για την ειρηνική συνύπαρξη).

3. *Κοινός σκοπός.* Κύριο σκοπό των διαπραγματευτών αποτελεί η επίτευξη συμφωνίας. Απαραίτητη θεωρείται η δέσμευση απ' όλες τις πλευρές να καταλήγουν σε μια δίκαιη και διάφανη συμφωνία, από την οποία να είναι όλοι ικανοποιημένοι.

4. *Αμοιβαία εξάρτηση.* Προκειμένου να επέλθει συμφωνία αναπτύσσεται άτυπα μια σχέση εξάρτησης ανάμεσα στους διαπραγματευτές, η οποία απαιτεί τη συγκατάβασή τους για την αποδοχή της συμφωνίας (είτε πρόκειται για την ασθενέστερη είτε για την ισχυρότερη πλευρά).

5. *Δούναι και λαβείν.* Η σχέση «δούναι και λαβείν» χαρακτηρίζει αναπόφευκτα τη διαπραγμάτευση, δεδομένου ότι αποτελεί μια διεργασία ανάμεσα σε διισταμένες θέσεις και καμία δεν προτίθεται να προσφέρει, χωρίς να δέχεται κάποιο όφελος.

6. *Ανταλλαγή πληροφοριών.* Η διαπραγμάτευση χαρακτηρίζεται από μια μόνιμη λήψη και αποστολή πληροφοριών σχετικά με το υπό διαπραγμάτευση θέμα.

7. *Αβεβαιότητα.* Ένα βασικό γνώρισμα των διαπραγματεύσεων αποτελεί η αβεβαιότητα. Ειδικότερα στην αρχή, αυτά που γνωρίζει ο διαπραγματευτής είναι πολύ λιγότερα από αυτά που δεν γνωρίζει. Τα ερωτήματα είναι πιο πολλά από τις απαντήσεις.

8. *Ανάληψη κινδύνων.* Παρ' όλο που υπάρχουν όλες αυτές οι αβεβαιότητες, ο διαπραγματευτής καλείται να παίρνει συνεχώς αποφάσεις απόρριψης ή αποδοχής και να κάνει τη μια ή την άλλη παραχώρηση. Όταν λαμβάνονται αποφάσεις, χωρίς να υπάρχουν επαρκείς πληροφορίες, ο διαπραγματευτής αναλαμβάνει κινδύνους. Ο κίνδυνος αποτελεί αναπόφευκτο στοιχείο των διαπραγματεύσεων. Το παζάρι έχει νόημα, όταν τα εμπλεκόμενα μέρη έχουν σχετική ισοτιμία ισχύος: δηλαδή το αποτέλεσμα εξαρτάται απ' τα αποθέματα ισχύος και επιρροής των διαπραγματευτών.

Η διαδικασία της διαπραγμάτευσης περνάει από διάφορες φάσεις. Η αρχική φάση είναι μια επίδειξη ισχύος, ώστε να υπονοηθεί η ικανότητα κάθε μέρους να συγκρουστεί και να καταφέρει πλήγματα στον αντίπαλο.

«Η τακτική της ομάδας δράσης να εκθέτει την Οργάνωση - στόχο στα μάτια της κοινής γνώμης και να υπονομεύει την αξιοπιστία της, χρησιμοποιείται πολλές φορές στο προκαταρκτικό στάδιο των διαπραγματεύσεων. Για παράδειγμα, μια καθιστική διαδήλωση¹⁸ που γίνεται στον κήπο του Δημαρχείου, επειδή ο Δήμαρχος, δεν έχει ανταποκριθεί σε αίτημά των κατοίκων της φτωχοσυνοικίας να φτιάξει μια παιδική χαρά, τον εκθέτει στην κοινή γνώμη και παράλληλα δίνει το μήνυμα ότι η ομάδα δράσης έχει τρόπους να τον πιάσει. Με άλλα λόγια, όσο προφανέστερη καθίσταται η ικανότητα του κάθε μέρους να πλήξει το άλλο τόσο πιο ισχυρή γίνεται η διαπραγματευτική του ικανότητα. Μια ομάδα δράσης πρέπει λοιπόν να υπολογίζει τι είδους δύναμη διαθέτει και τι είδους «απειλές» μπορεί να προβάλλει και να υλοποιήσει (αν χρειαστεί), πριν προσέλθει για συζητήσεις με τον αντίπαλο» (Σταθόπουλος:ο.π.:183).

Η επιτυχής έκβαση μιας διαπραγμάτευσης, ιδιαίτερα με κυβερνητικές Υπηρεσίες ή την Τοπική Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση επιβάλλει την έγκαιρη ενημέρωση των πολιτικών. Η ενημέρωση την τελευταία στιγμή, δείχνει προχειρότητα, έλλειψη οργάνωσης και υποτίμηση εκείνων προς τους οποίους καταφεύγει η ομάδα για υποστήριξη. «Οι Henderson και Thomas επισημαίνουν ότι η παρασκηνιακή δράση για την προώθηση μιας υπόθεσης σημαίνει ουσιαστικά μια διαδικασία ανάπτυξης δεσμών εμπιστοσύνης και αμοιβαίου συμφέροντος μεταξύ μιας ομάδας και εκείνων οι οποίοι έχουν πολιτική επιρροή. Για να γίνει αυτό χρειάζεται χρόνος, υπομονή και

¹⁸ Πρόκειται για μια άλλη μέθοδο Κοινωνικής Δράσης που θα αναφερθεί κατωτέρω στις τακτικές αναμέτρησης.

Πίνακας ΙΧ. "Τακτικές Διαπραγμάτευσης" (I)

Τακτικές	Αντιμετώπιση
<p>Ο "Καλός" και ο "Κακός"</p> <p>Η αντίθετη πλευρά εκπροσωπείται από δύο άτομα. Ο ένας κρατάει σκληρή και ενοχλητική στάση και ο άλλος είναι ήπιος και ευγενικός. Σκόπος της είναι να σας κάνει να συμπαθήσετε τον "Καλό" και να συμφωνήσετε με αυτά που λίγο αργότερα θα προτείνει.</p>	<p>Ζητήστε να αποσυρθεί ο "Κακός" ή φέρτε και 'σεις τον δικό σας "Κακό".</p>
<p>Ο "Κακός" ανώτερος</p> <p>Ο ομόλογος δηλώνει ότι κατανοεί τις απόψεις σας και θα ήθελε να συμφωνήσει, αλλά κάποιος "Κακός" ανώτερος δεν επιτρέπει την αποδοχή ορισμένων όρων.</p>	<p>Υπάρχουν δύο περιπτώσεις: α) ο "Κακός" ανώτερος να υπάρχει, αλλά να αγνοεί την αναφορά στο όνομά του, β) να μην υπάρχει "Κακός" ανώτερος αλλά να είναι επινόηση του ομολόγου, επειδή δεν θέλει για κάποιους λόγους να πάρει θέση. Ζητήστε να διαπραγματευτείτε ή να έρθετε κατευθείαν σε επαφή με τον "Κακό" ανώτερο.</p>
<p>Το "αντάλλαγμα"</p> <p>Ο ομόλογος κάνει μια ασήμαντη υποχώρηση και αμέσως μετά ζητάει ένα σημαντικό αντάλλαγμα.</p>	<p>Μπορείτε να δηλώσετε ότι το αντάλλαγμα είναι άνισο και, χωρίς να απορρίψετε τη διάθεσή του - για να μην κατηγορηθείτε για αρνητική στάση - να κάνετε τη δική σας αντιπρόταση στο επίπεδο που εσείς κρίνετε σωστό.</p>
<p>Η "ανωτέρα αρχή"</p> <p>Ο ομόλογος συμφωνεί σε κάτι και όταν συνειδητοποιεί ότι η κίνησή του ήταν λάθος, δηλώνει ότι όλα τα σημεία που θα συμφωνηθούν θα πρέπει πρώτα να εγκριθούν από κάποια "ανωτέρα αρχή".</p>	<p>Αν ο ομόλογος δεν είναι εξουσιοδοτημένος να παίρνει αποφάσεις, και εφόσον έχετε τη δυνατότητα, μπορείτε να απειλήσετε με διακοπή των διαπραγματεύσεων, αφού δεν είναι δυνατόν να συνεχιστούν οι διαπραγματεύσεις σε τέτοιο κλίμα. Επίσης, μπορείτε να ζητήσετε από τον ομόλογο να σας γνωστοποιήσει το επίπεδο εξουσιοδότησής του.</p>
<p>Η "τελευταία προσφορά"</p> <p>Ο ομόλογος προειδοποιεί είτε απειλεί ότι αν δεν γίνει δεκτό το αίτημα του ή η λύση του, τότε θα εγκαταλείψει τις διαπραγματεύσεις.</p>	<p>Δεν είναι προς όφελός σας να δεχθείτε αυτούσια το αίτημα / λύση του ομολόγου. Αν δεν επιθυμείτε να αποχωρήσετε, εξετάστε τη δυνατότητα να δεχθείτε το αίτημα με κάποιες προδιαγραφές αλλαγμένες. Προσπαθήστε να διαφυλάξετε το κύρος σας.</p>

Πίνακας ΙΧ. "Τακτικές Διαπραγμάτευσης" (II)

	Τακτικές	Αντιμετώπιση
Εμπειρογνώμονες	Ο ομόλογος παρουσιάζει εμπειρογνώμονες ή εξειδικευμένα κείμενα που έχουν συντάξει ειδικοί και τα οποία υποστηρίζουν τις θέσεις του.	Αντιμετωπίστε τον παρουσιάζοντας τους δικούς σας εμπειρογνώμονες.
Ομόλογοι με μεγάλο κύρος	Ο ομόλογος δηλώνει ξαφνικά πως, λόγω της σημαντικότητας του θέματος, θα παρευρεθεί στις διαπραγματεύσεις ο ανώτερός του, πιστεύοντας ίσως πως το κύρος του τίτλου θα αποδυναμώσει τη θέση σας και το ηθικό σας.	Μπορείτε να συμπεριφερθείτε στον ανώτερο σαν σε απλό ομόλογο, χωρίς όμως να τον μειώνετε. Συχνά, ο ανώτερος είναι περισσότερο συνεργάσιμος ομόλογος απ' ό,τι ο υφιστάμενός του. Αυτό συμβαίνει γιατί ανήκει στο κέντρο λήψης αποφάσεων και δεν χρειάζεται να λογοδοτεί για να πάρει σημαντικές αποφάσεις, γεγονός που ευνοεί τις διαπραγματεύσεις.
Εκφοβισμός	Ο ομόλογος προσπαθεί να σας μειώσει το ηθικό και να σας δοκιμάσει, υιοθετώντας μια απρεπή συμπεριφορά: α) σας αφήνει να περιμένετε πολλή ώρα, β) σας δίνει μια άβολη θέση στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, γ) είναι επιθετικός, δ) σας περιφρονεί και ε) σας προσβάλλει.	Να είστε αποφασιστικοί. Διαμαρτυρηθείτε έντονα και ζητήστε από τον ομόλογο να αλλάξει συμπεριφορά. Διαφυλάξτε το κύρος σας.

Πηγή: Λ. Γούλα, Μ. Παυλίδης.(1998), "Η Τέχνη και η τεχνική των διαπραγματεύσεων", στο Π. Σταθόπουλος 2000:177 - 178.

πόροι και συχνές ανεπίσημες επαφές για την επιρροή λήψης επιθυμητών αποφάσεων» (1980:229, στο Σταθόπουλος ο.π.:184). Παρόμοιες ενέργειες μπορούν να γίνουν σε επίπεδο Δημοτικών και Νομαρχιακών Συμβούλων, προκειμένου να προωθήσουν τοπικές κοινωνικές υποθέσεις.

Η έκκληση προς τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και την κοινή γνώμη έχει σκοπό να κερδίσει την υποστήριξη για τα αιτήματα της ομάδας δράσης, υποχρεώνοντας έτσι τον αντίπαλο να αποδεχτεί κάποια από αυτά.

Θα πρέπει όμως να τονιστεί ότι η παροχή υποστήριξης και η έκφραση αλληλεγγύης προς τα αιτήματα της ομάδας εξαρτάται από τη φύση των αιτημάτων (πόσο δίκαια και λογικά φαίνονται και κατά πόσο δεν συγκρούονται με βασικές κοινωνικές αξίες), από τις οικονομικές ή άλλες επιπτώσεις που ενδεχομένως έχει η ικανοποίησή τους στον μέσο πολίτη και από το τυχόν ηθικό έρεισμα του αιτήματος,

γιατί άλλο πράγμα είναι η άσκηση πίεσης από μια ομάδα και άλλο ο εκβιασμός του κοινωνικού συνόλου.

Στο αρχικό στάδιο χρειάζεται επίσης να προετοιμαστεί η Ομάδα Δράσης για τις διαπραγματεύσεις. Να αποφασιστεί ποια μέλη θα αποτελέσουν την διαπραγματευτική ομάδα, ποια τακτική θα ακολουθήσουν, ποιες αρμοδιότητες θα έχει η ομάδα, ποιες υποχωρήσεις μπορεί να κάνει, ποιος έχει την τελική ευθύνη για την επικύρωση της όποιας συμφωνίας. Σε περίπτωση διαφωνιών, τα μέλη της ομάδας πρέπει να δεσμευτούν να μην τις εκφράζουν δημοσίως, γιατί κάτι τέτοιο ωφελεί μόνο τον αντίπαλο, ο οποίος θα σπεύσει να αξιοποιήσει κάθε διχογνωμία. Ο Κοινωνικός Λειτουργός καθόλη τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων συμπαρίσταται και ενδυναμώνει την ομάδα, συμβουλεύει και εκπαιδεύει στις διάφορες τακτικές των διαπραγματεύσεων και οργανώνει μαζί τους τις διάφορες επισκέψεις και την ενημέρωση του κοινού. Μπορεί να συμπεριληφθεί στην διαπραγματευτική ομάδα, και τότε χρειάζεται να διευκρινιστεί ο ρόλος και οι αρμοδιότητές του. Είναι έργο του κοινωνικού λειτουργού να καταστήσει σαφές σε όλα τα μέλη ότι οι Διαπραγματεύσεις σημαίνουν συμβιβασμούς και υποχωρήσεις από τις αρχικές θέσεις και τα αιτήματα της Ομάδας Δράσης.

Στον τομέα της Κοινωνικής Πρόνοιας και Υγείας και, πιο συγκεκριμένα, στις διαπραγματεύσεις μεταξύ ομάδων πολιτών και εκπροσώπων Οργανισμών Υγείας και Πρόνοιας, η διαδικασία διαπραγματεύσεων εστιάζεται σε τρεις βασικές παραμέτρους: α) στη διαμόρφωση των αιτημάτων, β) στις μορφές και γ) τον τρόπο παρουσίασης «απειλών» και τη χρησιμοποίηση μιας προσέγγισης λογικών επιχειρημάτων ή αντίθετα την επίδειξη αδιαλλαξίας. Αυτές οι μορφές επικοινωνίας με τις οποίες η Ομάδα Δράσης επιδιώκει να πετύχει την έγκριση, τη συγκατάθεση ή τη δραστηριοποίηση κάποιου άλλου υπέρ των αιτημάτων της αποτελούν και σοβαρό αντικείμενο εργασίας του Κοινωνικού Λειτουργού.

Είναι πολύ βασικό να γνωρίζει ο Κοινωνικός Λειτουργός ότι για την επιτυχία της διαπραγμάτευσης τα αιτήματα με πρέπει να τεθούν μαξιμαλιστικό τρόπο, ώστε η υπαναχώρηση στα πραγματικά πλαίσια των επιδιώξεων να θεωρηθεί ως παραχώρηση προς τον αντίπαλο. Οι ομάδες κοινωνικής δράσης που διαπραγματεύονται με Οργανισμούς Υγείας και Πρόνοιας, έχουν περιορισμένες δυνατότητες να επιβάλλουν τα αιτήματά τους, γι' αυτό χρειάζεται να εμφανίζεται στα μάτια της κοινής γνώμης, ότι οι απαιτήσεις τους είναι μετριοπαθείς και λογικές, ώστε να υποχρεώνουν τον αντίπαλο σε συμβιβασμό. Αυτή η επιδίωξη είναι δυσκολότερη όταν τα αιτήματα δεν περιορίζονται στο να απαιτούν αλλαγές σε κάποια πολιτική μιας Οργάνωσης, αλλά προτείνουν και λύσεις. Το τελευταίο απαιτεί εμπειρογνωμοσύνη και πηγές, τις οποίες προμηθεύει ο Κοινωνικός Λειτουργός.

Στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, κάθε ένα από τα μέρη μπορεί να προσφέρει κάποια ανταλλάγματα ή να απειλήσει με κυρώσεις, προκειμένου να πιέσει το άλλο μέρος να δεχθεί τα αιτήματά του. Οι ομάδες όπου αναμειγνύονται Κοινωνικοί Λειτουργοί κατά κανόνα δεν έχουν να προσφέρουν ανταλλάγματα. Κάνουν χρήση των πιθανών απειλών για κυρώσεις. Εδώ ο Κοινωνικός Λειτουργός είναι ένας εμπειρογνώμονας που βοηθά, ώστε η χρησιμοποίηση απειλών να είναι αξιόπιστη. Με άλλα λόγια, τους βοηθά να διαμορφώσουν απειλές που να είναι πραγματοποιήσιμες, αλλιώς δεν λαμβάνονται υπόψη. Να αντιστοιχούν στο υπό διαπραγμάτευση θέμα και να μπορεί πράγματι η ομάδα να υποστεί το κόστος σε χρόνο, χρήμα και ανθρώπινο δυναμικό, που συνήθως προϋποθέτει η πραγματοποίηση μιας απειλής. Να «επισείεται» η απειλή, παρά να πραγματοποιείται, γιατί τότε χάνεται και η διαπραγματευτική της χρησιμότητα. Τέτοια παραδείγματα χρησιμοποίησης απειλών μπορεί να είναι Ομάδες που προβαίνουν σε συμβολική κατάληψη ενός δημόσιου κτιρίου ή του γραφείου κάποιου Υπουργού για λίγες ώρες, για να δώσουν το μήνυμα της ικανότητάς τους να δημιουργήσουν προβλήματα, εάν δεν ικανοποιηθούν τα αιτήματά τους. Καλύτερη πάντως τακτική για τη διαπραγματευτική ομάδα είναι αυτή της επίδειξης σύνεσης και εχεφροσύνης, ώστε να δίνει την εντύπωση ότι με υπευθυνότητα και λογικά επιχειρήματα διεκδικεί την ικανοποίηση των αιτημάτων της.

Στις διαπραγματεύσεις, όπως είδαμε, και τα δύο μέρη επιθυμούν να καταλήξουν σε διακανονισμό (συμφωνία). Με βάση τη μακρόχρονη εμπειρία του από τις Συλλογικές διαπραγματεύσεις μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων στη χώρα μας, ο νομικός - εργατολόγος Δρ. Α. Βάγιας εκφράζει την άποψη ότι:

« όσοι ασχολούνται με διαπραγματεύσεις, σπανίως φαντάζονται ότι μπορούν, και οφείλουν, να επιδιώξουν μια συμφωνία και για τις δύο- ή περισσότερες- πλευρές. Αντιπαρέρχονται, χωρίς να τα υποψιάζονται, τα κοινά τους συμφέροντα. Δεν είναι περίεργο, αφού πολλές φορές, ίσως τις περισσότερες, τα κοινά συμφέροντα δεν είναι προφανή. Είναι όμως προφανές, ότι μια συμφωνία που βασίζεται στην εξυπηρέτηση των κοινών συμφερόντων των μερών, θα φανεί, κατά πάσα πιθανότητα, βιώσιμη. Κοινότητα συμφερόντων δεν σημαίνει κατ' ανάγκη ταυτότητα συμφερόντων, ούτε καν ταυτότητα αντιλήψεων. Αντιθέτως μάλιστα, οι διαφορετικές αντιλήψεις ή εκτιμήσεις οδηγούν στη σύναψη συμφωνίας.»

Η διαπραγμάτευση είναι μια διαδικασία για έναν τέτοιο διακανονισμό και με τρόπο που τελικά όλοι κερδίζουν κάτι και όλοι υποχωρούν από τις αρχικές τους απαιτήσεις. (ΤΑ ΝΕΑ,1990).

Για να γίνει συνεπώς αποδεκτός ένας διακανονισμός, πρέπει να μην παρουσιάζεται ως παράδοση άνευ όρων στον αντίπαλο. Όταν υπάρχει αδιέξοδο, ζητείται συχνά η παρέμβαση τρίτων (π.χ. του Δημάρχου ή του Υπουργού Υγείας-Πρόνοιας), ώστε να φανεί ότι η υποχώρηση γίνεται, όχι λόγω των απειλών της ομάδας δράσης, αλλά ως παραχώρηση ώστε να επέλθει συμφωνία χάριν του «κοινού καλού».

3.2.4. Σύμβουλος Προώθησης Ειδικών Συμφερόντων (Social Lobbyist)

Η δύναμη των διαφόρων ομάδων που δρουν έμμεσα σε ένα κοινωνικοπολιτικό χώρο είναι παράγοντας που έχει τύχει έμμεσης αλλά και άμεσης αναγνώρισης από επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων. Μια ολόκληρη θεωρητική υποδομή έχει διαμορφωθεί για να περιγράψει τις ομάδες αυτές, τους μηχανισμούς που χρησιμοποιούν αλλά και τη μορφή αλληλεπίδρασής τους.¹⁹

Ξεκινώντας από την απλή διαπίστωση ότι οι διάφορες ομάδες έχουν διαφορετικά συμφέροντα ή ανάγκες, το φαινόμενο της διεκδίκησης των συμφερόντων αυτών είναι τόσο παλιό όσο και η ίδια η κοινωνία. Κατά μια άλλη έννοια και το **Lobby** αποτελεί μια παρασκηνιακή ομάδα πίεσης μέσω της οποίας οι άνθρωποι προσπαθούν να επηρεάσουν διαδικασίες λήψης αποφάσεων στις οργανωμένες κοινωνίες, ακόμη και σε εποχές που ο όρος Lobbying δεν είχε εφευρεθεί.

«Οι ομάδες ειδικών συμφερόντων είναι συμμαχίες ή οργανώσεις ανθρώπων με παρόμοια συμφέροντα, οι οποίες προσπαθούν να επηρεάσουν τις πολιτικές διαδικασίες προς όφελος αυτών των συμφερόντων. Εργατικά συνδικάτα, επαγγελματικοί σύλλογοι, επιχειρηματικές ομάδες και θρησκευτικές οργανώσεις συνιστούν ομάδες ειδικών συμφερόντων όταν επιχειρούν να επηρεάσουν τη νομοθεσία προς όφελός τους. Μερικές φορές, άτομα που ενδιαφέρονται για ένα συγκεκριμένο θέμα ενώνουν τις δυνάμεις τους προκειμένου να προωθήσουν τα πολιτικά και κοινωνικά τους συμφέροντα, όπως για παράδειγμα, η κίνηση για την κατάργηση των πυρηνικών και τα κινήματα για το περιβάλλον» (N. Godman 1996:294).

Λόμπυ: Παρασκηνιακή Ομάδα Πίεσης

«Η κύρια τακτική που ακολουθούν οι Ομάδες Ειδικών Συμφερόντων είναι η σύσταση λόμπυ,²⁰ η σύσταση ομάδων που ασκούν πιέσεις στις αρχές προκειμένου

¹⁹ Το συγκεκριμένο κείμενο βασίζεται κυρίως σε σημειώσεις της συγγραφέως από το μάθημα Κοινωνική Εργασία στην Τοπική Αυτοδιοίκηση (καθ. Χ. Βάγια, Εξ. Η' Εαρ. 2005), κατά τη διάρκεια της φοίτησής της.

²⁰ Ονομάζονται και Επιτροπές Πολιτικής Δράσης, όταν επιδιώκουν πολιτικά συμφέροντα.

να προωθήσουν τα συμφέροντά τους. Τα λόμπυ μπορούν να είναι ενημερωτικά (λεπτομερής ενημέρωση σε ένα συγκεκριμένο ζήτημα), ή μπορούν, χρησιμοποιώντας τους οικονομικούς και άλλους πόρους των ενδιαφερόμενων ομάδων, να επηρεάσουν τις ψήφους αιρετών πολιτικών ή διευθυντικών στελεχών ή τις αποφάσεις εκείνων που βρίσκονται στην εκτελεστική εξουσία»(N. Godman ο.π.:295).

Αυτές οι ομάδες συμφερόντων αποτελούν συχνά και οι ίδιες μια πηγή ισχύος. Υπάρχουν διάφορες θεωρίες για την έννοια του «Lobbying», οι οποίες διαμορφώθηκαν κατά την προσπάθεια κατανόησης και εξήγησης της δύναμής τους. Οι περισσότερες δεν αντιμάχονται το γεγονός ότι όλες οι ομάδες έχουν κάποια ισχύ, αλλά ούτε και το ότι οι νομοθέτες δεν παίρνουν αποφάσεις αποκλειστικά λόγω της αλληλεπίδρασης τους με τους προωθητές αυτών των ομάδων. Ωστόσο, σε γενικές γραμμές, εντός μιας κοινωνίας που διακρίνεται για την ποικιλία των αναγκών της, μόνο κάποιες θα καλυφθούν ή τουλάχιστον θα καλυφθούν πιο αποτελεσματικά μέσα από τη δραστηριοποίηση των κέντρων λήψης αποφάσεων (Harmon Zeigler χ.χ:184-185).

Το Lobbying λοιπόν αποτελεί μια μέθοδο Κοινωνικής Δράσης για τον Κοινωνικό Λειτουργό και περιλαμβάνει τις προσπάθειες που καταβάλλει μαζί με μία ομάδα, προκειμένου να επηρεάσει υπέρ των επιδιώξεων της τελευταίας ένα ή πολλά κέντρα ισχύος. Είναι φανερό ότι η συσπείρωση πολλών μελών στην ομάδα είναι πιθανότερο να φέρει μεγαλύτερο αποτέλεσμα. Αποτελεί εξάλλου συνηθισμένο πλέον φαινόμενο να συστήνονται ομάδες που θα διεκδικήσουν από κοινού ένα στόχο υπέρ των ιδίων μελών ή τρίτων.

Κύριο χαρακτηριστικό του Lobbying είναι η επικοινωνία και η αλληλεπίδραση. Ο στόχος της ομάδας δρα καταλυτικά, αφού αποτελεί το λόγο της συσπείρωσής της, για την επίτευξη του οποίου τα μέλη θα προσπαθήσουν να σχεδιάσουν την παρέμβαση τους. Ο στόχος του Lobby προσδιορίζει και άλλους παράγοντες, οι οποίοι θα αναλυθούν στη συνέχεια.

Η αλληλεπίδραση μπορεί να υλοποιηθεί σε τοπικό, εθνικό, διακρατικό επίπεδο και το αντικείμενο του Lobby μπορεί επίσης να είναι τοπικό, εθνικό ή διακρατικό. Αυτό συμβαίνει διότι η οργάνωση των κοινωνιών έχει αναπτυχθεί σε τέτοιο βαθμό ώστε να «διαπλέκονται» πολλά συμφέροντα και ανάγκες σε πολλά επίπεδα. Τα υπερτοπικά Lobby διευκολύνονται από το Διαδίκτυο και τις τεχνολογίες της Πληροφορικής.

Είναι φανερό πως ο ρόλος του Συμβούλου Προώθησης Ειδικών συμφερόντων επηρεάζεται από έναν αριθμό παραγόντων. Μία σημαντική παράμετρος είναι το **περιβάλλον**. Δηλαδή το πολιτιστικό και κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο, το οποίο παίζει καθοριστικό ρόλο στην έκβαση των προσπαθειών. Αυτό το

περιβάλλον είναι σημαντικό, γιατί συχνά προκύπτουν απρόβλεπτες αλλαγές σε αυτό, που μπορούν να ανατρέψουν τον αρχικό σχεδιασμό.

Η προσοχή, όμως, στο περιβάλλον γενικά δεν πρέπει να υποβαθμίζει τη σημασία του ρόλου κάθε μέλους της ομάδας πίεσης ή πειθούς. Το περιβάλλον απλά παρέχει ένα πλαίσιο, μέσα στο οποίο το μέλος μπορεί να εκφραστεί (Harmon Zeigler, *The Effects of Lobbying: A Comparative Assessment* χ.χ).

Ο ρόλος του συμβούλου Κοινωνικού Λειτουργού στο πλαίσιο των επαφών του με τους αντιστεκόμενους κοινωνικούς οργανισμούς ή με τα κέντρα πολιτικής ισχύος είναι να προσφέρει υπηρεσίες διαμεσολάβησης μεταξύ της ομάδας δράσης και των εκπροσώπων των τελευταίων, προκειμένου να επιτευχθεί διακανονισμός σχετικά με τα επίμαχα ζητήματα μεταξύ των δύο πλευρών. Σχετική έρευνα σε Ελληνικές Κοινωνικές Υπηρεσίες (Δημητρακοπούλου και Πέππας, 1999:107) έδειξε ότι α) οι Κοινωνικοί Λειτουργοί χρησιμοποιούν το Lobbying για προώθηση θεμάτων που αφορούν κυρίως αλλοδαπούς (πολιτικούς πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο, μετανάστες), οι οποίοι είναι κοινωνικά αποκλεισμένοι, και β) για γενικότερα θέματα που αφορούν την Υπηρεσία τους ή θέματα προνομιακής πολιτικής για άλλες ομάδες.

Με το Lobbying ουσιαστικά ο Κοινωνικός Λειτουργός εργάζεται στο πλαίσιο των αλληλεπιδράσεων της «ομάδας συμφερόντων» ή της «ομάδας πίεσης» που διεκδικεί μια αναγνώριση δικαιώματος, θεσμού ή αιτήματος από ένα πρόσωπο η μία άλλη ομάδα η οποία έχει τη δύναμη να το κάνει.

Η επικοινωνία μεταξύ των δύο αυτών μερών (ομάδα συμφερόντων και κέντρα ισχύος) πραγματοποιείται με ποικίλους τρόπους έμμεσα η άμεσα και έχει δύο κατευθύνσεις:

- Επικοινωνία της ομάδας συμφερόντων με τους αντίπαλους ή αναποφάσιστους νομοθέτες (βουλευτές) για την επίτευξη της επιδιωκόμενης αλλαγής.
- Επικοινωνία με αντιπάλους με σκοπό, όχι απλώς την συγκεκριμένη αλλαγή αλλά και τη μετεξέλιξή τους σε θερμούς υποστηρικτές του σκοπού της ομάδας συμφερόντων.

Ωστόσο, η διαδικασία της επικοινωνίας θεωρείται ότι στηρίζεται στην αποστολή και αποδοχή του μηνύματος, το οποίο μπορεί να είναι πληροφοριακό ή συγκινησιακό, με σκοπό πάντως να πείσει τους αναποφάσιστους ή και να τους μεταπείσει από αρχικές θέσεις.

Κατά την εφαρμογή του Lobbying είναι σημαντικό ο Σύμβουλος Κοινωνικός Λειτουργός να έχει ξεκαθαρίσει εκ των προτέρων τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα. Σε γενικές γραμμές, αν το Lobbying είναι πληροφοριακό – ενημερωτικό επιδιώκεται η γενική ή ειδική ενημέρωση του Κέντρου ισχύος. Αν το Lobbying είναι προσηταιριστικό

(persuasive), επιδιώκεται η μερική ή ολική αλλαγή τοποθέτησής του. Τόσο το πληροφοριακό όσο και το προσεταιριστικό Lobbying επιδιώκουν μία αλλαγή στάσης ή γνώμης και μια αλλαγή πρακτικής, που θα έχει θετικό αποτέλεσμα για τα συμφέροντα και τα δικαιώματα της ομάδας.

Ανεξάρτητα από τις πρακτικές του Lobbying, η στάση των κέντρων ισχύος (πιθανό επιδιωκόμενο αποτέλεσμα) απέναντι στις διεκδικήσεις της ομάδας πίεσης ή πειθούς (persuasion), εκδηλώνεται με τρεις τρόπους:

1. Γίνονται αρωγοί, που ασπάζονται τους σκοπούς και τους στόχους της «ομάδας ενδιαφερόντων» και την διευκολύνουν στις επιδιώξεις της.
2. Παραμένουν ουδέτεροι οι οποίοι, παρά την ενημέρωσή τους με συγκεκριμένες και ακριβείς πληροφορίες, δεν παίρνουν θέση.
3. Παραμένουν αντιστεκόμενοι και δεν προχωρούν σε αλλαγή στάσης.

3.2.5. Αναμέτρηση (Confrontation) – Τακτικές Μη Βίας (Non Violence Tactics)

Οι μέθοδοι διαπάλης και οι τακτικές αναμέτρησης μιας ομάδας κοινωνικής δράσης με μια κοινωνική Οργάνωση χρησιμοποιούνται, όταν έχει επιλεγεί η στρατηγική της σύγκρουσης μεταξύ των αντιπάλων. Άλλωστε, οι ριζικές λύσεις στη διεκδίκηση κοινωνικών δικαιωμάτων δεν πραγματοποιούνται χωρίς συγκρούσεις και αναμετρήσεις, αφού εκείνοι οι οποίοι έχουν δύναμη και ελέγχουν τους κοινωνικούς και οικονομικούς πόρους δεν είναι πρόθυμοι να τους παραχωρήσουν χωρίς αντίσταση.

Η κοινωνική σύγκρουση δεν είναι απαραίτητα μια αρνητική στρατηγική, όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο. Παρ' όλα αυτά, η χρησιμοποίηση τακτικών αναμέτρησης πρέπει να είναι η τελευταία επιλογή ενός Κοινωνικού Λειτουργού. Όταν οι τακτικές της Συνηγορίας, της Διαμεσολάβησης και των διαπραγματεύσεων δεν επιφέρουν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, τότε η προσφυγή σε τακτικές αντιπαράθεσης και αναμέτρησης κρίνεται αναγκαία και πρωταρχική. Προϋπόθεση, βέβαια, αποτελεί η συμφωνία του συστήματος – πελάτη και στη συνέχεια μια καλά οργανωμένη Ομάδα Δράσης, με συνοχή, επίγνωση των δυσκολιών και κάποια εμπειρία στη χρησιμοποίηση τέτοιων δραστικών μεθόδων. Χρειάζεται επίσης η έμπρακτη υποστήριξη της Οργάνωσης προς τον κοινοτικό Κοινωνικό Λειτουργό και η υποστήριξη κάποιων Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας και κάποιων αξιόλογων κοινωνικών ομάδων ή Σωματείων. Μια τέτοια υποστήριξη από θετικά επικοινωνιακά κοινά νομιμοποιεί την διεκδίκηση των δικαιωμάτων της Ομάδας Δράσης.

Οι μέθοδοι και οι τακτικές της αναμέτρησης αναπτύσσονται κλιμακωτά από τις πιο ήπιες (μη βίαιες) έως τις ακραίες μορφές διαμάχης.

Συνήθως η αντιπαλότητα αρχίζει με την επισημοποίηση της διαφωνίας με μια διακήρυξη, στην οποία καταγγέλλεται η άρνηση τού αντιπάλου να δεχθεί την ικανοποίηση των αιτημάτων της Ομάδας Δράσης, που εκπροσωπεί το σύστημα - πελάτη του Κοινωνικού Λειτουργού. Στη διακήρυξη συνήθως τονίζεται ότι έχουν προηγηθεί προσπάθειες για εξεύρεση λύσης μέσα από συζητήσεις και διαπραγματεύσεις, στις οποίες ο αντίπαλος δεν ανταποκρίθηκε θετικά και, συνεπώς, η μόνη διέξοδος πλέον είναι η αναμέτρηση.

Ένα επόμενο βήμα στην κλιμάκωση της αντιπαράθεσης είναι η παραβίαση από την Ομάδα Δράσης κανόνων καλής συμπεριφοράς. Με άλλα λόγια, « η ομάδα προβαίνει σε δραστηριότητες, οι οποίες μπορεί να ερμηνευτούν ότι εκτρέπονται από τα όρια της επιτρεπόμενης και επιθυμητής κοινωνικής συμπεριφοράς. Τέτοιες δραστηριότητες περιλαμβάνουν διαμαρτυρίες, πορείες, διαδηλώσεις, εμπορικό αποκλεισμό (μποϊκοτάζ), παρακράτηση ενοικίων (σε περιπτώσεις διαμάχης μεταξύ ενοικιαστών και ιδιοκτητών) ή άλλου είδους πληρωμών σε Οργανισμούς κοινής ωφελείας απόρριψη για τιμολογιακής πολιτικής που θεωρείται απαγορευτική για οικονομικά δυσπραγούσες ομάδες τού πληθυσμού (π.χ. πολύτεκνους, ανέργους, μονογονεϊκές οικογένειες, αναπήρους)» (Σταθόπουλος 2000:203). Η κλιμάκωση της διαπάλης, συχνά οδηγεί την Ομάδα Δράσης στην παραβίαση της δημόσιας τάξης και του Νόμου. Εκδηλώνεται με μεθόδους πολιτικής ανυπακοής και μη συνεργασίας με τις επίσημες αρχές του Κράτους ή των ΟΤΑ.

Αυτές οι μέθοδοι διαμαρτυρίας και διαμάχης έχουν περιορισμένη εφαρμογή στην μεθοδολογία της κοινωνικής Δράσης και μόνο τότε, όταν η Ομάδα Δράσης μπορεί να τεκμηριώσει τους ηθικούς κανόνες, οι οποίοι δικαιολογούν αυτές τις μορφές έντονης διαμάχης.

«Οι τακτικές πολιτικής ανυπακοής και παθητικής αντίστασης (μη - βίαιες διαδικασίες) χρησιμοποιήθηκαν εκτεταμένα κατά την δεκαετία τού 1960 στις Η.Π.Α. από ομάδες και κοινωνικά κινήματα για τα πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα των Μαύρων υπέρ της ειρήνης και τον τερματισμό του πολέμου. Όπως υποστηρίζει ο Boardman(1971:181):

“τα όπλα που κάποιος πρέπει να χρησιμοποιεί για την υπεράσπιση της Ειρήνης είναι τα όπλα τα οποία αντιστοιχούν με τους επιδιωκόμενους σκοπούς. Αυτά είναι τα όπλα της αλήθειας, της αγάπης, της ευσπλαχνίας, της ισότητας, της κατανόησης της κοινότητας. Χρησιμοποιούνται για να δημιουργήσουν και όχι για να καταστρέψουν, να δημιουργήσουν έναν κόσμο που ενδιαφέρεται να φτιάξει την κοινότητα τής ανθρωπότητας, και όχι για να

στηρίζουν τα περιορισμένα συμφέροντα τού ενός ή τού άλλου ατόμου, ομάδας ή έθνους”.

Επισημαίνοντας το ηθικό υπόβαθρο για την χρησιμοποίηση μεθόδων αναμέτρησης, ο Gregg (1971:100) τονίζει μεταξύ άλλων ότι “η τακτική της μη βίας απαιτεί θάρρος, δυναμική ενέργεια, ικανότητα να αντέχεις κούραση και να υποφέρεις, αυτοθυσία, αυτοέλεγχο, ιπποτισμό και δράση”. Στο ίδιο πνεύμα και ο Rawls (1969:247) δικαιολογεί την τακτική της μη βίαιης πολιτικής ανυπακοής επισημαίνοντας ότι “η μη βίαιη μορφή τής πολιτικής ανυπακοής αναφέρεται στο γεγονός ότι αποσκοπεί στην αποκατάσταση ενός αισθήματος δικαίου από την πλειοψηφία τού λαού, και η υπακοή προς τους νόμους μπορεί να θεωρηθεί μια έκφραση των πεπαιθώσεων τού πολίτη”. Συνεχίζει με την άποψη ότι η πολιτική ανυπακοή, στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής κοινωνίας, θεωρείται ως μία μορφή έκκλησης στις αρχές τού δικαίου και στις ηθικές αρχές τού δημόσιου βίου, όπως εκφράζονται στο Σύνταγμα κάθε Κράτους» (Σταθόπουλος ο.π.:204-205).

Η χρησιμοποίηση των μεθόδων και τεχνικών αναμέτρησης αποσκοπεί:

➤ Να επηρεάσει θετικά τη συμπεριφορά των μελών της Ομάδας Δράσης. Για παράδειγμα, η επιτυχής κινητοποίηση δημιουργεί ένα αίσθημα συνοχής στην ομάδα, ανεβάζει το ηθικό των μελών, εμπνέει την αποφασιστικότητά τους να συνεχίσουν τον αγώνα. Η άλογη χρήση αυτών των μεθόδων μπορεί να φέρει τα αντίθετα αποτελέσματα.

➤ Να ευαισθητοποιήσει την κοινή γνώμη και την ευρύτερη κοινωνία για τις θέσεις της «καταπιεζόμενης» ομάδας και για τα προβλήματα της παραμελημένης κοινότητας. Η δημοσιοποίηση του θέματος με κινητοποιήσεις και καθιστικές διαδηλώσεις δραματοποιεί μια κατάσταση, «υποχρεώνει» τα μέσα μαζικής επικοινωνίας να το παρουσιάσουν και, φυσικά, εξαναγκάζει πολιτικούς και κοινωνικούς φορείς να πάρουν θέση.

➤ Να προκαλέσει αισθήματα απειλής και φόβου στην Οργάνωση – στόχο ή στο υπεύθυνο κέντρο ισχύος. Ο αντίπαλος δέχεται πιέσεις να συμμορφωθεί με τις θέσεις και να ικανοποιήσει τα αιτήματα της ομάδας, ιδιαίτερα αν η ομάδα μπορεί να κινητοποιήσει έναν μεγάλο αριθμό ατόμων, ώστε να φανεί ότι υπάρχει σημαντική μαζική υποστήριξη. Συχνά η απειλή βίας (παρακώλυση της ομαλής λειτουργίας του αντιπάλου με μία δραστική αναμέτρηση) συμβάλλει καθοριστικά στην ικανοποίηση των αιτημάτων τής Ομάδας.

Υπάρχουν τρεις βασικές κατηγορίες τρόπων αναμέτρησης με τον αντίπαλο στην Κοινωνική Δράση:

A. Διαμαρτυρίες-διαδηλώσεις, ώστε να προβληθεί με έντονο τρόπο το πρόβλημα στην κοινή γνώμη και στους υπεύθυνους.

B. Αποχή από μια δραστηριότητα (π.χ. γονείς αρνούνται να στείλουν στο σχολείο τα παιδιά τους αντιδρώντας στις άθλιες συνθήκες εκπαίδευσης).

Γ. Παρακώλυση και παρεμπόδιση της ομαλής λειτουργίας της κοινωνικής οργάνωσης ή του αντίπαλου κέντρου ισχύος.

Δεν είναι εύκολο ούτε και εφικτό να απαριθμήσει κανείς όλες τις τεχνικές και τους συνδυασμούς τακτικών που χρησιμοποιούνται σε κάθε κατηγορία. Η εμπειρία, οι διαθέσιμοι πόροι, το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας της Ομάδας Δράσης και, κυρίως, η δεξιότητα και η εφευρετικότητα του Κοινωνικού Λειτουργού και των μελών της ομάδας καθορίζουν ποιες μορφές παρέμβασης θεωρούνται κατάλληλες σε κάθε περίπτωση.

Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν η συλλογή υπογραφών, η ενημέρωση των κατοίκων από πόρτα σε πόρτα για το αίτημα προς αλλαγή με διανομή ενημερωτικού υλικού, η πρόσκληση σε δημόσιες συγκεντρώσεις. Η χρησιμοποίηση τακτικών πίεσης προς πολιτικούς (Υπουργούς, Βουλευτές, Δημάρχους) ή προς ανώτερα στελέχη τής Δημόσιας Διοίκησης (Διοικητές Οργανισμών, Διευθυντών Υπηρεσιών/Ιδρυμάτων Υγείας και Πρόνοιας) είναι, σε ορισμένες περιπτώσεις, επιβεβλημένη και αποδίδει αποτελέσματα. Χρειάζεται βέβαια το στέλεχος να γνωρίζει ποιες είναι οι δυνατότητες και ποιοι οι περιορισμοί κάτω από τους οποίους μπορούν να λάβουν αποφάσεις. Χρειάζεται, όπως επισημαίνουν οι Rubin και Rubin (1986:241, στο Σταθόπουλος ο.π.:208), να εξισορροπεί την απειλή ή και την άσκηση πίεσης με τη λογική.

Στον Πίνακα Χ (σελ 81) περιγράφονται οι πιθανές τακτικές πίεσης προς πολιτικά πρόσωπα τις οποίες μπορούν να χρησιμοποιήσουν ομάδες Κοινοτικής Δράσης με τα αντίστοιχα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα.

Στην κατηγορία της άρνησης κάθε συνεργασίας περιλαμβάνονται οι απεργίες, το μποϊκοτάρισμα προϊόντων, η αποχή από τα καθήκοντα για ένα περιορισμένο χρονικό διάστημα ή από ένα συγκεκριμένο έργο. Για παράδειγμα, αποτελεσματική χρήση της τεχνικής του μποϊκοτάζ γίνεται από ενώσεις καταναλωτών εναντίον συγκεκριμένων υπερτιμημένων προϊόντων ή εναντίον συγκεκριμένων καταστημάτων, επειδή παρέχουν υπηρεσίες χαμηλού επιπέδου, έχουν υπερτιμημένα προϊόντα, δεν προσλαμβάνουν γυναίκες, νέους ή μέλη κάποιας εθνοτικής ομάδας ως εργατικό δυναμικό. Όσο μεγαλύτερη είναι η συμμετοχή του κοινού, τόσο πιο αποτελεσματική είναι η χρήση αυτών των μορφών παρέμβασης και μειώνεται η πιθανότητα κυρώσεων.

Πίνακας Χ. "Τακτικές πίεσης από ομάδες κοινοτικής δράσης"

Τακτικές	Πλεονεκτήματα	Μειονεκτήματα
Κινητοποίηση μεγάλου αριθμού πολιτών όταν συζητούνται νομοσχέδια.	Δείχνει την πιθανότητα για δυναμική δράση, το ενδιαφέρον των ψηφοφόρων για το θέμα.	Μπορεί να θεωρηθεί ως απειλή, να μετατραπεί σε θέαμα - εκδήλωση.
Υποβολή ενός ψηφίσματος για το θέμα.	Παρουσιάζει στοιχεία, ενισχύει την παρέμβαση πολιτικών οι οποίοι είναι θετικά τοποθετημένοι.	Απαιτείται προσοχή ώστε να ελεγχθούν τα στοιχεία για την ακρίβεια και αξιοπιστία τους.
Κατάθεση αναφοράς με υπογραφές.	Δείχνει στους αιρετούς ότι το αίτημα της ομάδας δράσης υποστηρίζεται από μεγάλο αριθμό ψηφοφόρων.	Μπορεί να αγνοηθεί η αίτηση γιατί είναι γνωστό ότι όλοι σχεδόν οι πολίτες υπογράφουν τέτοιες αναφορές χωρίς πάντα να γνωρίζουν περί τίνος πρόκειται.
Παρασκηνιακή δράση για την προώθηση του θέματος σε ξεχωριστές επαφές με κάθε ένα πολιτικό.	Η δυνατότητα ειλικρινούς ανταλλαγής απόψεων, βοηθάει την ομάδα να συνεκτιμήσει σε ποιες άλλες πιέσεις για το θέμα υπόκεινται οι πολιτικοί.	Η συμμετοχή μεγάλου αριθμού πολιτών δεν είναι εφικτή. Μπορεί να δημιουργήσει υπόνοιες για "συμβιβασμό".
Μαζική αποστολή επιστολών.	Δείχνει ότι υπάρχει έντονο ενδιαφέρον για το θέμα.	Επιστολές οι οποίες είναι τυποποιημένες, έχουν πολύ περιορισμένη επίδραση.
Τηλεφωνήματα / τηλεγραφήματα / Τηλεομοιότυπα.	Δείχνει πως η ομάδα δράσης έχει ευρύτερη υποστήριξη για το θέμα.	Επειδή είναι προφορικά, τα μηνύματα δεν καταγράφονται ως αποδεικτικό στοιχείο. Τα πολλά τηλεφωνήματα μπορεί να δημιουργήσουν δυσλειτουργία. Εμποδίζουν την ομαλή επικοινωνία με το κοινό.
Υποδείξεις για τη διατύπωση του Νόμου.	Βοηθάει τους αιρετούς να μάθουν τι ακριβώς ζητάει η ομάδα δράσης.	Περιορίζει τη διαπραγματευτική δύναμη της ομάδας γιατί παρουσιάζει ποια ακριβώς είναι τα αιτήματά της.
Παρευρίσκεται η ομάδα στην ψήφιση του Νόμου.	Επιβεβαιώνει την έντονη πρόθεση της ομάδας να παρακολουθήσει τη σωστή εφαρμογή του Νόμου.	Είναι μια χρονοβόρος διαδικασία.

Πηγή: Rubin &Rubin 1986:240, στο Π. Σταθόπουλος 2000:209.

Στην κατηγορία ενεργητικής παρακώλυσης της λειτουργίας ενός κοινωνικού οργανισμού, συνήθως παραβιάζεται κάποιος νόμος που δεν την επιτρέπει. Συνεπώς μπορεί να υπάρξουν νομικές κυρώσεις, συλλήψεις, καταδικαστικές αποφάσεις σε βάρος συγκεκριμένων μελών της Ομάδας Δράσης. Καταλήψεις, ανθρωπίνες αλυσίδες με σκοπό να παρεμποδίστούν εργάτες να προσέλθουν στην Υπηρεσία τους, είναι κλασσικά παραδείγματα. Στις περιπτώσεις αυτές, η συμμετοχή των μελών πρέπει όχι μόνο να είναι προαιρετική, αλλά και ο Κοινωνικός Λειτουργός φροντίζει, ώστε οι συμμετέχοντες να γνωρίζουν πλήρως τις συνέπειες των πράξεων τους.

Εν κατακλείδι, οι διάφορες μορφές και μέθοδοι διαμάχης και αναμέτρησης εντάσσονται σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο σύγκρουσης χωρίς την χρήση βίας. Η φιλοσοφία της προώθησης των στόχων μιας ομάδας χωρίς την χρησιμοποίηση βίας είναι γνωστή ως μη - βία και συνδέεται ιστορικά με τους αγώνες του Ghandi για την ανεξαρτησία της Ινδίας από το αποικιακό καθεστώς της Μεγάλης Βρετανίας.

Αρμοδιότητες και συμβολή του κοινοτικού Κοινωνικού Λειτουργού

□ Το έργο του Κοινωνικού Λειτουργού

Αξιοποιώντας ένας Κοινωνικός Λειτουργός τις μεθόδους διαπάλης και αναμέτρησης, πρέπει να γνωρίζει επακριβώς «τι περιμένει να επιτύχει, ποιες είναι οι προτεραιότητες όσον αφορά τα μέλη της ομάδας, το ευρύτερο κοινό και τον αντίπαλο». Οι Brager και Speht (1973:278) επισημαίνουν την ευθύνη του στελέχους να διατηρεί μία συναισθηματική απόσταση από τις δραστηριότητες της ομάδας δράσης, ώστε να μπορεί να εκτιμήσει με αντικειμενικότητα τα γεγονότα και να αποφασίσει για τη στρατηγική που πρέπει να υιοθετήσει η ομάδα.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός που χρησιμοποιεί την άμεση αλλά μη βίαιη Κοινωνική Δράση οφείλει να είναι αντικειμενικός και να υιοθετεί μια στάση Το στέλεχος Κοινοτικής Εργασίας πρέπει να έχει την ικανότητα να υιοθετεί μια στάση κατανόησης για τον αντίπαλο δηλαδή για την Οργάνωση - στόχο. Έτσι, μπορεί να ακούσει, να παρατηρήσει και να κατανοήσει τις θέσεις «του αντιπάλου» και να καταλήξει σε σωστές αποφάσεις για τις μεθόδους και τακτικές που πρέπει να υιοθετήσει η Ομάδα Δράσης.

Σχετικά με τα μέλη και τους υποστηρικτές της Ομάδας Δράσης, ο Κοινωνικός Λειτουργός οφείλει να αρχίζει με τις τακτικές εκείνες, οι οποίες είναι πιο ήπιες και δεν είναι παράνομες. Προοδευτικά χρησιμοποιεί πιο δραστικές τακτικές που συνήθως είναι εκτός Νόμου και επισύρουν κυρώσεις. «Ο μέσος πολίτης είναι εξοικειωμένος και περισσότερο διατεθειμένος να χρησιμοποιήσει τακτικές, οι οποίες είναι χαμηλού κινδύνου και απαιτούν περιορισμένη ενέργεια και χρόνο: Όσο περισσότεροι κάτοικοι-

πολίτες παίρνουν μέρος σε μια δραστηριότητα, τόσο ο επαγγελματίας της Κοινωνικής Εργασίας με Κοινότητα μπορεί να τονίζει προς τον “αντίπαλο” ότι η Ομάδα είναι αντιπροσωπευτική τού γενικού πληθυσμού και μπορεί να διαπραγματευθεί για τα αιτήματα της» (Σταθόπουλος ο.π.:212).

Επειδή η χρησιμοποίηση τακτικών διαπάλης δημιουργεί έντονα συναισθήματα στα μέλη για ένα περιορισμένο χρονικό διάστημα, ο Κοινωνικός Λειτουργός τότε μπορεί να αξιοποιήσει με τεχνικές κινητοποίησης τα μέλη, επειδή η συναισθηματική ένταση και τα αισθήματα «εχθρότητας προς τον αντίπαλο» είναι έντονα. Έτσι επιτυγχάνει τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα στις διαπραγματεύσεις.

Τελικά, η αποτελεσματικότητα των μεθόδων αναμέτρησης εξαρτάται από το βαθμό ανταπόκρισης του αντίπαλου κέντρου ισχύος στα αιτήματα της Ομάδας Δράσης. Γι' αυτό ο Κοινωνικός Λειτουργός πρέπει να εντοπίσει και να εστιάσει τις πιέσεις στα πλέον ευάλωτα σημεία τού αντιπάλου. Αυτά μπορεί να είναι η δημόσια εικόνα ή οι οικονομικές κυρώσεις.

Όσο πιο απρόσωπος και αφανής είναι ο αντίπαλος (π.χ. Υπουργείο Υγείας - Πρόνοιας), τόσο πιο αναποτελεσματική είναι η προσπάθεια να καλλιεργηθούν έντονα συναισθήματα εναντίων του. Όπως τόνιζε χαρακτηριστικά ο Alinski «Το Δημαρχείο είναι μια άψυχη οντότητα και οι εταιρείες δεν έχουν ψυχή ούτε ταυτότητα» (1971 στο Σταθόπουλος 1990:223-228). Οι ενέργειες του Κοινωνικού Λειτουργού και της Ομάδας Δράσης πρέπει να στρέφονται προς συγκεκριμένα πρόσωπα εξουσίας. Όταν αξιωματούχοι κρατικών φορέων βρίσκονται αντιμέτωποι με τέτοιες τακτικές. Η Ομάδα Δράσης ούτε το χρόνο ούτε τους πόρους διαθέτει για ν' αρχίσει διαπραγματεύσεις με όλη την κρατική γραφειοκρατία.

□ Επαγγελματική δεοντολογία

Τα θέματα δεοντολογίας και ευθυνών του Κοινωνικού Λειτουργού στην Κοινωνική Δράση, και ιδιαίτερα όταν διευκολύνει την στρατηγική της άμεσης αναμέτρησης, είναι σοβαρά.

Κατ' αρχήν φέρνει στο προσκήνιο το θέμα της συμβατότητας αυτών των τρόπων παρέμβασης με τα κοινώς αποδεκτά ηθικά κριτήρια της επαγγελματικής δράσης. Κατά κανόνα, οι Κοινωνικοί Λειτουργοί από τους χώρους Υγείας, Ψυχικής Υγείας, Κοινωνικής Πρόνοιας, Λαϊκής Επιμόρφωσης, συνεργάζονται με τους πελάτες - χρήστες των Υπηρεσιών και τους ασθενείς στη βάση αμοιβαίου σεβασμού, εμπιστοσύνης και προστατευτικής στάσης προς τον εξυπηρετούμενο και σπανίως τους οργανώνουν για να «επιτίθενται» στον κοινωνικό οργανισμό που τους εξυπηρετεί.

Όταν εφαρμόζει τεχνικές πολιτικών ελιγμών που, μέχρι ενός βαθμού, περικλείουν μεταχείριση των άλλων, διπλωματικότητα, πονηρία και ίσως παραπληροφόρηση, τίθενται ηθικά διλήμματα και ερωτηματικά ως προς τη στάση και τις αξίες του επαγγελματία Κοινωνικού Λειτουργού. Οι Brager και Specht (1973:284-299) και ο Alinski (1971 ο.π.) εξετάζουν αυτά τα ζητήματα από τη σκοπιά της πρακτικής της Κοινοτικής Κοινωνικής Εργασίας. Τονίζουν ότι υπάρχει μία θεμελιώδης διαφορά, ως προς το ποιος θεωρείται «εξυπηρετούμενος» στην Κλινική Κοινωνική Εργασία (με περιπτώσεις), και στην Κοινοτική Κοινωνική Εργασία ιδιαίτερος στην προσέγγιση της Κοινωνικής Δράσης. Στην επαγγελματική σχέση με περιπτώσεις, ο εξυπηρετούμενος εξαρτάται από τον επαγγελματία και η βάση της σχέσης τους είναι η αμοιβαία εμπιστοσύνη. Ο επαγγελματίας δεν έχει δικαίωμα να παραβιάσει αυτόν τον κανόνα και να παγιδεύσει τον εξυπηρετούμενο.

Στην περίπτωση της Κοινωνικής Δράσης ο Κοινωνικός Λειτουργός συχνά έχει επαφές και θεωρεί ως «πελάτη» την οργάνωση, η οποία παρέχει υπηρεσίες προς εξυπηρετούμενους, που ο Κοινωνικός Λειτουργός έχει δεχθεί και έχει αναλάβει να υπερασπιστεί προασπίζοντας τα δικαιώματά τους. Ο «πελάτης» στην προκειμένη περίπτωση, έχει συνήθως περισσότερη δύναμη από τον Κοινωνικό Λειτουργό και την Ομάδα Δράσης που αναλαμβάνει την διαπραγματευτική δράση. Ακόμη, ο Κοινωνικός Λειτουργός προκειμένου να επιτύχει στο έργο του συνεργάζεται με εκπροσώπους άλλων Οργανώσεων, με κρατικές Υπηρεσίες, ομάδες πίεσης και συντεχνίες, με διαφορετικά συμφέροντα από τα δικά του. Συνεπώς, «οι παίκτες του παιχνιδιού» είναι άλλοι και παίζουν με άλλους κανόνες από εκείνους του θεραπευτή.

Στο πλαίσιο αυτών των σχέσεων επιρροής και εξουσίας μεταξύ των εμπλεκόμενων «εταίρων», είναι αναπότρεπτη η προσφυγή σε μεθόδους και τεχνικές πολιτικών ελιγμών, παραπλάνησης και χειριστικής συμπεριφοράς. «Η επαγγελματική “αγνότητα”, εκτός του ότι συνιστά αφέλεια, “μπορεί να στοιχίσει πολύ ακριβά στα θύματα των κοινωνικών προβλημάτων”, όπως επιγραμματικά τονίζουν οι Brager και Specht (1973:286 ο.π.). Αν δεχτούμε λοιπόν ότι, στην Κοινωνική Δράση, είναι αναπόφευκτες τέτοιες πρακτικές, πρέπει να αναζητηθούν οι κανόνες και να οριοθετηθούν οι περιπτώσεις οι οποίες δικαιώνουν τη χρήση τους από το επαγγελματικό στέλεχος: να καθοριστεί, με άλλα λόγια, πότε επιτρέπεται, για ποιους σκοπούς και προς ποιους να μετέρχεται και να επινοεί ο επαγγελματίας τακτικές μεταχείρισης και πολιτικών ελιγμών προς τους συμπαίκτες του.

Πρώτος κανόνας είναι ότι δεν επιτρέπεται η χρησιμοποίηση πολιτικών ελιγμών, τεχνασμάτων, δόλου και μερικής πληροφόρησης για προσωπικό του όφελος.

Δεύτερος κανόνας είναι ότι δεν πρέπει να χρησιμοποιεί αυτές τις μεθοδεύσεις στη σχέση και στις συναλλαγές του με την Ομάδα Δράσης με την οποία έχει σύμβαση έργου.

Τρίτος κανόνας είναι ότι επιτρέπεται η χρησιμοποίηση τεχνικών μεταχείρισης όταν αυτό ωφελεί μέλη μη προνομιούχων ομάδων (π.χ. άγαμες μητέρες) που αδυνατούν να διεκδικήσουν παροχές από τις Κοινωνικές Υπηρεσίες.» (Σταθόπουλος 2000:215).

Από την άλλη μεριά, όμως, η χρησιμοποίηση αυτών των τεχνικών, όσο θεμιτή κι αν είναι κάτω από ορισμένες συνθήκες, ενέχει κινδύνους και κόστος. Κατ' αρχήν, τα μέλη της Ομάδας Δράσης μπορεί να αμφιβάλλουν για την διαφάνεια και την αξιοπιστία του Κοινωνικού Λειτουργού όπως και η Οργάνωση την οποία εκπροσωπεί και από την οποία αμείβεται.

Ο Alinski (1971 ο.π.) έχει τονίσει με πολλή πειστικότητα και σαφήνεια ότι το κατά πόσο οι σκοποί αγιάζουν τα μέσα είναι ένα ψευδο-δίλημμα που χρησιμοποιούν οι ισχυροί για να επιβάλλουν τις θέσεις τους στους ανίσχυρους. Οι σκοποί και τα μέσα που χρησιμοποιούνται είναι αλληλένδετα και το ένα επηρεάζει το άλλο, σε κάθε περίπτωση.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός πρέπει να προετοιμάζεται για το ενδεχόμενο μία ειρηνική διαδήλωση να εξελιχθεί σε βίαιες πράξεις, είτε γιατί προκλήθηκαν τα μέλη της ομάδας από τον αντίπαλο ή την αστυνομία, είτε από κάποια άλλη αιτία. Μια τέτοια εξέλιξη είναι ανεπιθύμητη και, οπωσδήποτε, το κοινωνικό και οικονομικό κόστος για την ομάδα δράσης είναι πολύ μεγάλο. Η επιστράτευση σωματικής βίας και η χρησιμοποίηση άλλων μορφών βίαιης συμπεριφοράς, καταστροφής αντικειμένων, περιουσιακών στοιχείων, σαφώς δεν μπορούν να αποτελέσουν αποδεκτές μορφές και μεθόδους δράσης από στελέχη Κοινωνικής Εργασίας. Δεοντολογικοί κανόνες δεν επιτρέπουν στον Κοινωνικό Λειτουργό να εμπλακεί ο ίδιος, να ενθαρρύνει ή και να ανεχθεί τη βία ως μέσο για την επίλυση κοινωνικών προβλημάτων. Του παρέχεται από την Κοινωνία και το Σύνταγμα του Κράτους η εξουσία και η αρμοδιότητα να εργάζεται με τους πολίτες για ισονομία, κοινωνική δικαιοσύνη και συμμετοχή στην διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους. Όπως τονίζουν οι Brager και Specht (1973: 353 ο.π.), «αν και η Κοινοτική Κοινωνική Εργασία παρέχει τα μέσα για τη βελτίωση κοινωνικών συνθηκών, εντούτοις αναγνωρίζουμε ότι, στην καλύτερη περίπτωση, είναι ένα περιορισμένο μέσο για να επιτύχουμε κοινωνικές αλλαγές περιορισμένης εμβέλειας».

BIBΛIOΓPAΦIA

ΈΝΤΥΠΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική και Ξενόγλωσση

- Αθανασίου Σ., Πρωτόπαπα Γ. (2006). **16χρονος μαθητής αυτοκτόνησε με την βοήθεια του internet. Ο κόσμος του επενδυτή.** 11-12/3:19.
- Αλεξανδρής Ν., Κιουντούζης Ε., Τραπεζάνογλου Β. (1995). **Ασφάλεια Πληροφοριών. Τεχνικά Νομικά και Κοινωνικά Θέματα.** Εκδ. ΕΠΥ, Αθήνα.
- Αλτάνης Π. (1986). **Ανθρώπινα δικαιώματα και Κοινωνική Δράση. Κοινωνική Εργασία,** (4)
- Αλτάνης Π. (1994). **Ευρωπαϊκή Ένωση και Κοινωνική Πολιτική. Οδηγίες Κανονισμοί – Συστάσεις- Προγράμματα.** Κοινωνική Εργασία, (36)
- Αλπέντζος Γ. (χχ). **Οργάνωση Συζήτησης.** Εκδ. Σμυρνιωτάκης, Αθήνα.
- Ανθόπουλος Χ. (2001). **Νέες διαστάσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων.** Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη (97-119, 233-237).
- Αραβαντινός Β. (1997). **Η προστασία στοιχείων προσωπικού χαρακτήρα από την αθέμιτη επεξεργασία τους με Η/Υ. Συμβολή στη διακυβερνητική.** Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα.
- Αρμέντος Π., Σωτηρόπουλος Β. (2005). **Προσωπικά Δεδομένα. Ερμηνεία του Ν. 2472/1997.** Εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσ/νίκη.
- Βάγια Χ. (1985). **Κοινωνική εργασία και ηλεκτρονικοί υπολογιστές.** *Εκλογή,* (66:25-41).
- Βάγια Χ., Κρεμαλής Κ. (1991). **Ανθρώπινα και Κοινωνικά Δικαιώματα των Ηλικιωμένων: Κίνδυνοι παραβίασης και προστασία.** *Κοινωνική Εργασία,* (24).
- Βάγια Χ. (1994). **Κοινωνικά δικαιώματα και Κοινωνική Εργασία. Συγκλίνουσες αρχές και επιδιώξεις.** *Κοινωνική Εργασία,* (34 :77- 84).
- Βάγια Χ. (1996). **Κοινωνικά δικαιώματα και Κοινωνική Εργασία. Συγκλίνουσες αρχές και επιδιώξεις.** *Ιατρική Επιθεώρηση Ι.Κ.Α,* (4-6 :177- 190).
- Βάγια Χ. (2004). **Κοινωνική προστασία των ηλικιωμένων στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ο ρόλος του εθελοντικού τομέα.** *Κοινωνική Εργασία,* (75).

- Βάγια Χ. (2007). **Εκπαίδευση και πρακτική της Κοινωνικής Εργασίας στην Κοινωνία της Πληροφορίας**. *Εκλογή*, (87:149-165).
- Βάγιας Α. (1990). **Συλλογικές διαπραγματεύσεις**. *ΤΑ ΝΕΑ* (Φεβρουάριος), (40).
- Βάγιας Α. (1990). **Επιτυχείς διαπραγματεύσεις**. *ΤΑ ΝΕΑ* (Μάρτιος), (45).
- Βάγιας Α. (1990). **Επιτυχείς διαπραγματεύσεις**. *ΤΑ ΝΕΑ* (Απρίλιος), (41).
- Βάγιας Α. (1990). **Διαπραγμάτευση συμφερόντων**. *ΤΑ ΝΕΑ* (Μάιος), (43).
- Βάγιας Α. (1990). **Επωφελείς διαπραγματεύσεις**. *ΤΑ ΝΕΑ* (Ιούνιος), (41).
- Βάγιας Α. (1990). **Τεκμηριωμένη διαπραγμάτευση**. *ΤΑ ΝΕΑ* (Ιούλιος) (35).
- Βενιζέλος Ε. (2002). **Το αναθεωρητικό κεκτημένο**. Εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα (116-117, 104-105).
- Βλάχος Γ. Κ. (1976). **«Κοινωνιολογία των δικαιωμάτων του Ανθρώπου»**. Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.
- Binstok R., Ely K. (1971). **The Politics of the Powerless** Winthrop Publishers Inc. Cambridge, Mass στο Σταθόπουλος Π. 2000.
- Bordman R. (1969). **Letter to Local Board no 114 in Bedau**. A. Hugo (ed) *Civil Disobedience: Theory and Practice* Pegasus, N. York, στο Σταθόπουλος 2000.
- Brager G., Specht H. (1973). **Community Organizing**. Columbia University Press. N. York, στο Σταθόπουλος Π. 2000.
- Γαρδικιώτης Α. (2008). **Κοινωνική Επιρροή**. Εκδ. Gutenberg, Αθήνα.
- Γιάνναρου Λ. (2006). **Κινητό με ... ακατάλληλο internet στα χέρια παιδιών**. *Η Καθημερινή*. (25.6.2006).
- Γιαννόπουλος Γ. (2002). **Ροή πληροφοριών στο Διαδίκτυο. Τεχνολογία και νομικές ρυθμίσεις**. Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Γκρίτζαλης Δ. (1993). **Οι επιπτώσεις της Πληροφορικής στην Ελληνική Κοινωνία: Το προσωπικό απόρρητο και η σημασία της προστασίας του**. Πρακτικά Δ΄ Συνεδρίου Πληροφορικής Πάτρα. ΕΠΥ (Ελληνική Εταιρία Επιστημόνων Πληροφορικής). Αθήνα.
- Γκρίτζαλης Δ. (1998). **Πληροφορική, Ατομικές Ελευθερίες και Ελληνική Νομοθεσία**. *Εκλογή*, (77:90-95).
- Γούλα Λ., Παυλίδης Μ. (1998). **Η τέχνη και η τεχνική των Διαπραγματεύσεων**. Πτυχιακή εργασία, Τ.Ε.Ι. Αθήνας.
- Carnevale P.J., Pruitt D.J., (1992). **Negotiation and Mediation**. *Annual Review of Psychology*, (43:531-582).
- Comission of the European Communities. (1992). **Amended proposal for a council directive on the protection of individuals with regard to the processing of personal data**. COM (92) 422 final, SYN 287, Brussels.

- Δαγτόγλου Π. (1992). «Γενικό Διοικητικό Δίκαιο». Εκδ. Α. Σάκκουλας, Αθήνα, (173).
- Δασκαλάκης Γ. (1963). **Η συνταγματική προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων**, ανάπτυξη διαλέξεων του ΔΣΑ, Αθήνα, 1964.
- Δημητρακοπούλου Γ., Πέττας Η. (1999). **Ο ρόλος του Ombudsman και το Lobbying στη Μεθοδολογία της Κοινωνικής Εργασίας για την προάσπιση Κοινωνικών Δικαιωμάτων**, Πτυχιακή εργασία, Τ.Ε.Ι. Αθήνας.
- Διακόπουλος Α., Πατεράκης Μ. (1998). **Οι παιδεραστές στα σπίτια μας. Αδέσμευτος Τύπος**. (5.5.1998).
- Δωρής Φ. (1996). **Μέθοδοι ερμηνείας των νόμων και πλήρωση κενών με αναγωγή στο Σύνταγμα, Α Συνέδριο Αποφοίτων Ιδρύματος Α. Ωνάση, "1975-1995: Είκοσι χρόνια εφαρμογής του Συντάγματος"**, Π.Βουλή, Αθήνα, 7-8/6/1996.
- Data Protection and Personal Information: A Code of Practice for Social Workers in the Political Arena**. (1984). LAMSAC, London.
- Dunham A. (1985). Community Welfare Organization: Principles and Practice** N. York: Thomas Y. Crowell Company, στο Σταθόπουλος Π. 2000.
- Εθισμός στο Διαδίκτυο; Κι όμως υπάρχει...**(2007). Δελτίο Τύπου. Ελληνικός Κόμβος Επαγρύπνησης για ένα ασφαλέστερο Διαδίκτυο. www.saferinternet.gr
email: info@saferinternet.gr Ολόκληρη η έρευνα, χρήση και κατάχρηση του Διαδικτύου: Συσχετίσεις με ψυχοκοινωνικούς παράγοντες που αφορούν τους χρήστες είναι διαθέσιμη στον ιστοχώρο της Μονάδας Εφηβικής Υγείας. <http://www.youth-health.gr/statistics.gr.html> .
- Ζαϊμάκης Γ., Κανδυλάκη Α. (επιμέλεια). (2005). **Δίκτυα Κοινωνικής Προστασίας**. Εκδ. Κριτική, Αθήνα.
- Georges P., Ευθυμιάδου Α., Τσίτος Δ. (1997). **Τέχνη και τεχνική των διαπραγματεύσεων**. Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Godman N. (1996). **Εισαγωγή στην κοινωνιολογία**. Εκδ. Κορφή, Αθήνα. (294).
- Gregg B.R. (1971). **The power of Non – Violence**. Schocken Books, N. York, Grosser Charles, 1976 *New Directions in Community Organization*. N. York Praeger Publishers, στο Σταθόπουλος 2000.
- Habermas J. (1996). **Το πραγματικό και το ισχύον**. Εκδ. Ν. Σύνορα-Λιβάνη, Αθήνα, (336 κ.ε.).
- Henderson P., Thomas D. (1980). **Skills in Neighborhood Work**. London George Allen & Unwin, στο Σταθόπουλος Π. 2000.

- Ιατρίδης Δ. (1990). **Σχεδιασμός Κοινωνικής Πολιτικής**. Εκδ. Gutenberg, Αθήνα.
- Ivey A.E, Gluckstern N.B. (1999). **Συμβουλευτική: βασικές δεξιότητες επιρροής**. Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Καλλινικάκη Θ. (1998). **Κοινωνική Εργασία**. Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Καλλινικάκη Θ. (2000). **Σύγχρονη θεωρία της κοινωνικής εργασίας**. Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Καραποστόλης Β. (1984). **Μορφές της Κοινωνικής Δράσης**, Εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.
- Κατρούγκαλος Γ. (2007). **Νομική φύση και δεσμευτικότητα των κοινωνικών δικαιωμάτων** στο Μάνεσης Α. **Κοινωνικά δικαιώματα και κρίση του κράτους πρόνοιας**. Εκδ. Σαββάλα, Αθήνα, (55).
- Κατρούγκαλος Γ. (2006). **Τα κοινωνικά δικαιώματα**. Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, (73 – 129).
- Κρεμαλής Κ. (1991). **Το δικαίωμα του ατόμου για Κοινωνική Πρόνοια**. Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, (80, 82,157 επ).
- Κοντιάδης Ξ. (1997). **Κράτος Πρόνοιας και Κοινωνικά Δικαιώματα**. Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή.
- Λεβέντης Γ. (1976). **Τα κοινωνικά δικαιώματα του πολίτη. Το Σύνταγμα**, (121-186).
- Λεβέντης Γ. (1976). **Τα κοινωνικά δικαιώματα. Το Σύνταγμα**, (134).
- Lancey R. (1987). **Τα ανθρώπινα δικαιώματα του πολίτη στην Κοινωνική Εργασία. Εκλογή**, (75: 163-176).
- Le Poole S. (1994). **Οδηγός επιτυχημένων διαπραγματεύσεων**. Εκδ. Το Κλειδί, Αθήνα.
- Μακρυδημήτρης Α., Χρυσανθάκης Χ., Κουλούρης Ν., Οικονόμου Α. (1996). **Ο έλεγχος της κακοδιοίκησης στην Ελλάδα και στην Ευρώπη**. Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα.
- Μάνεσης Α. (1982) **Συνταγματικά δικαιώματα (Α΄ Ατομικές Ελευθερίες)**. Εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη (13).
- Μάνεσης Α. (2007). **Κοινωνικά δικαιώματα και κρίση του κράτους πρόνοιας**. Εκδ. Σαββάλα, Αθήνα, (50-63, 101-109, 127-185, 220-233).
- Μάνεσης Α. (1980). «**Η δημοκρατική αρχή στο Σύνταγμα του 1864**», στου ίδιου, «Συνταγματική θεωρία και πράξη». Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα Θεσσαλονίκη. (86).
- Μανιτάκης Α. (1981). **Το υποκείμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων**. Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή. (116).

- Μαθθίας Σ., Σταυρίτη Κ. Λ. (2005). **Η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ευρώπη. Πρακτικός οδηγός.** Εκδ. Αντ. Ν Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή.
- Μαυρογορδάτος Γ.Θ. (2001). **Ομάδες πίεσης και Δημοκρατία.** Εκδ. Πατάκη, Αθήνα, (167-172).
- Μπέσιλα – Μακρίδη Ε. (1998). **Το δικαίωμα της αναφοράς στις αρχές και ο Συνήγορος του Πολίτη.** Εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη.
- Manser E. (1973). **FAMILY ADVOCACY: A Manual for Action.** FAMILY SERVICE ASSOCIATION OF AMERICA, N. YORK στο Σταθόπουλος Π. 2000 (βλ. σχετική βιβλιογραφική αναφορά).
- McCormick M. (1973). **Social Advocacy: A new dimension in social work** in Manser Ellen (ed.). FAMILY ADVOCACY: A Manual for Action. FAMILY SERVICE ASSOCIATION OF AMERICA, N. YORK στο Σταθόπουλος Π. 2000 (βλ. σχετική βιβλιογραφική αναφορά).
- Meyer C. (1983). **Τι μας κάνει κοινωνικούς λειτουργούς;** *Εκλογή*, (61:51-58).
- Νάσκου - Περράκη Π. (2008). **Μηχανισμοί προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου.** Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα.
- Ντουχάνης Χ. (2007). **Η έλλειψη αγωγιμότητας των κοινωνικών δικαιωμάτων ως πρόβλημα εντοπισμού του κανονιστικού πυρήνα τους** στο Μάνεσης Α. **Κοινωνικά δικαιώματα και κρίση του κράτους πρόνοιας.** Εκδ. Σαββάλα, Αθήνα, (220-233).
- N.A.S.W. (1987). **“Community- Based Social Action”.** Encyclopedia of Social Work (vol. 1), New York, NASW (293).
- Παγκάκης Γ. (2003). **Ο Συνήγορος του Πολίτη. Νέοι Θεσμοί.** Εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή.
- Παπακωνσταντινίδης Λ. (2007). **Διαπραγμάτευση και τοπική ανάπτυξη.** Εκδ. Gutenberg, Αθήνα.
- Παπατριανταφύλλου Γ. (2008). **Προγράμματα Δημοσίων Σχέσεων. Στρατηγική και εκτέλεση.** Εκδ. Σταμούλη, Αθήνα.
- Πολυχρονόπουλος Π. (1978). **Κοινωνική σύγκρουση. Μια βασική έννοια της εργασίας με κοινότητες.** *Εκλογή*, (46:64-76).
- Passeron A. (1970). **A Conspiracy of Information Technology Programs more Dangerous than those of the Generals in Older Times,** *Le Monde* (28.5).
- Payne M. (1997). **Modern Social Work Theory.** 2nd Edition, McMillan, London.

- Powell D. (1998). **Communitarianism and Social Work in the Irish State**. International Perspectives in Social Work – Social Work and the State Pavillion Publishing Co. Ireland.
- Pruit D.G., Carnevale P.J.(1993). **Negotiation in Social Conflict**. Buckingham: Open University Press.
- Pruit D.G., Fry W.R., Castrianno L., Zubek J., Welton G.L., McGillicuddy N.B., Ippolito C., (1989). **The process of mediation: caucusing, control and problem solving**, στο Roubin J., Pruit D., Heekin S. (1999). **Η Διευθέτηση της κοινωνικής σύγκρουσης**. Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα.
- Ρούκουνας Ε. (1995). **Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων**. Εκδ. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα.
- Rawls J. (1969). **The justification of civil disobedience in Bedau**. A. Hugo (ed) *Civil Disobedience: Theory and Practice* Pegasus, N. York, στο Σταθόπουλος 2000.
- Raymond M. (1977). **Τα συστατικά της κοινωνικής σύγκρουσης**. *Εκλογή*, (44:37-47).
- Roubin H., Roubin I. (1986). **Community Organizing and Development**, στο Σταθόπουλος Π. 2000.
- Roubin J., Pruit D., Heekin S. (1999). **Η Διευθέτηση της κοινωνικής σύγκρουσης**. Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα.
- Σακκά – Νικολοπούλου Ν. (1998). **Τα κοινωνικά δικαιώματα (φάκελος)**. Σημειώσεις Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής & Κοινωνικής Ανθρωπολογίας Παντείου Πανεπιστημίου, Τμήμα Γενικού Δικαίου, Αθήνα.
- Σβώλος Α., Βλάχος Γ. Κ (1955). **Το Σύνταγμα της Ελλάδος**. Τομ.1- Α, Αθήνα.
- Σταθόπουλος Π. (2000). **Κοινοτική Εργασία. Διαδικασία, μέθοδοι και τεχνικές παρέμβασης**. Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.
- Σταθόπουλος Π. (2001). **Κοινοτική Εργασία. Θεωρία και πράξη**. Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.
- Στεργίου Α. (2007). **Το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση** στο Μάνεσης Α. **Κοινωνικά δικαιώματα και κρίση του κράτους πρόνοιας**. Εκδ. Σαββάλα, Αθήνα, (64).
- Σούρλας Π. (1995). **Justi atque injusti scientia, Μια εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου**. Εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή. (29 – 39).
- Skinner S. (1997). **Building Community Strengths: A Recourse Book on Capacity Building**, Community Development Foundation, London.
- Sment. R. (1968) βλ. στο Χρυσόγονος Κ.

- Τσάτσος Δ. Θ. (1985). **Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Α΄**. Εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα.
- Τσάτσος Δ. Θ. (1993). **Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Β΄**. Εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα.
- Τσάτσος Δ. Θ. (1988). **Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Γ΄. Θεμελιώδη Δικαιώματα** Εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα. (66).
- Ury W., Brett M., Goldberg S., (1998). **Getting disputes resolved**. San Fransisco: Jossey – Bass.
- Flanagan J. (1988). **Getting their Feet Wet: An International Introduction to Promoting Social Rights**, in Social Development and Social Rights. IASSW Bombay, India (43 ep).
- Vayas Ch. (2002). **Human Rights Protection in the information society and Social Work Education: Implications for Curriculum and Practice Modifications**. *INTERVENCAO SOCIAL* (25/26): 43-56. ISS. Lisboa.
- Φουντεδάκη Π. (2007). **Το κοινωνικό δικαίωμα στην παιδεία: η διάσταση θεωρίας και πράξης ως η αλήθεια του δικαιώματος** στο Μάνεσης Α. **Κοινωνικά δικαιώματα και κρίση του κράτους πρόνοιας**. Εκδ. Σαββάλα, Αθήνα, (183, 185).
- Φωτίου Σ. (2007). **Επιδημία οξείας Internetίτιδας. Ο Κόσμος του Επενδυτή**. (10-11/2:38).
- Χρυσανθάκης Χ. (2004). **Ανεξάρτητες αρχές**. Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα
- Χρυσόγονος Κ. (1998). **Ατομικά και Κοινωνικά δικαιώματα**. Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή. (3 - 58).
- Welton G.L., Pruit D.J., McGillicuddy N.B., Ippolito C.A., Zubek J.M. (1992). **Antecedents and Characteristics of caucusing in community mediation**. *International Journal of Conflict Management* (3:303-318) στο Roubin J., Pruit D., Heekin S. (1999). **Η Διευθέτηση της κοινωνικής σύγκρουσης**. Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα.
- Wilson G. (1995). **Community care: asking the users** Chapman and hall, London.
- Zeigler H. (x.x). **The effects of Lobbying: A comperative Assessement**.(184-185).

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΚΑΙ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

1. <http://www.ec.europa.eu/publications>
2. <http://edps.europa.eu/EDPSWEB/edps/pid/1?lang=el>
3. http://eesc.europa.eu/index_el.asp
4. <http://www.et.gr> Εθνικό Τυπογραφείο – Αναζήτηση ΦΕΚ
5. <http://www.euro-ombudsman.eu.int/links/appomeu1.htm>
6. <http://europa.eu/institutions/inst/justice/index.el.htm>
7. http://europa.eu/institutions/consultative/cor/index_el.htm
8. <http://www.heal-link.gr> Δίκτυο Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών
9. <http://www.law.ualberta.ca/centres/ioi/brochure.htm>
10. <http://www.law.ualberta.ca/centres/ioi/regions.htm> p 7
11. http://members.tirol.com/eoi/uk/starteite_uk.htm
12. http://members.tirol.com/eoi/uk/geschichte_uk.htm. p 2
13. http://www.mlsi.gov.cy/mlsi/dlr/dlr.nsf/dmlcharter_gr/dmlcharter_gr?
14. <http://www.ombudsman.europa.eu/home.faces>
15. <http://www.ota.gr> Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης
16. <http://www.synigoros.gr>

Παράρτημα

Ευρετήριο Πινάκων

Αριθμός Πίνακα	Τίτλος Πίνακα	Σελίδα
Πίνακας I.I	Η Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε Παγκόσμιο Επίπεδο. (I)	6
Πίνακας I.II	Η Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε Παγκόσμιο Επίπεδο. (II)	7
Πίνακας I.III	Η Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε Παγκόσμιο Επίπεδο. (III)	8
Πίνακας II	Βασικές Αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την υλοποίηση στρατηγικών Κοινωνικής Πολιτικής.	36
Πίνακας III	Αντιστοιχία άρθρων μεταξύ του Χάρτη της ΕΣΔΑ και του Ελληνικού Συντάγματος.	41
Πίνακας IV	Ομοιότητες και Διαφορές μεταξύ Ευρωπαϊού Διαμεσολαβητή και Συνηγού του Πολίτη.	44
Πίνακας V	Σχέση Κοινωνικών Δικαιωμάτων και Κοινωνικής Εργασίας (I).	49
Πίνακας V	Σχέση Κοινωνικών Δικαιωμάτων και Κοινωνικής Εργασίας (II).	50
Πίνακας V	Σχέση Κοινωνικών Δικαιωμάτων και Κοινωνικής Εργασίας (III).	50
Πίνακας V	Σχέση Κοινωνικών Δικαιωμάτων και Κοινωνικής Εργασίας (IV).	50
Πίνακας V	Σχέση Κοινωνικών Δικαιωμάτων και Κοινωνικής Εργασίας (V).	51
Πίνακας VI	Μοντέλο Κοινωνικής Δράσης.	54
Πίνακας VII	Μοντέλο Ανησυχίας - Πιθανότητας Carnevale (1986).	62
Πίνακας VIII	Συμπεριφορά Μεσολαβητή ανά Στάδιο Μεσολάβησης.	63
Πίνακας IX	Τακτικές Διαπραγμάτευσης (I).	70
Πίνακας IX	Τακτικές Διαπραγμάτευσης (II).	71
Πίνακας X	Τακτικές πίεσης από ομάδες κοινοτικής δράσης.	81